

**İbtidai məktəb
və
məktəbəqədər
tərbiyə**

1970-ci ildən
çıxır.
№ 3 (160)
iyul-sentyabr

Jurnal

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin orqanı

2002

3

İslahatın yeni mərhələsi	3
--------------------------------	---

Azərbaycan təhsilinin dövlət standartları

Layihə

İbtidai təhsil	4
----------------------	---

Yeni proqramlar

IV sinif proqramları	16
----------------------------	----

Məsləhət

Proqram materiallarının planlaşdırılması

I sinif

Ana dili	45
----------------	----

II sinif

Oxu	50
-----------	----

Azərbaycan dili	53
-----------------------	----

III sinif

Oxu	55
-----------	----

Azərbaycan dili	58
-----------------------	----

IV sinif

Oxu	59
-----------	----

Azərbaycan dili	62
-----------------------	----

Xarici ölkələrdə təhsil

<i>Y.Ş.Kərimov.</i> Hollandiya və İngiltərədə ibtidai təhsil	65
--	----

Bizim iş yoldaşlarımız

<i>A.Paşayev.</i> Şərəflə keçən metodist ömrü	68
---	----

Suallara cavab	71
----------------------	----

Sizin kitab rəfiniz

<i>S.Abbasova.</i> "İlin dörd fəslı", "Kiçikyaşlı məktəblilərin milli ruhda tərbiyəsi"	72
--	----

Baş redaktor: Y.Ş.Kərimov

Redaksiya hey'əti: A.Muradov, M.Musayev, N.Əliyeva, A.Həsənov, V.Xəlilov, N.Alnağıyeva, S.Həmidov, Ə.Hüseynov, L.Məmmədova, R.Süleymanova.

Yığılmağa verilmiş: 15.07.2002. Çapa imzalanmış: 31.07.2002.

Kağız formatı 70x1081/6. Şərti çap vərəqi 6.5. Uçot nəşr vərəqi 6.

Sifariş № 40. Tiraj 800. Qiymət 8000 manat.

Redaksiyanın ünvanı: 370010, Bakı, Azərbaycan prospekti, 40. Telefon: 93-84-41.

"Nağıl evi" şirkətinin mətbəəsində çap edilmişdir. Lisenziya: seriya AB № 022157

Ünvan: 370010 Bakı, Tramvay döngəsi, 2/6. Tel: 98-56-38

2002-2003-cü dərslər ilində təhsil islahatının ikinci mərhələsi başa çatır. Yeni dərslər ili IV sinifdə də islahatın başa çatması ilə əlamətdardır. IV sinifdə islahatın özünəməxsus xüsusiyyətləri var, lakin qarşıdakı dərslər ilinin axırında bütövlükdə ibtidai təlim sahəsində islahatın necə həyata keçirilməsi haqqında fikir söyləməli olacağıq. Ona görə də diqqətimizi yalnız IV sinifə deyil, bütün siniflərə yönəltməliyik.

Hər bir müəllim arxaya baxıb, üç il ərzində gördüyü işlərin nəticələrini nəzərdən keçirməli, uğurlarını və qarşıya çıxan çətinlikləri təhlil etməli, çətinliklərin başvermə səbəblərini öyrənməlidir. Nələrə nail olunduğu və nələrə etməli olduğunu aydın təsvir etmədən inamla irəliləmək mümkün deyil.

Yeni dərslər ilindən artıq IV siniflər də bazis tədris planı üzrə fəaliyyət göstərəcəkdir. Bazis tədris planına əsasən IV siniflərdə də xarici dil (rus dili) tədris edilməyəcəkdir.

IV sinif üçün proqramlarda xeyli dəyişikliklər aparılmışdır: ana dili proqramında bağlayıcı, say, zərf ixtisar olunmuş, mürəkkəb cümlə haqqında biliklərin həcmi minimuma endirilmişdir. Digər proqramlarda da ikincidərəcəli, ağır məsələlər ixtisar olunmuş, bəzi məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir. Proqramda praktik cəhət üstünlük təşkil edir. Bundan asılı olaraq dərslərlərin məzmununun

dəyişdirilməsi problemi də qarşıya çıxmışdır. "Oxu" və yazı, "Azərbaycan dili" dərslərlərində xeyli ixtisar aparılmışdır.

Yeni dərslər ilində IV sinif üzrə tədris planında nəzərdə tutulmuş həftəlik yükün -10 saatın 5 saati oxuya, 5 saati Azərbaycan dilinə verilməlidir. İki həftədə 1 saat isə sinifdən xaric oxuya ayrılmalıdır. Sinifdən xaric oxunun yekunlaşdırılması dərslərini əldə olan uşaq ədəbiyyatı, həmçinin B.Həsənlı və Ə.Quliyevin tərtib etdikləri "Ana sözü" kitabı əsasında təşkil etmək mümkündür. Bu məqsədlə, keçən illərdə çap edilmiş "Oxu" dərslərlərindən də istifadə etmək olar.

Təlim prosesini səmərəli təşkil etmək üçün çox mütləq etmək təcrübə mübadiləsi aparmaq mümkündür.

Proqram və dərslərləri "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" jurnalını, digər pedaqoji ədəbiyyatı oxumaq ənənəvi avqust konfransının tövsiyələrini oxumaq, təhsilimizin gələcək inkişafı üçün təkliflər irəli sürmək hər bir müəllimin fəaliyyətinin tərkib hissəsi olmalıdır.

IV sinif müəllimləri əvvəlki illərdə əldə etdikləri uğurlara əsaslanmaqla yaradıcı fəaliyyət göstərməli, ibtidai siniflərdə təhsil islahatı haqqında elmi təhlilə söykənən tutarlı fikirlər söyləməyə hazır olmalıdırlar.

İBTİDAİ TƏHSİL

Azərbaycan təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunması sahəsində görülməli mühüm tədbirlərdən biri də Azərbaycan təhsil sisteminin ayrı-ayrı mərhələləri üzrə dövlət standartlarının yaradılmasıdır.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu orta ümumtəhsil məktəbləri üzrə təhsilin dövlət standartlarını hazırlayıb, geniş pədaqoji ictimaliyyətin müzakirəsinə vermişdir.

Aşağıda ibtidai təhsilin I sahəsi (ana dili) üzrə dövlət standartlarını Sizə təqdim edir, fikir və mülahizələrinizi gözləyirik.

Tərtib edən: prof. Y.Ş.Kərlimov

1.Ümumi müddəalar

1.1 İbtidai təhsil standartlarının ümumi xarakteristikası

İbtidai təhsil dövlət standartları ümumtəhsil məktəbinin ibtidai həlqəsini başa çatdıran şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə verilən tələbləri, tədris yükünün məcburi minimumunu müəyyənləşdirən normativ sənəddir. Standartlar IV sinfi bitirən şagirdlərin təhsillənmə səviyyəsinə səciyyələndirir.

İbtidai təhsil üzrə belə mühüm sənədin hazırlanması zərurəti müstəqil respublikamızın bugünkü durumu, həyatın tələbi ilə bağlıdır. Ölkəmizdə təhsil proqramının tələblərinə uyğun olaraq məktəb islahatının həyata keçirilməsi, yeni tipli məktəblərin fəaliyyət göstərməsi, alternativ proqram və dərsləklərin tərtibinə əlverişli şəraitin yaradılması, təhsil sistemində interaktiv metodların gətirilməsi, təlimdə fərdiləşmənin tətbiqi uşağın təhsillənmə səviyyəsinin valideynlər tərəfindən də qiymətləndirilməsinə imkan verir. Hər bir valideyn övladının mükəmməl təhsil alması, həyata hazırlanması üçün yaşadığı ərazidə istə-

diyi məktəbi, müəllimi seçə bilər. Təhsil sistemində belə demokratiya ölkəmizdə dövlət quruculuğunun müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmasına xidmət edir.

İbtidai təhsil orta ümumtəhsilin birinci mərhələsi, bünövrəsi olduğundan şagirdlərin gələcəkdə təhsilini müvəffəqiyyətlə davam etdirmələri üçün hər bir yaş dövrü üzrə onların imkanlarını öyrənməyi, buna əsasən, təlim prosesini diferensiallaşdırmağı, şagirdlərə fərdi yanaşmağı tələb edir.

Əhalisinin sayına görə o qədər də böyük olmayan respublikamızın məktəblərində Azərbaycan türkləri ilə yanaşı çoxlu talış, tat, ləzgi, saxar, azar, udı, kürd, xınalıq və s. kimi azsaylı xalqların uşaqları da təhsil alır. Yalnız milli mənsubiyyətinə, etnik tərkibinə görə deyil, həm də coğrafi şəraitə görə uşaqların hazırlığında fərqli cəhətlər özünü göstərir. Bundan əlavə, altıyaşlıların məktəbə qəbulunun düzgün aparılmaması üzündən ibtidai siniflərdə təhsil alanların təxminən 2-3 faizi defektli uşaqlardır. Bütün bunlar kiçikyaşlı məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri ilə yanaşı, fizioloji inkişafını, psixoloji xüsusiyyətlərini də diqqətlə öyrənmək vəzifəsini irəli sürür.

Hər bir fərdin psixoloji xüsusiyyətlərini son dərəcə dəqiq müəyyənləşdirib, nəzərə almadan onun qabiliyyətini aşkara çıxarmaq, şəxsiyyətini inkişaf etdirmək mümkün deyil. Təlimə vaxtından əvvəl başlamaq, təlim yükünü çoxaltmaq, hər bir yaş dövrünün optimal inkişaf sürətini sün'i şəkildə artırmaq şəxsiyyətin inkişafına ağır zərbə endirir.

Uşaqların psixi inkişafı yetkinləşməyinə onların ümumi inkişafının normal təşkil ediləcəyinə ümid bəsləmək olmaz. Məktəbəqədər, həmçinin kiçik məktəb yaş dövründə uşağın inkişafı illə, ayla deyil, günlə ölçülür. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların az bir qisminin ictimai tərbiyə ilə əhatə olunduğu şəraitdə təhsil alan uşaqların fəaliyyətinin hər bir sahəsinə xüsusi diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Yalnız bu zaman uşaqların ayrı-ayrı fənlər üzrə bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmələrini, onların nitq fəaliyyətinin, digər fəaliyyətlərinin imkanlarını təmin etmək mümkündür.

Standartda nəzərdə tutulmuş tələblərin məktəblilər tərəfindən yerinə yetirilməsi onların zəruri bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmələrinə, ətraf aləmə (təbiət və cəmiyyət) uyğunlaşmalarına, ünsiyyət, tədris, əmək fəaliyyətinə, özünüqiyətləndirmə və özünənəzarət qabiliyyətinin formalaşmasına nail ola, nəticə etibarilə təlimin sonrakı mərhələsinə hazırlaşsınlar. Bu prosesdə əqli-idraki hazırlıqla yanaşı, kommunikativ, mə'nəvi, əmək, estetik və fiziki hazırlıq da təmin edilir.

Standart iki səviyyədə işlənmişdir: 1) ibtidai təhsilin məzmununun məcburi minimumu; 2) şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə verilən tələblər.

İbtidai təlimin məzmununun məcburi minimumu invariant olmaqla hər hansı məktəbdə hər bir şagirdin yerinə yetirməli olduğu ibtidai təhsilin əsas və tam məzmununu açır. Hər bir müəllim ondan fəaliyyət göstərdiyi məktəbin real şəraitinə uyğun şəkildə istifadə edə bilər. Bu zaman

müəllim həmin səviyyəni məqsədəuyğun şəkildə qaldıra bilər, lakin onu aşağı salmağa heç cür icazə verilmir. Məzmunun standartda göstərilən həcmi həmin yaşda uşaqlar üçün müəssər olduğundan onun öyrədilməsi məcburidir. Bu heç də o demək deyildir ki, bütün şagirdlər həmin həcmi hamısını mütləq öyrənməlidirlər. Standartda şagirdlərin hazırlıq səviyyələrinə görə xüsusi tələblər verilir. Bu tələblər məcburi minimumun tərkib hissəsi olsa da, onun bir sıra parametrləri ümumi minimumdan xeyli aşağıdır.

İbtidai təlim üzrə məzmunun belə iki səviyyədə təqdim olunması təlimin fərdiləşdirilməsinə imkan yarada bilər.

1.2. İbtidai təhsilin məqsədi

İbtidai təhsil fasiləsiz ümumi təhsil sistemində ən mürəkkəb, ən qiymətli, müstəqil və icbari həlqədir. Dövlət standartı uzun illərdən bəri formalaşmış ibtidai təhsil sisteminin ümumi və konkret məqsədlərinin həyata keçirilməsinə əsaslanır. Ümumi məqsəd dedikdə, ümumbəşəri dəyərlərə istinadən dövlətimizin ideologiyasına uyğun milli zəmində qurulan ibtidai təhsildə hümanistləşdirmə və demokratiyanın tətbiqinə nail olmaq nəzərdə tutulur. Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim və tərbiyəsi sistemində hər bir fərdin imkanlarının aşkara çıxarılması və inkişafı mühüm rol oynayır. Bu dövrdə öyrənilənlər sonralar şəxsiyyətin necə formalaşacağını müəyyənləşdirir.

Fasiləsiz təhsil sisteminin ən əhəmiyyətli, ən məs'uliyətli və ən mürəkkəb həlqəsi olan ibtidai təhsilin qarşısında şagirdlərin intellektual inkişafının zəruri səviyyəsini yüksəltmək, onlara elmlərin əsasları üzrə sadə biliklər vermək, həmçinin, aşağıdakı ümumpedaqoji vəzifələr qoyulur: şagirdlərdə təbiət və cəmiyyət haqqında ilkin elmi təsəvvürlər formalaşdırmaq, onların şüurunu zənginləşdirmək,

dərketməyə marağını inkişaf etdirmək: oxu, yazı və hesablama vərdişləri aşılamaq, sual vermək, suallara cavab vermək, müşahidə aparmaq, gördüyü əşya və hadisələri təhlil etmək, qruplaşdırmaq, təsnif etmək, mücərrədləşdirmək, ümumiləşdirmək, əqli nəticə çıxarmaq, mühakimə yürütmək, öz mövqeyini müdafiə etmək, sübuta yetirmək, bir sözlə, sadə nəzəri təfəkkürə, nitq və davranış mədəniyyətinə malik olmaq, şəxsi gigiyena və sağlam yaşayış tərzinə yiyələnmək, tərbiyə və ümumi inkişaf üzrə işi yerinə yetirmək və s.

İbtidai təhsilin məqsədindən aydın olur ki, başlıcası tədris fəaliyyətinin formalaşması əsasında kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin tərbiyə edilməsini təmin etmək, onların qabiliyyətinin məqsədyönlü inkişafını aşkara çıxarmaq, onlarda oxumaq arzusu və bacarığı formalaşdırmaqdır.

Bütün bunlar ibtidai təhsilə onu başa vuranların yuxarı siniflərdə sistemativ kursları mənimsəmələri üçün propedavtik (hazırlıq) mərhələsi kimi baxmağa əsas verir. Onun hazırlıq mərhələsi olması heç də bu mərhələnin bəsit, qeyri-elmi olması haqqında fikir yürütməyə əsas vermir. İbtidai təhsil böyük elmin həqiqətlərini sadə şəkildə, praktik yolla, özünəməxsus sistemlə təqdim edir.

Bu məqsəd tədris planında ibtidai təlim üçün nəzərdə tutulmuş fənlərə dair proqram və dərsliklərdə, ümumiyyətlə, metodik sistemdə həyata keçirilə biləcək özünəməxsus təhsil sahələrinin ayrılması müəyyən edir.

Bu gün ibtidai siniflərin proqram və dərslikləri üzrə təlimin məqsədi kiçikyaşlı məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri və imkanlarına lazımcəna yönəldilmir. Bunun nəticəsidir ki, çox vaxt ayrı-ayrı fənlər üzrə şagirdlərin qazandıqları bilik, bacarıq və vərdişlər tədris fəaliyyətinin formalaşmasına gətirib çıxarır.

İndiki mərhələdə ibtidai təhsilin qarşısında qoyulmuş vəzifələrin müəllimlər tə-

rəfindən düzgün başa düşülməsi kiçikyaşlı məktəblilərin təlimi, tərbiyəsi və inkişafı üzrə işin daha məzmunlu və intensiv təşkilinə təsir göstərə bilər.

Mə'lumdur ki, sinif müəllimlərinin böyük bir qismi, həmçinin bəzi təhsil işçiləri tədris planında nəzərdə tutulmuş fənləri "əsas" və "ikinci dərəcəli" ("doğma" və "ögey") olmaqla iki qismə ayırırlar. Onlar "əsas" fənn kimi ana dili və riyaziyyatı, bəzən təbiətşünaslığı nəzərdə tutur, təsviri sənət, musiqi, əmək təlimi və fiziki mədəniyyəti "ikinci dərəcəli" fənlər hesab edirlər. Belələri məktəbin ümumtəhsil məktəbi olduğunu unudurlar. Nəticədə kiçikyaşlı məktəblilərin inkişafı vəzifələri geniş ölçüdə həyata keçirilmir, onlar birtərəfli (yarımçıq) adamlar kimi "formalaşırlar".

Məktəb islahatı ilə əlaqədar baza tədris planında nəzərdə tutulmuş məcburi dərslərlə yanaşı, seçmə üzrə fakültativ fərdi və qrup məşğələlərinin təşkilinə də geniş imkanlar yaradılır. Bunun mexanizmi hərtərəfli işlənərsə ola bilsin ki, tədris planında belə məşğələlərə ayrılan həftəlik saatların sayı əhəmiyyətli dərəcədə artırilsin.

1.3. Baza tədris planında təhsil sahələrinin yeri

İbtidai təhsilin məqsədinin həyata keçirilməsi üçün müasir dövrdə təhsil sisteminin demokratik əsaslar üzərində qurulması nəzərə alınmış, alternativ təlimin təşkili imkanları araşdırılmış, tədris fənləri üzrə deyil, əksinə təhsil sahələri (**dil, riyaziyyat, təbiət, insan və cəmiyyət**) üzrə dövlət standartları hazırlanmışdır. Belə quruluş müxtəlif proqramların, tədris planının tətbiqi üçün əlverişlidir. Belə ki, insan haqqında bilikləri ana dili-oxu və təbiətşünaslıq proqramlarına vermək mümkündür. Ola bilsin ki, bu iki fənnin məzmununu "İnsan" adlanan ayrıca proqramda əhatə edilsin. İbtidai mərhələdə ana dilinin tədrisi başlıca,

mərkəzi fənn kimi bütün digər fənlərə də daxil olur. I-II siniflərdə oxu təlimi, ədəbi parçalarla yanaşı ətraf aləmlə tanışlığı da əhatə etdiyindən proqram və dərsləklər inteqrativ xarakter daşıyır. III-IV siniflər üçün oxudan proqram və dərsləklərdə isə ədəbi parçalar əsaslı yer tutur. Bu siniflərdə təbiətşünaslıq ayrıca fənn kimi tədris olunduğundan oxu dərsləklərinə qismən tərixə dair elmi-kütləvi materiallar daxil edilir. Ona görə də ədəbi təhsilin standartlarının müəyyənləşdirilməsi, məktəb kollektivinə imkan verir ki, onu tədris planına "ədəbiyyat" fənni kimi daxil edə, yaxud ədəbi təhsili ana dili dərslərində öyrənmə obyektini kimi saxlaya bilərlər.

Standartda "insan" adlanan xüsusi təhsil sahəsinin verilməsi təlimdə fəaliyyət sahəsinin həyata keçirilməsi yollarından biridir. Hər bir tədris fənnində bu yaşdakı uşağa xas olan fəaliyyətin (tədris, kommunikasiya, əmək, müaliə, oyun) inkişafı vəzifələrinin həlli özünə yer tapmalıdır. Mə'lumdur ki, kiçikyaşlı məktəblilərin aparıcı fəaliyyəti tədrisdir. Ona görə də bu dövrdə hər şey tədris fəaliyyətinin formalaşdırılmasına istiqamətlənməlidir.

1.4. Əsas məzmun istiqamətləri

Dil və oxu insanın ətraf aləmlə real əlaqələrini təmin edən varlığın sahəsidir. Dil insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi, yalnız insanlara məxsus bir hadisədir. Cəmiyyətdən kənarında dil olmadığı kimi, dilsiz də cəmiyyət yoxdur. Həyat uğrunda mübarizə və əmək prosesində yaranmış dil bütün xalqlara eyni cür xidmət edir. Hər bir dilin özünəməxsus fonetik sistemi, qrammatik quruluşu, lüğət fondu, dialekt və şivələri olur.

Dil həmişə müəyyən ərazidə yaşayan, birgə fəaliyyət göstərən kollektivə məxsus informasiyanı qoruyub saxlayan və ötürən universal vasitədir. Dil ayrı-ayrı şəxslərin, fərdlərin dillərinin məcmuyu kimi qəbul

etmək dil və nitqi eyniləşdirmək deməkdir. Dil ictimai hadisədir, nitq onun varlığı formasıdır. Nitq çoxlu insanların səyi ilə yaranan, cəmiyyətə xidmət edən, onun sərvəti hesab olunan dilin tətbiqi prosesidir. İnsanın müxtəlif kommunikativ situasiyalarda çevik iştirak etmə qabiliyyəti məhz dilin köməyi ilə həyata keçirilir. Təhsil prosesində şagirdlər bəzən doğma dili, xarici dil kimi təbii dillərdən, bəzən isə riyazi dil, not savadı, proqramlaşdırma elementləri kimi sün'i dillərdən istifadə edirlər. Müxtəlif məqsədlər üçün işlədilən ox işarəsi, nəqliyyat işarələri də sün'i dilə daxildir.

Nitq vərdislərinin inkişafı uşağın fikri fəaliyyətin-təhliletmə, müqayisə etmə və ümumiləşdirmə bacarıqlarını təkmilləşdirir.

Nitq qəlibə salınmış, ştamplanmış bir proses olmayıb, situasiyadan asılı olaraq dəyişir. Eyni fikri müxtəlif cür demək mümkün olduğundan nitqi insan psixikasının yaradıcı funksiyası hesab edirlər.

Nitq (xüsusilə şifahi nitq) ikitərəfli prosesdir. Onu kimsə eşitməli və reaksiya verməlidir. Ünsiyyətin baş tutması üçün insan başqasından qəbul etdiyi sözün tərkibindəki nitq səslərini eynilə yenidən hasil etməlidir.

Nitqin inkişafı üçün şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirmək, onların çoxmə'nahlığı, sinonimləri, antonimləri dərk etmələrinə və nitqdə işlətmələrinə, nitqin sintaktik quruluşunun təkmilləşdirilməsinə nail olmaq lazımdır.

Nitq vərdislərinin inkişafı şagirdin fikri fəaliyyətinin təkmilləşdiyini bildirir. Nitqlə təfəkkür arasında sıx əlaqə mövcuddur. Biz təfəkkürün aləti olan nitqlə düşünürük. Fikir nitqlə ifadə olunur və onda da formalaşır.

Fikri fəaliyyət prosesində təfəkkür metodlarına, müqayisə, təsnifatmə, təhlil-tərkib mücərrədləşdirmə, ümumiləşdirmə, sistemləşdirmə, konkretləşdirmə, kodlaşdırma və əqli nəticəyə əsaslanmaq lazım gəlir.

İbtidai siniflərdə ana dilinin tədrisinin başlıca prinsipi nitq inkişafıdır.

1.5. Standartın quruluşu

İbtidai təhsilin standartı 4 bölmədən ibarətdir:

1. **Ümumi müddəalar.** Bu bölmədə ibtidai təhsilin dövlət standartlarının mühüm dövlət sənədi kimi əhəmiyyəti, zəruriliyi şərh edilir.

2. **İbtidai təhsilin məzmununun məcburi minimumu (təqdim-olunma səviyyəsi).** Bu bölmədə ibtidai mərhələdə hər bir şagirdə verilməli olan biliklərin məzmunu açılır.

3. **Şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə verilən tələblər.** Bu bölmədə ibtidai mərhələdə təlim nəticəsində hər bir təhsil sahəsi üzrə şagirdlərin mənimsəməli olduqları biliklərin məzmunu açılır.

4. **Standartın tələblərinin yerinə yetirilməsinin qiymətləndirilməsi.** Bu bölmədə ölçü sistemi təklif olunur, kiçikyaşlı məktəblinin təlimlənmə səviyyəsinin yoxlanmasının ümumi şərtləri açılır.

2. Məzmunun məcburi minimumu

(*təqdim olunma səviyyəsi*)

Birinci təhsil sahəsi

Dil və oxu

DİL.

Bilik vermək:

– səsələr və hərflər haqqında (fərqləndirmə, təsnif);

– söz haqqında (leksik və qrammatik məna, sözün tərkibi, sözün əmələ gəlməsinin ən sadə halları);

– fəal və qeyri-fəal lüğət ehtiyatı haqqında;

– sözlərin çoxmənalı, omonim, sinonim, antonim olması (terminsiz) haqqında;

– cümlə haqqında (cümlənin baş və ikinci dərəcəli üzvü, sadə və mürəkkəb

cümlə, vasitəli və vasitəsiz nitq);

– söz birləşmələri haqqında (sözün tərkibi, qrammatik məna);

– nitq hissələri haqqında (isim, sifət, fe'l və əvəzliyin başlıca xarakteristikası);

– öyrətmək;

– bütün nitq səslərini ədəbi dilin tələffüz normalarına müvafiq şəkildə tələffüz etməyi;

– şifahi nitqin ədəbi tələffüz normalarını (orfoepiya qaydalarını) gözləməyi;

– dil təhlili keçirməyi (fonetik, morfoloji, söz yaradıcılığı, leksik, morfem, orfoqrafik, sintaktik);

– düzgün yazmağı: heç bir qrammatik qayda ilə yoxlanmayan sözləri (yazılışı çətin sözləri), söz köklərində tələffüz olunmayan, qoşalaşan samitlərin, bə'zi kar və cingiltili samitlərin yazılışını;

– cümlənin və xüsusi isimlərin əvvəlində böyük hərfdən istifadəni;

– cümlədə dürgü işarələrindən istifadə etməyi;

– şəkil üzrə müşahidə, ekskursiya şəxsi təəssürat əsasında hekayə qurub nəql etməyi;

– sözdən ibarət bədii mətnin məzmunu ilə əlaqədar kollektiv tərtib olunmuş plan əsasında ifadə yazmağı;

– həyatı təsəvvürlər əsasında kiçik-həcmli inşa yazmağı;

– nitqin təmizliyini gözləməyi.

Bütün bunlar ana dilindən ibtidai təlimin əsası olan məlumatlar dairəsini və dil haqqında elmin müvafiq bölmələrinin (fonetika, orfoepiya, leksika söz yaradıcılığı, qrammatika, orfoqrafiya, üslubiyyət) məzmununu müəyyən edir. Bu zaman yeniliklər və ana dilinin öyrənilməsi həmin prosesə praktik istiqamət verir.

OXU

İbtidai təhsil mərhələsində şagirdlər oxu texnikasına və oxu vərdişlərinə yiyələnirlər. Savad təlimi dövründə formala-

şan oxu texnikası əsasında sonrakı mərhələlərdə oxunun yeni keyfiyyətləri – oxu vərdisləri inkişaf edir. Şagirdlər düzgün, normal sürətlə, ifadəli və şüurlu oxumağın sirlərinə yiyələnirlər. Belə oxu texnikası və vərdisləri şagirdlərin sinifdöncə, müstəqil mütaliələrinə zəmin yaradır. Onlar yaşlarına, mütaliə marağına uyğun olan bədii və elmi-kütləvi materialları oxuyurlar. Bu mərhələdə şagirdlərin oxu dairəsi yalnız Azərbaycan yazıçılarının əsərləri ilə məhdudlaşmır, həm də xarici ölkələrin uşaq ədəbiyyatını əhatə edir.

Ədəbiyyat qüdrətli tərbiyə vasitəsi olduğundan ibtidai mərhələdə ədəbiyyatın öyrədilməsinin başlıca məqsədi uşaqlarda ədəbi əsərlərə baxışın tərbiyə edilməsidir. Bu prosesdə şagirdlər bədii ədəbiyyatın insan və yaşadığı ətraf aləm haqqında müxtəlif biliklərin mənbəyi olduğunu anlayırlar. Kiçikyaşlı məktəblilərin diqqəti həmin yaşda uşaqlara xas olan müxtəlif ədəbi janrlara, onların özünəməxsus xüsusiyyətlərinə yönəldilir.

Oxu dairəsi

Kiçikyaşlı məktəblilərə təklif olunur:

– şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri (miflər, rəvayətlər, əfsanələr, nağıllar, tapmacalar, yanıltmaclar, laylalar, düzgülər, bayatılar, oyun-nəğmələr və s.);

– klassik Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı nümunələri (Ə.Xaqani, N.Gəncəvi, M.Füzuli, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, A.Səh-hət, S.S.Axundov, R.Əfəndiyev və b.);

– müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələri (A.Şaiq, S.Vurğun, M.Dilbazi, M.Seyidzadə, T.Elçin, X.Əlibəyli, T.Mütəllibov, İ.Tapdıq, H.Ziya, X.Hasilova, H.Zeynalova, Ə.Səmədi, M.Aslan, M.Namaz və b.);

– xarici ölkələrin ədəbiyyatlarından nümunələr (A.Puşkin, L.Tolstoy, İ.Krilov, K.Çukovski, A.Nosov, S.Marşak, H.Andersen, Qrimm qardaşları, Ş. Perro, C.Rodari, S.Behrəngi və b.).

Şagirdlər bədii əsərləri söz sənəti əsər-

ləri kimi qavramağı, hər bir əsərdə qoyulmuş əsas problemi anlamağı, tərbiyəvi nəticə çıxarmağı bacarmalıdırlar. Bu əsərlər şagirdlərin emosional-estetik hisslərinə təsir göstərməli, onları yaradıcılığa istiqamətləndirməlidir.

Uşaq oxusunun mövzuları:

– Vətən haqqında (klassik və müasir yazıçıların əsərlərində vətənpərvərlik lirikası, tarixi povestlərdən parçalar, hekayələr, ailə əmək, sənətkarlıq, incəsənət haqqında öçerklər);

– döyüş rəşadəti (rəvayət pəhləvanları, ikinci dünya müharibəsi qəhrəmanları, milli qəhrəmanlar, şəhidlər);

– ölkəmizin müxtəlif bölgələrində, dünyanın müxtəlif yerlərində yaşadıklarının həyatı haqqında;

– xalqımızın milli adət və ənənələri haqqında;

– bayramlarımız (Novruz bayramı, Qurban bayramı, Ramazan bayramı) haqqında;

– dövlət bayramları və xatirə günləri (18 Oktyabr – Dövlət Müstəqilliyi günü, 17 Noyabr – Milli Dirçəliş günü, 12 Noyabr – Konstitusiyaya günü, 31 Dekabr – Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü, 1 Yanvar – Yeni il bayramı, 20 Yanvar – Ümumxalq hüzn günü, 8 Mart – Beynəlxalq Qadınlar bayramı, 20-21 Mart-Novruz bayramı, 9 May – Qələbə günü, 28 May – Respublika günü, 15 İyun – Azərbaycan xalqının Milli Qurtuluş günü, 26 İyun – Milli Ordunun yaranması günü) haqqında;

– Azərbaycanın doğma təbiəti haqqında;

– yeraltı və yerüstü sərvətləri haqqında;

– Azərbaycanın sənayesi və kənd təsərrüfatı haqqında;

– Azərbaycanın elmi, ədəbiyyatı və incəsənəti haqqında.

Biliklər vermək:

– hər bir adamın həyatında, onun estetik, mə'nəvi inkişafında ədəbiyyatın rolunu;

– bədii əsərlərin müxtəlif janrlarını (mif, rəvayət, əfsanə, nağıl, dastan, hekayə, şe'r, təmsil, povest, pyes);

– ilkin ədəbi anlayışları (folklor, mövzu, mətn, süjet, məzmun, forma, ədəbi qəhrəman, surət, personaj, misra, bənd, qafiyə);

– ədəbi dilin təsviri –ifadə vasitələrini (epitet, müqayisə);

– bədii ifadə vasitələrini (məntiqi vurğu, intonasiya, məntiqi fasilə, ton, səs, nitqin sür'əti).

Öyrətmək:

– folklor nümunələrini bədii və elmi-idraki ədəbiyyatdan fərqləndirməyi;

– uşaq bədii ədəbiyyatının növlərini (hekayə, nağıl, təmsil, şe'r və s.);

– titul səhifəsinə, mündəricatına, şəkillərinə, ön sözə, son sözə baxmaqla onda nədən bəhs olunduğunu, əsərlərin mövzusunu müəyyən-ləşdirməyi;

– oxunmuş əsərdə başlıca fikri müəyyən-ləşdirməyi;

– əsərin mə'nasını aydınlaşdırmağı, onun məzmununa və ada uyğunluğunu müəyyən-ləşdirməyi;

– əsərdə hadisələri və onların ardıcılığını müəyyən-ləşdirməyi;

– əsərdə hadisələrin inkişaf ardıcılığını gözləməklə ona plan tərtib etməyi;

– bədii əsərin üslubi və janr xüsusiyyətlərini saxlamaqla məzmununu müfəssəl, seçmə və yığcam nəql etməyi;

– mətndə bədii dialoqu seçməyi və bədii əsəri səhnələşdirərkən ondan istifadə etməyi;

– məşhur süjetləri şifahi və yazılı şəkildə tamamlamaqla özünün ədəbi mətnini yaratmağı;

– əsərin qəhrəmanının əməllərini təhlil etməyi, onu qiymətləndirməyi;

– mətndə obrazlı sözləri və ifadələri tapmağı və mə'nalarını izah etməyi;

– oxunmuş əsər, ondakı hadisələr, onun qəhrəmanlarının hərəkətləri haqqında suallara şifahi cavab verməyi;

– kiçikhəcimli nəsr əsərinin qəhrəmanı haqqında hekayə qurub yazmağı;

– qısa və uzun fasilədən, məntiqi vurğudan istifadə etməklə, səsin tonunu qaldıraraq endirməklə bədii əsəri oxumağı;

– tanış olmayan mətni düzgün, normal sür'ətlə, ifadəli və şüurlu oxumağı;

– oxunmuş əsərdən alınmış estetik təəssüratı verməyi, müxtəlif xarakterli yaradıcı işlərlə (annotasiya, sinif yoldaşlarına zəmanət, məktub, oxucu gündəliyindən səhifə, qəzetə məqalə) ona münasibət bildirməyi;

– kitabxanadan istədiyi kitabı və jurnalı seçib oxumağı;

– 15-20 şe'ri və 6-8 nəsr əsərindən parçanı əzbərdən ifadəli oxumağı;

– uşaq yazıçıları və onların əsərləri haqqında sorğu materiallarından istifadə etməyi.

2. Şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə verilən tələblər

Birinci təhsil sahəsi – “Dil və oxu”

DİL

Fərqləndirmək:

– hərfləri və səsləri, saitləri və samitləri, qalın və incə saitləri, dodaqlanan və dodaqlanmayan saitləri, kar və cingiltili samitləri, ahəng qanununa tabe olan və olmayan sözləri, vurğulu və vurğusuz sözləri;

– isim, sifət, şəxs əvəzlilikləri və fe'lləri;

– kök və şəkilçini;

– deyilənlərin mə'nasına və intonasiyaya görə cümlənin növlərini;

– cümlənin baş üzvlərini (mübtəda, xəbər) növlərinə ayırmadan, terminsiz ikinci dərəcəli üzvlərini, cümlənin qrammatik əsasını, söz birləşməsinin quruluşunu (əsas və asılı söz), həmcins üzvlü cümlələri.

Misallar gətirmək:

– nitq səslərindən hər hansını;

– öyrənilmiş nitq hissələrini;

– cümlə üzvlərindən hər hansını;

– söz birləşməsinə, həmcins üzvlü

cümlələri.

Biliyi tətbiq etməyi bacarmaq:

- sözü hecalara ayırmağı;
- sözdə hərf və səslərin sayını müəyyən etməyi;
- üzərinə vurğu düşən hecanı tapmağı;
- öyrənilmiş nitq hissələrindən hər hansını xarakterizə etməyi (əhəmiyyəti, morfoloji əlaməti);
- öyrənilmiş nitq hissəsinin cümlədə sintaktik rolunu müəyyənləşdirməyi;
- ✓ - isim və sifəti tərkibinə görə təhlil etməyi;
- fe'ldə şəxs şəkilçilərini ayırmağı;
- sadə cümlədəki cümlənin qrammatik əsasını ayırmağı;
- cümlədə sözlər arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməyi (söz birləşməsini ayırmağı);
- sadə cümlədə həmcins üzləri tapmağı;
- əlifbanı praktik fəaliyyətdə (lüğətlə iş, kataloqdan istifadə zamanı) tətbiq etməyi;
- içərisində aşağıdakı öyrənilmiş orfoqram və punktoqramların işləndiyi 75-80 sözdən ibarət mətni üzündən köçürməyi və müəllimin diktəsi ilə aydın və səlqiqli yazmağı;
- "böyük hərf", "sətir hərləri" terminlərini işlətməklə cümlənin və xüsusi adların əvvəlində baş hərlərin yazıldığı sözləri;
- söz köklərində cingiltili və kar samitləri;
- tələffüz olunmayan samitləri;
- qoşasamitli sözləri;
- söz kökündə kar və cingiltili samitlərə (b-i; d-t; z-s-ş; k-q-ğ; k-y; m-n və s.);
- axırı **q** və **k** ilə bitən çoxhecalı sözlərə saitlə başlanan şəkilçilər əlavə edildikdə **q**-nin **ğ**-yə, **k**-nin **y**-yə keçməsinə;
- məsdərlər hallanarkən fe'lin qət'i gələcək zamanı I şəxsin təkli və cəmində **q**-nin **ğ**-yə, **k**-nin **y**-yə keçməsinə;
- cümlənin intonasiyasından asılı ola-

- raq axırında durğu işarələrini;
- ✓ - həmcins üzlü cümlələrdə həmcins üzlər və mürəkkəb cümləni təşkil edən cümlələr arasında durğu işarələrini;
- **amma**, **lakin**, **ancaq** bağlayıcılarından əvvəl vergülü;
- **o**, **bu** şəxs əvəzlilərindən sonra vergülü;
- abzası.

OXU

Oxu dairəsi:

- folklor nümunələri, uşaq bədii ədəbiyyatı və elmi-ıdraki ədəbiyyat;
- uşaq bədii ədəbiyyatı janrları (hekayə, nağıl, təmsil, şe'r).
- Uşaq oxusu mövzuları: vətən haqqında, ailə haqqında, igidlik haqqında, təbiət haqqında, insanların əməyi haqqında.
- **Fərqləndirmək:**
- folklor əsərlərini (tapmaca, yanıltmac, atalar sözü, məsəl, nəğmə, nağıl və s.);
- uşaq bədii ədəbiyyatı janrları (nağıl, hekayə, şe'r, təmsil).
- **Qısa səjiyyələndirmək:**
- şifahi xalq ədəbiyyatı əsərlərinin (nağıl, rəvayət) xüsusiyyətlərini;
- bədii əsərin əsas ideyasına müəllifin nöqtəyi-nəzərini;
- oxunmuş bədii əsərə öz münasibətini;
- əsərin qəhrəmanlarını (onların hərəkətləri, xarici görünüşü, nitqi).
- **Biliyi tətbiq etməyi bacarmaq:**
- oxunmuş əsəri düzgün adlandırmağı (başlıq, müəllifin familiyası);
- müəllimin rəhbərliyi altında mətnlə işləməyi (hissələrə ayırmaq, plan tərtib etmə);
- bədii əsərin məzmununu hazır plan üzrə nəql etməyi;
- fasilədən, intonasiyadan, məntiqi vurğudan istifadə etməklə əsəri ifadəli oxumağı;
- 10-15 şe'ri, nəsr əsərindən 2-3 hissəni əzbər oxumağı.

3. Standartların tələblərinin yerinə yetirilməsinin qiymətləndirilməsi

İzahedici qeyd

Standartın tələblərinin yerinə yetirilmə səviyyəsi qiymətləndirilib, nəticə şagirdlərə çatdırılmazsa, təlimin səviyyəsini yüksəltmək mümkün olmaz. Tələblərin yoxlanması hər bir şagirdin məcburi hazırlıq səviyyəsinin nailiyyətlərinin yoxlanmasına yönəlir və yekun yoxlama məzmunu daşıyır. Müəllim tərəfindən keçirilən və beş bal sistemi ilə müşayiət olunan nəzarətin bütün digər növlərindən fərqli olaraq standartın nailiyyətlərini aşkara çıxarmağa xidmət edən bu nəzarət asılı olmayan ekspert komissiyası tərəfindən aparılmalıdır.

Şagirdlərin təhsillənmə səviyyəsinin obyektiv ölçülməsi ilə müxtəlif sosial institutlar (məktəb, cəmiyyət, ailə) və konkret sosial qruplar (müəllimlər, şagirdlər, valideynlər) maraqlıdırlar.

Müəllim üçün bu, pedaqoji diaqnostika metodudur. Bu metodun köməyi ilə şagirdlərin biliklərə, bacarıqlara, vərdislərə yiyələnmələrinin müvəffəqiyyətliliyini və ya müvəffəqiyyətsizliyini, həmçinin özünün pedaqoji fəaliyyətini təhlil etmək imkanları müəyyənəndirilir.

Şagirdlər üçün bu, öz nailiyyətləri, yaxud təhsildə xəyata yol verməsi haqqında informasiya almaq, öz nəticələrini etalon nəticələrlə müqayisə etmək imkanındır. Beləliklə, bu metod özünənəzarət vəzifəsini yerinə yetirir.

Valideynlər üçün bu, uşağın inkişafının necə getməsinə, nəticəni yaxşılaşdırmaq üçün nə etməyin lazım gəldiyinə, övladının təhsillənmə imkanlarının hansı səviyyədə olmasına bələdləşməsidir. Bu halda həmin metod proqnoz vəzifəsini yerinə yetirir.

Yoxlama işlərinin sistemi iki növ tapşırıqları əhatə edir: bir qismi bütün sahələri

üzrə şagirdlərin biliyini yoxlayır, digəri fəaliyyətin hər şeydən əvvəl, tədris fəaliyyətinin müvəffəqiyyətliliyini təmin edən bəzi bacarıqların formalaşmasını yoxlamağa yönəlir.

Yoxlayanlar diqqətini hər bir təhsil sahəsi üzrə şagirdlərin biliklərini yoxlayan tapşırıqlara deyil, yerinə yetirilmiş işi təhlil etməyə, onu düzgün qiymətləndirməyə, özünün bilikliliyi ilə biliksizliyi arasında sərhədi görməyə yönəltməlidirlər. Mə'lumdur ki, tədris fəaliyyətinin təşkili üçün şagirdlərin öz fəaliyyətlərinə nəzarət etmələri və qiymətləndirmələri vacibdir. Məhz ona görə də təlimatı korrekt etmək, tapşırığın necə yerinə yetirilməsini şagirdlərə izah etmək olmaz.

Test tapşırıqlarının keçirilməsinə dair təlimat

İş dərş şəraitində təşkil olunur. Şagirdlərin hamısı tapşırığı eyni vaxtda yerinə yetirir. Yerinə yetirilmə forması fərvidir. Bütün tapşırıqların yerinə yetirilməsinə ən çoxu 45 dəqiqəlik 6 dərş həsr edilməlidir.

İşə başlamazdan əvvəl müəllim şagirdləri təlimatlandırır: "Tapşırığı oxu. Əgər cavab verilmişsə onların hər birini oxuyub cavablardan düzgün olanını seç və onu "+" işarəsi ilə qeyd et. Əgər cavab verilməmişsə, onu yerinə yetir və öz cavabını yaz".

Əgər "Buraxılmış səhvi tapmaq və düzəltmək" tapşırığı verilmişsə, düzgün olmayan cavabların altından xətt çək və düzgününü yaz.

Oxu texnikası yoxlanarkən hər bir şagird mətnin çap edildiyi vərəq alır. Səhifənin yuxarı küncündə şagirdin familiyası yazılır. Şagirdlər müəllimin komandası ilə səssiz oxumağa başlayırlar. Başlanğıcdan bir dəqiqə sonra oxunu qurtarmaq komandası verilir. Hər bir şagird harada qaldığını qeyd edir.

Bundan sonra şagird mətn üzrə sualla-

ra cavab verir. Tədris fəaliyyəti elementlərinin təşkil edilməsini yoxlayan tapşırıqlar ayrıca qiymətləndirilir. Tapşırığın səhy yerinə yetirilməsi nəzarətin və şagirdlərin özünənəzarətinin təşkil olunmadığını göstərir.

Nəticələrin qiymətləndirilməsi

Qiymət "hə" və ya "yox" cavablarına əsasən verilir. Hər bir təhsil bloku üzrə 80% düzgün yerinə yetirilmiş tapşırıq şagirdlərə məqbul qiyməti qoymağa əsas verir. Bu, şagirdlərin ibtidai məktəbdə təlim proqramını mənimsədiyini bildirir.

Hər bir şagirdə onun tərəfindən tapşırığı yerinə yetirilməsinin nəticəsini əks etdirən nəzarət sxeminin tərtibi məqsədə müvafiqdir.

Soyadı, adı, məktəb, sinif		
Məmmədov Altay, 215 nömrəli məktəb, IV sinif		
Bilik sahələri	Nəticələrin xarakteristikası	
	"bəli"	"yox"
Dil		
Riyaziyyat		
Təbiət		
İnsan		
Cəmiyyət		

Birinci təhsil sahəsi – "Dil və oxu"

1. Ahəng qanununa tabe olmayan sözlərin altından xətt çək.

barama	çəkie
qarışqa	qurucu
aile	bəonna
üzümçü	malakeş
tütək	oxucu
dıvar	bərabər

2. Nitq hissələrini müəyyənləşdir. Düzgün cavabı "v" işarəsi ilə qeyd et.

isim	sifət
mən	
əvəzlik	fe'l
	oxumaq
fe'l	isim

gözəl	adam
3. Kar samitləri cingiltili qarşılığı ilə xətlə birləşdirin.	
k	b
v	m
d	ğ
p	c
q	g
l	n
x	t
s	f
ç	z
y	h

4. Artığının üstündən xətt çək.

İsmin varıdır:

Fe'lin varıdır:

zamanı	cəmi
sualı	şəxsi
şəxsi	zamanı
cəmi	şəkilçiləri
təki	halı
halı	sualı
xüsusi şəkli	cəmi
şəkilçiləri	təki
	xüsusi şəkli

5. Hansı sözlərə cəm şəkilçisi artıranda tələffüzdə şəkilçi dəyişir? Belə sözləri "v" işarəsi ilə fərqləndir.

yol	qaz	ağac	şəhər
at	gül	gün	qardaş
nal	it	qız	ot
tar	şan	dil	kəl

6. Sözü tərkibinə görə təhlil et.

bitirmişəm

7. Hansı sözlər hallanarkən q samiti ǵ samiti ilə əvəz olunmur?

qatıq	balıq	Rafiq
uşaq	şəfəq	qoruq
qonaq	ərzaq	vərəq
Natiq	üfüq	balıq

8. Hansı sözlər məsdər deyil? Belə sözlərin qarşısına "v" işarəsi qoy.

bilmək	görmək	demək
əzmək	damaq	yumaq
qaymaq	əmək	kömək

qarmaq quymaq sumaq
 9. Hansı sözlər qohum deyil? Onların qarşısında "v" işarəsi qoy.

sağ	baş	bağ
sağrı	başçı	bağla
sağlam	başmaq	bağlıq
sağlıq	başlıq	bağlı
sağıcı	başqa	bağça
sağalmaq	başlı	bağırıtı
sağmal	başla	bağban

10. Hansı şəkilçilər sözdüzəldicidir? Onları "v" işarəsi ilə fərqləndir.

-dan	-suz	-lı	-lar
-daş	-luq	-in	-san
-çı	-də	-dar	-ləş

11. Böyük sözüə yaxınmə'nalı sözlərin altından xətt çək.

yekə	böyü	knəhəng
uca	geniş	hündür
zorba	iri	zırpı
enli	yoğun	yaşlı
qoca	özəmətli	möhtəşəm

12. Sol tərəfdə verilmiş sözlərə sağ tərəfdə verilmiş sözlərdən uyğun gələn əksmə'nalı sözlərin altından xətt çək.

astar	igid
müharibə	sevinc
qorxaq	güney
gecə	üz
qüzey	gündüz
kədər	yer
göy	sülh

13. İsimlərin qarşısına "v" işarəsi qoy.

qaçmaq	sula	qaçış
qoca	qaçqın	buzlaq
buz	sulamaq	qocalıq
sulu	qocalır	suçu
qaçağan	suladı	buzlu
qocalmaq	buzlamaq	qaçaraq

14. Verilmiş sözlərdə nöqtələr olan yerə qoyulması mümkün olmayan hərflərin üstündən xətt çək.

dəf <u>d</u> ər	a <u>f</u> tomat	t <u>ə</u> başır
t	v	a

n <u>ü</u> mayış	n o <u>q</u> san	p a <u>m</u> idor
u	ö	o

15. Nöqtələrin yerinə "n" hərfinin əlavə edilməsi lazım gələn sözləri oxla birləşdir. Buraxılmış hərfləri yerinə qoy.

ha...bal	zə...bil	sü...bül
tra...vay	qu...bara	şə...bə
müşə...bə	la...pa	za...baq
an...bar	gü...böz	pa...bıq

16. Buraxılmış sözləri yerinə qoyub cümlələri köçür.

"... quzular ... çəməndə otlayırdı".
 "... divanı hörür, ... qapı və ... düzəldirdi".

17. Cümləyə lazım olan sözü əlavə et. Ay ... ətrafında fırlanır.

18. Sözü əlavə edilməsi mümkün olan şəkilçi ilə oxla birləşdir.

ev	çi
bağ	daş
bil	dar
dəniz	lik
çiçək	ban
vətən	mək

19. Suallara cavab ver.

Qatarı çəkib aparan, elektrovozu sürən adam –

Gəmidə olan yataq otağı –
 Futbol yarışının keçirildiyi yer–

20. Böyük hərfin işlənmə yerlərinə aid misallar yaz.

21. İsimlərin və məsdərlərin axırında q-nin ğ-yə, k-nin y-yə keçdiyi halların hər birinə aid 5 misal yaz.

22. Aşağıdakı sözlərin qarşısında əksmə'nalı sözlər yaz.

alçaq-
 xırda-
 acı-
 bərk-

23. Tələffüzü ilə yazılışı fərqlənən sözlərin altından xətt çək:

doqquz, inək, müəllim, həftə, palto, qanad, alma, ağac, insan, məndən.

24. Mətni oxu.

Yayın əvvəlləri idi. Pişik çəmənlikdə balaları ilə oynayırdı. Birdən böyük bir qaraquş ildırım kimi şığıyıb, onun balalarından birini caynağına aldı. O, havaya qalxmağa macal tapmamış pişik onun üstünə atıldı. Qaraquş pişik balasını buraxıb, anasına hücum çəkdi.

Onların arasında ölüm-dirim savaşı başlandı. Qaraquş uzun caynaqları ilə pişiyin dərisini parçaladı. Əyri dimdiyi ilə onun bir gözünü çıxartdı. Hər ikisi al qana bulaşmışdı. Pişik gücdən düşürdü. Amma özünü itirmədi. Birdən var gücü ilə qaraquşun xirtəyindən yapışib onu öldürdü. Pişik öz yaralarını unudub, balasının yarasını yalamağa başladı.

1) Necə mətn olduğunu "v" işarəsi ilə göstər.

nəqli, təsvir, mühakimə

2) Bu nədir?

hekayə, nağıl, təmsil

3) Müəllifin familiyasını yaz.

4) Hekayəyə başlıq ver.

25. Hekayəni oxu və epitetlərin altından xətt çək.

26. Mətnə müqayisələri tapıb oxu.

27. Hansı əsərlər "Biri varmış, biri yoxmuş..." sözləri ilə başlayır?

Hekayə. Əfsanə.

Nağıl. Təmsil.

28. Bu əsərləri kimlər yazıb? Oxla birləşdir.

"Uşaq və buz" A.Səhhət

"Buyurun əyləşin" M.Ə.Sabir

"Ayı və şir" L.Tolstoy

"İki yoldaş" X.Hasilova

29. Oxu. Həm şe'r, həm də hekayə yazan yazıçının adının qarşısında "v" işarəsi qoy.

X.Əlibəyli A.Şaiq

T.Elçinli Tapdıq

Ə.Səmədli T.Mahmud

H.Ziya M.Dilbazi

30. N.Gəncəvinin əsərini "v" işarəsi ilə işarə et.

"Azərbaycan" "Şah və xidmətçi"

"Koroğlu" "Ağıllı sərkərdə və

qoçaq oğlan"

31. Atalar sözünün qarşısında "v" işarəsi qoy.

Dostluqda möhkəm olmağı bacar.

Dostunun qəlbini sındırdın, könlünü al.

Dost dostu tən görə, tən olmasa gen görə.

Dostun qədrini bil, ona hörmət et.

32. Tapmacanın qarşısında "v" işarəsini qoy.

Sarı-sarı salxımlar, talvarlardan sallanar.

Sarı-sarı sandıqlar, içi dolu findıqlar.

Sarı-sarı cüceler girib hində gecələr.

Sarı-sarı yarpaqlar, incə-incə sapaqlar.

33. Xarici ölkələrin uşaq yazıçılarından tanıdıklarının adlarını yaz.

34. Dünya xalqlarının uşaqlar üçün nağıllarından üçünün adını yaz.

35. Atalar sözlərinin hissələrini oxla birləşdirib tamamla.

Günəşlə gülər

Əldə qalan

Yalançının evi yandı

Qocadan demək

heç kəs inanmadı.

axşam mürğülər.

cavandan əmək.

əlli il qalar.

36. Atalar sözlərini tamamla.

Bu günün işini

Nə tökərsən aşına

Dostun olmaq istəyirsənsə

Böyüyün sözünə baxmayan

Böyüklərə hörmət et

37. Yanıltmacın qarşısına "v" işarəsi qoy.

Qırx gün qırx gecə toy çalındı.

Qırx küp, qırxı da qulpu qırıq küp.

Qırx çeşmədən, qırx bulaqdan su içdik.

38. Ən çox sevdiyin şe'rin adını yaz.

39. Ən çox xoşladığın kitabın adını yaz.

40. Ən çox sevdiyin yazıçının adını yaz.

41. Bildiyin nağılların qəhrəmanlarının adlarını yaz.

IV SİNİF PROQRAMLARI

Qarşıdakı dərslərin ilinin başlanğıcında ibtidai siniflərdə məktəb islahatının sonuncu mərhələsinə qədəm qoyulur. Bu o deməkdir ki, IV siniflər dövlət bazis tədris planı əsasında hazırlanmış yeni tədris planı üzrə işləyəcəkdir. IV sinif müəllimlərinin istifadəsinə verilmiş yeni proqramlar həmin tədris planları əsasında tərtib edilmişdir.

Proqramlar tərtib edildikdən IV siniflərdə şagirdlərin təlim yükünün qismən yüngülləşdirilməsi və əsas təhsil mərhələsi ilə varisliyin gözlənilməsi prinsiplinə əməl olunmuşdur. Proqram əsasında tərtib edilən dərslərdə, xüsusilə təlim prosesində bu tələblər nəzərə alınmalıdır.

Yeni proqramlarla işləyərkən qarşılaşdığınız problemlərlə əlaqədar iradlarınızı, arzu və təkliflərinizi bildirməyiniz xahiş olunur.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

**ANA DİLİ
OXU VƏ NİTQ İNKİŞAFI**
(həftədə 5 saat hesabı ilə
cəmi 170 saat)
Sınıf oxusu
(153 saat)

Təxmini tematika. Xalqımızın qəhrəman keçmişi, müdrikliyi, adət-ənənəsi, əməyi və məişəti ilə bağlı nağıllar və dastanlar, əfsanə, rəvayət, lətifələrdən uşaqların yaşlarına müvafiq nümunələrin, həmçinin bayatı, atalar sözü, məsəl, tapmaca, yanılmac və digər kiçikölçülü nümunələrin oxunması.

Tariximizin müxtəlif inkişaf mərhələlərində dövlət quruculuğumuz uğrunda mübarizə, nailiyyətlərimiz, tarixi şəxsiyyətlər onlara ümumxalq məhəbbəti, Azərbaycanda demokratiya və müstəqillik uğrunda mübarizə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü Dağlıq Qarabağ, xalqımızın monolit birliyi, Borçalı, Dərbənd, Cənubi Azərbaycan, başqa ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla həmrəylik müasir

dövrə ölkədə baş verən yeniliklər, türkçülük, azərbaycançılıq, islam dəyərlərindən istifadə, Türkiyə və İranla əlaqələrimiz, xarici ölkələrdə yaşayan türklər, azərbaycanlılar, iqtisadi biliklər, təbiəti mühafizə, elm və texnika yenilikləri, el bayramları və tarixi günlər (1 Yanvar – Yeni il; 20 Yanvar – Ümumxalq hüzn günü, 22 Fevral – Qurban bayramı; 8 Mart – Qadınlar günü, 20-21 Mart – Novruz bayramı; 9 May – Faşizm üzərində qələbə günü; 15 İyun – Azərbaycan xalqının Milli Qurtuluş günü, 26 İyun – Silahlı Qüvvələr günü; 18 Oktyabr – Dövlət Müstəqilliyi günü; 12 Noyabr – Konstitusiyaya günü; 17 Noyabr – Milli Dirçəliş günü, 5 Dekabr – Ramazan bayramı; 31 Dekabr – Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü) haqqında Azərbaycan, türk dünyası və dünya xalqlarının yazıçılarının əsərlərindən nümunələrin oxunması.

Ədəbi dilin normalarına uyğun, düzgün, ifadəli, dəqiqədə ucadan 85-95, səsiz 105-115 sözü sürətlə şüurla oxumaq.

Sinifdə oxunub təhlil edilmiş əsərin və ya onun hissələrinin ifadəli oxunmasına müstəqil hazırlaşmaq; qəhrəmanlara, hadisələrə münasibətin müəyyənləşdirilməsi, oxuyarkən məzmunu uyğun bədii ifadə vasitələrinin seçilməsi.

Əsərdə təsvir edilən hadisələrin ideya məzmununun aşkara çıxarılması və ona münasibətin bildirilməsi.

Mətnin planının müstəqil tərtibi. Mətnin hissələri arasında mə'na əlaqələrinin müəyyənləşdirilməsi, hadisələrə, faktlara, qəhrəmanlara münasibətin bildirilməsi. Əməllərinə və bürüzə verdikləri hissələrinə görə qəhrəmanların tutuşdurulması. Mətnə sözlərin mə'na çarlarının fərqləndirilməsi, hadisələri, iş-tirak edənlərin hərəkətlərini, təbiət təsvirlərini vermək üçün zəruri olan sözlərin və ifadələrin, təbiət təsvirlərini vermək üçün zəruri olan sözlərin və ifadələrin tapılması.

Bir hadisə və ya qəhrəman haqqında danışmaq üçün mətndən materiallar seçilməsi. Mətnin müfəssəl, yığcam, seçmə nağıl edilməsi, şəxsi dəyişməklə, təsvir olunan hadisəni davam etdirməklə nəqlətmə.

I-III siniflərdə şagirdlərin ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə praktik yolla əldə etdikləri təsəvvürlərin ümumiləşdirilməsi.

12-15 şe'rin əzbərlənməsi və ifadəli oxunması.

Sinifdən xaric oxu (17 saat)

Şagirdlərin mütaliə marağının inkişaf etdirilməsi. Görkəmli uşaq yazıçıları ilə tanışlıq. Onların əsərlərinin oxunması. Tematikasına və emosionallığına görə əsərlərin müqayisə edilməsi.

Oxucu marağı və dünyagörüşünün genişləndirilməsi. Heç bir məhdudluq olmadan kiçikyaşlı məktəblilər üçün Azər-

baycan və xarici ölkələrin uşaq ədəbiyyatından, elmi-idraki və mə'lumat kitablarından, dövrü uşaq mətbuatından, tarixi, sənədli, avtobioqrafik povestlərdən, məcərə kitablarından, yazıçılar, bəstəkarlar, aktyorlar haqqında kitablardan müvafiq parçaların, hekayə, nağıl və şe'rlərin oxunması.

Kiçikyaşlı məktəblilər üçün nəzərdə tutulmuş tövsiyə biblioqrafiyası ilə tanışlıq. Oxumaq üçün kitabın seçilməsi. Müvafiq mə'lumat ədəbiyyatından, kataloq kartotekalarından istifadə.

Tanış olmayan kitabın titullarını, annotasiya, içindəkilər, ilk söz, son söz, illüstrasiyalarına əsasən onun məzmununun müəyyənləşdirilməsi.

Müstəqil oxunmuş kitablar haqqında şifahi rə'y. Uşaq qəzetləri və jurnallarının müntəzəm mütaliəsi, onlarda verilmiş materiallardan bütün fənlər üzrə dərslərdə və dərslərdən xaric məşğələlərdə məqsədyönlü istifadə edilməsi.

QRAMMATİKA, YAZI QAYDALARI VƏ NİTQ İNKİŞAFI (həftədə 5 saat hesabı ilə cəmi 170 saat)

II-III siniflərdə keçilmişlərin təkrarı (14 saat)

Cümlə. Cümlənin baş və ikincidərəcəli üzvləri. Cümlədə sözlər arasında əlaqə, səs və hərf, heca, vurğu.

Sözün tərkibi. Kök və şəkilçi, eyniköklü sözlər. Sözdüzəldici və sözdəyişdirici şəkilçilər.

İsim (35 saat)

Ümumi və xüsusi isimlər. Sözdüzəldici şəkilçilərin köməyi ilə başqa nitq hissələrindən isimlərin düzəldilməsi.

İsimlərin hallanması: isimin halları, hər bir halın mahiyyəti, halların adlarının ixtisarla ifadə olunması, hal sualları; hal şəkilçiləri. Saitlə bitən isimlərin hallanması. Samitlə bitən isimlərin hallanması. Sonu **q** və **k** ilə bitən isimlər hallanarkən yiyəlik, yönlük və tə'sirlik hallarında **q**-nın **ğ**-ya, **k**-nin **y**-ya keçməsi.

İsmin lüğəvi mə'na qrupları üzrə iş. Çoxmə'nalı isimlər, omonim isimlər (terminsiz), yaxınmə'nalı və əksmə'nalı isimlər. Mə'nanı dəqiq ifadə etmək üçün daha münasib isimlərin seçilməsi.

Sifət

(20 saat)

Sifətin ismə aid olması. Onun ismin müxtəlif əlamət və xassələrini bildirməsi. Sifətdüzəldən şəkilçilər; a) isimlərdən sifət düzəldən şəkilçilər: **-lı, -li, lu, -lü; -sız, -siz, -suz; -çı, -çi, -çu, -çü; -dəki, -dəki;** b) fe'llərdən sifət düzəldən şəkilçilər: **-ıq, -ik, -uq, -ük; -ıçı, -içi, -uçu, -üçü; -qın, -ğın, -kin, -gin.**

Sifətlərin əvvəlində *ən çox, daha* sözlərinin işlədilməsi.

Sifətlərin lüğəvi mə'na qrupları üzrə iş. Çoxmə'nalı, yaxınmə'nalı, əksmə'nalı sifətlər. Mə'nalı dəqiq və daha obrazlı ifadə etmək üçün sifətlərin seçilməsi.

Əvəzlik

(12 saat)

Əvəzçilik haqqında ümumi mə'lumat. Əvəzçiliyin mə'nası və sualları. Əvəzliyin növləri (şəxs əvəzliləri və işarə əvəzliləri). Şəxs əvəzlilərinin sualları. Şəxs əvəzlilərinin hallanması. **O, bu** əvəzlilərinin nitqdə işlənməsi.

Fe'l

(45 saat)

Fe'lin məsdər forması haqqında

ümumi mə'lumat. Məsdərin isim kimi hallanması. Məsdər şəkilçilərinin yazılışı: yiyəlik, yönlük, tə'sirlik hallarında məsdər şəkilçilərindəki **q**-nın **ğ**-ya, **k**-nin **y**-ya keçməsi.

İsimlərdən və sifətlərdən düzələn fe'llər.

Fe'llərin zamanları. İndiki zaman. Fe'lin şühudi və nəqli keçmiş zamanı. Fe'lin qəti və qeyri-qəti gələcək zamanı.

İndiki, keçmiş və gələcək zaman fe'llərinin şəxsə görə dəyişməsi.

Fe'llərdə inkar şəkilçilərinin işlənməsi ilə tanışlıq. Belə fe'llərin tələffüzü və yazılışı.

Fe'llərin lüğəvi mə'na qrupları üzrə iş. Çoxmə'nalı, omonim (terminsiz), yaxınmə'nalı, əksmə'nalı fe'llər. Mə'nanı dəqiq və daha obrazlı şəkildə ifadə etmək üzrə iş. Rabitəli nitqdə yeknəsəqliyin aradan qaldırılması.

Cümlə

(37 saat)

Cümlə. Mətn. Məqsədə görə cümlənin növləri: nəqli cümlə, sual cümləsi, nida cümləsi.

Cümlə üzvləri. Cümlənin baş və ikincidərəcəli üzvlərinin fərqləndirilməsi üzrə bilik və bacarıqların inkişaf etdirilməsi.

Mübtədə və xəbərin müxtəlif nitq hissələri ilə ifadə olunması. **O, bu** əvəzliləri ilə ifadə olunan mübtədələrdən sonra vergülün işlədilməsi.

Müxtəsər və geniş cümlələr. Müxtəsər cümlələrin genişləndirilməsi.

Cümlədə **və, ki, da, də, ilə, isə** bağlayıcılarının işlədilməsi.

Mürəkkəb cümlə haqqında anlayış. İki sadə cümlədən ibarət mürəkkəb cümlə. Mürəkkəb cümləni təşkil edən sadə cümlələr arasında tabelilik və tabesizlik əlaqələri, onların arasında vergülün, **am-**

ma, ancaq, lakin, çünki bağlayıcılarının işlədilməsi.

RABİTƏLİ NİTQ

Rabitəli nitq anlayışı. Şifahi və yazılı nitq. Mətnin mövzusu və hadisələrin müəyyənləşdirilməsi. Dərslərdən, uşaq kitablarından mətnin, onun müəyyən hissələrinin seçilib nağıl edilməsi.

90-110 sözdən ibarət mətnin planının müstəqil tərtib edilməsi və həmin plan əsasında ifadənin yazılması. Nisbətən mürəkkəb süjetli şəkillər üzrə, müşahidələr, öz həyatlarında baş verən maraqlı hadisələr, əyləncələr, şəxsi təcrübə əsasında hekayənin tərtibi və yazılması. Heyvanların, quşların, təbiətin gözəl bir guşəsinin şifahi və yazılı təsviri. Mühakimə elementləri olan inşaların yazılması.

Sınıfdən xaric mütaliə prosesində müstəqil şəkildə oxunmuş sadə əsərə şifahi və yazılı rəyin verilməsi.

Məktub, e'lan, ərizə və divar qəzetinə məqalənin yazılması.

Nitq etiketi: salamlamaq, təbrik etmək, təşəkkür etmək, üzürxahlıq etmək, özünü təqdim etmək, qonaq qarşılamaq, onu yola salmaq, xeyir-dua vermək və s.

Hüsnxət. Kalliqrafiya üzrə əvvəlki siniflərdə əldə edilmiş vərdişlərin möhkəmləndirilməsi. III sinifdə məsləhət görülən məşqlərin təkmilləşdirilməsi. Kalliqrafik vərdişlərin daha dəqiq yerinə yetirilməsi. Yazıdakı nöqsanların aradan qaldırılması üzrə məşqlər. Müəllimin diktəsi üzrə 45 sözdən ibarət mətn üzrə kalliqrafik imlaların yazılması.

İlboyu keçilmişlərin təkrarı

(7 saat)

Yazılı çətin sözlər: aerodrom, antena, atmosfer, atletika, avtomat, avtovağzal, böyürtkən, bünövrə, velosiped, ver-

tolyot, voleybol, cərəyan, cild, çilçiraq, demokratiya, dəmiryol, dövr, dua, durbin, ekologiya, əmr, əsl, fəlakət, güman, gümrah, hökumət, xain, xasiyyət, xəncər, ikiillik, inqilab, karvansara, kəhrəba, kəkkikotu, kinofilm, kirəmit, kollektiv, kombinat, kompüter, qabiliyyət, qəbz, girov, güllə, hərərət, maneə, məscid, məşhur, mətbəə, motor, müayinə, mübarək, mübarizə, mürəkkəb, mütaliə, nəbz, nəfs, nəhayət, nümayəndə, nümayiş, öhdəlik, paraşüt, pəhləvan, pianino, portret, prospekt, rəngbərəng, riayət, rüsvay, rütubət, seyr, səbr, sədr, səmt, səyahət, sənaye, sənəd, sənət, səhhət, soyqırımı, sür'ətli, svetofor, taqət, teleqram, termometr, təbiət, təəccüb, təshih, tibb, tribuna, univerməq, ümid, üfüq, üzv, yubiley, zülm.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarına verilən əsas tələblər.

Şagirdlər bilməlidirlər:

– hekayə, nağıl, şe'r, təmsil, atalar sözləri, tapmaca, yanılımac, həmçinin bədii və elmi-kütləvi mətnin, oçerkin xüsusiyyətlərini;

– bir neçə xarici ölkə yazıçısının əsərlərinin adlarını;

– oxumuş əsərin sadə bədii təhlili qaydasını;

– nitq hissələrinin adlarını, mahiyyətini, suallarını, şəkilçilərini;

– nitq hissələrinin bir-biri ilə əlaqəli olmasını;

– hal və zaman kateqoriyalarını (terminsiz); onların harada və necə işlənməsini;

– cümlənin həmcins üzvlərini;

– inşa yazıların xarakterini, onların ifadə və imlalardan fərqi;

– mürəkkəb cümlə anlayışını.

Şagirdlər bacarmalıdırlar:

– tanış olmayan mətni şüurlu, düzgün, ifadəli, bütöv sözlərlə dəqiqədə ucadan

85-100 səssiz 110-120 söz sür'ətlə oxumağı;

– oxunmuş mətnin məzmununu müfəssəl, seçmə, yığcam nəql etməyi;

– şəxsi dəyişməklə mətnin məzmununu nəql etməyi;

– oxunmuş mətnin planını tərtib etməyi;

– oxunmuş mətndə qəhrəmanları tutuşdurmağı;

– öyvəli verilmiş mətn əsasında hekayə qurmağı;

– oxunmuş hekayədəki əsas hadisəni davam etdirməyi;

– mətndə emosional qiymətləndirici sözləri tapmağı, sözlərin mə'na çalarlarını fərqləndirməyi, çoxmə'nalı, məcazi mə'na bildirən, qəhrəmanı xarakterizə edən sözləri müəyyənləşdirməyi;

– ardıcılığı gözləməklə sərbəst fonetik, morfoloji və sadə sintaktik təhlil aparmağı;

– həmcins üzvlü cümlələrdə sadalanan sözlər arasında vergül qoymağı, həmçinin və bağlayıcısını işlətməyi;

– öyrənilmiş orfoqramlar və durğu işarələrinin daxil edildiyi ən çoxu 75-80 sözdən ibarət imla mətnini dəqiqədə 65-70 işarə sür'ətilə səhvsiz, kalliqrafik cəhətdən düzgün yazmağı;

– müstəqil tərtib etdikləri plana əsasən 90-100 sözdən ibarət mətn üzrə ifadə yazmağı;

– seriya və süjetli şəkillər, ekskursiya və müşahidələr, həyatlarında baş vermiş hadisələr əsasında tərkibində təsvir və mühakimə elementləri olan hekayə qurub nəql etməyi və yazmağı;

– ünsiyyət mədəniyyəti qaydalarına uyğun olaraq xahiş, təşəkkür, üzrxahlıq, rədd, də'vət, təbrik etməyi;

– sadə e'lan, məktub, ərizə və divar qəzetinə məqalə yazmağı.

RİYAZİYYAT

(həftədə 4 saat hesabı ilə cəmi

136 saat)

1000000 dairəsində ədədlər

(38 saat)

Milyon dairəsində ədədlərin adlandırılması, alınması və yazılması. Sınıf və mərtəbə anlayışları. Ədədlərin yazılışında rəqəmlərin qiyməti. 1000000 ədədi, onun alınması və yazılması.

Milyon dairəsində ədədlərin mərtəbə toplananlarının cəmi şəklində göstərilməsi. Ədədlərin müqayisəsi.

Milyon dairəsində nömrələmə əsasında toplama və çıxma.

Uzunluq vahidləri (kilometr, metr, desimetr, santimetr, millimetr) və onlar arasında əlaqə.

Kütlə vahidləri (ton, sentner, kiloqram, qram) və onlar arasında əlaqə.

Vaxt (zaman) vahidləri (il, ay, həftə, gün, saat, dəqiqə, saniyə) və onlar arasında əlaqə.

Nöqtənin, parçanın və çoxbucaqlının hərflərlə işarə olunması.

Öyrənilən biliklər əsasında sadə və mürəkkəb məsələlər (ədədin hissəsinin və hissəsinə görə ədədin tapılmasına, düzbucaqlının perimetrinin hesablanmasına, sadə üçlük qaydasına, ədədlərin bölmə yolu ilə müqayisəsinə, tərkibcə bölməyə, əməllərin məchul komponentlərinin tapılmasına və s. aid) həlli.

Toplama və çıxma

(14 saat)

Toplama və çıxmaya aid biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi.

Milyon dairəsində ədədlərin yazılı toplanması və çıxılması.

Toplamının yerdəyişmə və qruplaşdırma xassələrinin ümumiləşdirilməsi və onların hesablamalara tətbiqi.

Toplananlarla cəm; azalan, çıxılan və fərd arasında qarşılıqlı əlaqə. Toplama və çıxmanın yoxlanması.

1000 dairəsində toplama və çıxmaya aid sadə tənliklərin həlli. Tənliklərin həllinin yoxlanması.

Kəmiyyətlər. Onların toplanması və çıxılması.

Öyrənilən biliklər əsasında sadə və mürəkkəb məsələlər (əvvəllər baxılmış növlərlə yanaşı iki fərqli görə məchul ədədin tapılmasına aid) həlli.

Vurma və bölmə (78 saat)

Vurma və bölməyə aid biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi.

Vurmanın yerdəyişmə, qruplaşdırma, cəmin ədədə, ədədin cəmə vurulması, cəmin ədədə bölünməsi xassələri və bu xassələrin hesablamalara tətbiqi.

Vurma və bölmə əməlləri arasında qarşılıqlı əlaqə.

Vurma və bölmə əməllərinin komponentləri ilə nəticələr arasında asılılıqlar.

1000 dairəsində vurma və bölməyə aid sadə tənliklərin həlli.

10-a, 100-ə, 1000-ə vurma. 10-a, 100-ə, 1000-ə bölmə (mümkün olan halarda).

Birrəqəmli, ikirəqəmli, üçrəqəmli ədədlərə yazılı vurma və bölmə.

Qalıqlı bölmə.

Ədədin hissələri və kəsr haqqında mə'lumat.

Ədədin hissəsinin və hissəsinə görə ədədin tapılması.

Kəmiyyətlər arasında asılılıqlar (sür'ət, zaman, gedilən yol; qiymət, miqdar, dəyər və s.) və onlara aid məsələlər.

Fiqurların sahəsi haqqında ilk təsəvvürlər. Sahə vahidləri: kvadrat millimetr, kvadrat santimetr, kvadrat desimetr, kvadrat metr, kvadrat kilometr, ar, hektar

və onlar arasında əlaqə.

Kvadratın və düzbucaqlının sahəsi.

Palet. Fiqurların sahəsinin paletlə ölçülməsi.

Hesab əməlləri daxil olan (mə'təri-zəsiz və mə'tərizəli) ədədi ifadələrin qiymətinin hesablanması.

Öyrənilən biliklər əsasında sadə və mürəkkəb məsələlər (əvvəllər baxılan növlərlə yanaşı hərəkətə və sahənin hesablanmasına aid) həlli.

Biliklərin sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi (6 saat)

V sinifdə öyrəniləcək riyaziyyat kursu ilə ibtidai məktəb riyaziyyat kursu arasında varisliyi tə'min edən bilik, bacarıq və vərdişlərə verilən əsas tələblər

Şagirdlər bilməlidirlər:

– hesab əməllərinin komponentlərinin və nəticələrinin adlarını;

– kəmiyyətlərin ölçü vahidlərinin cədvəllərini və onların işarələrini;

– sür'ət, zaman, gedilən yol; qiymət, miqdar, dəyər və s. kəmiyyətlər arasında asılılıqları;

– bucaq, üçbucaq, kvadrat, düzbucaqlı və dairəni tanımağı;

– toplama, çıxma, vurma və bölmə cədvəllərini (əzbər);

– əməllər sırasına aid qaydaları;

– əməllərin xassələrini və bu xassələrə əsaslanan hesablama üsullarını.

Şagirdlər bacarmalıdırlar:

– 100 dairəsində düzgün və cəld şifahi hesablamaları (bura, həmçinin 100 dairəsində hesablamalara gətirilən böyük ədədlər üzərində əməllər də daxildir);

– milyon dairəsində ədədləri oxumağı, yazmağı və müqayisə etməyi;

– milyon dairəsində yazılı toplama və

çıxmanı, birtəqəmli, ikirəqəmli, üçrəqəmli ədədə vurma və bölməni;

– hesablamların düzgünlüyünü yoxlamağı;

– “cəm”, “fərq”, “hasil”, “qismət” məfhumlarının köməyi ilə ifadələri oxumağı;

– əməllər sırasının yerinə yetirilmə qaydalarına əsasən mö'tərizəli və mö'tərizəsiz ifadələrin qiymətini hesablamağı;

– hərf daxil olan sadə ifadələrin hərfin verilmiş qiymətlərində ədədi qiymətini tapmağı;

– məsələyə görə ifadə və ifadəyə görə məsələ qurmağı;

– kəmiyyətlərin ölçü vahidlərinə dair bilikləri təcrübi məsələlərin həllinə tətbiq etməyi;

– sür'ət, zaman, gedilən yol; qiymət, miqdar, dəyər və s. kimi kəmiyyətlər arasında əlaqə üzrə bilikləri məsələ həllinə tətbiq etməyi;

– xətkəşin köməyi ilə çoxbucaqlını kağız üzərində çəkməyi, damalı kağızda düzbucaqlını (kvadratı) təsvir etməyi;

– verilən parçanın uzunluğunu ölçməyi, verilən uzunluqda parçanı çəkməyi;

– çoxbucaqlının perimetrini, düzbucaqlının (kvadratın) sahəsini hesablamağı;

– sadə və mürəkkəb məsələləri həll etməyi;

– ədədin hissəsini və hissəsinə görə ədədi tapmağı;

– sadə tənlikləri həll etməyi və onları yoxlamağı;

– sadə ifadələrin qiymətini müqayisə etməyi;

– hesablama üsullarının tətbiqi ilə hesablamlar aparmağı.

TƏBİƏTŞÜNASLIQ

(həftədə 2 saat hesabı ilə cəmi 68 saat)

Giriş

(2 saat)

İnsan ətraf aləmi necə öyrənir?

(3 saat)

Praktik iş. 1. Mayenin həmçinin, kütlənin və temperaturun ölçülməsi. 2. Uzunluq, sahə və havanın temperaturunun ölçülməsi.

Məhəl və onun təsviri (12 saat)

Üfüq. Üfüq xətti, günəş və kompasla əraziyə bələdləşmə. Kompasın quruluşu. Kompasdan istifadə qaydası. Təbii əlamətlərlə üfüqün cəhətlərinin təyin edilməsi.

Plan və xəritə. Şərti işarələr, onların əhəmiyyəti. Planın xəritədən fərqi.

Praktik iş. Günəş, kompas və təbii əlamətlərə görə üfüqün cəhətlərinin təyin edilməsi.

Plan ilə iş. Eyni yerin quruluşunun xəritədə və planda təsvirini müqayisə etmək; dağlıq, düzənlik, çökəklik, təpəliyin planda və xəritədə təsvirini oxumaq; fiziki xəritədə ən böyük dağ və düzənlikləri tapmaq.

Vətənimiz Azərbaycanı, onun paytaxtı Bakını, iri şəhərləri xəritədə tapmaq.

Doğma diyarın təbiəti (16 saat)

Yer səthinin formaları: düzənliklər, təpələr, dağlar, dərələr, yarıqlar. Yerin təbii formalarının xəritədə təsvirinin şərti işarələri.

Yerin təbii bölgələri haqqında anlayış: dağlıq bölgələrin təbiəti və əhalisinin məşğuliyyəti; meşə bölgəsinin təbiəti və əhalisinin məşğuliyyəti; çöl bölgələrinin təbiəti və əhalisinin məşğuliyyəti; su hövzələrinin təbiəti, sudan istifadə.

Təbii dağntılar və insanın fəaliyyəti

nəticəsində yer səthinin dəyişməsi. Şagirdlərin yaşadıkları ərazinin havası. Mühtüm faydalı həşəratlar, onların xüsusiyyətləri və insanlara faydası.

Su hövzələri, onların xüsusiyyətləri və insanlara faydası. Su hövzələrinin bəzi heyvan növləri və bir neçəsinin adı. Su hövzələrindən istifadə və onların qorunması. Su və onun xassələri (rəngi, şəffaflığı, axması, dadı, vəziyyəti; su – həll edir). Suyun filtdən keçirilməklə təmizlənməsi. Təbiətdə suyun dövrəni.

Doğma diyarın su hövzələri, meşələri, çölləri, çəmənlikləri, bitkilər və heyvanlar aləmi. Diyarımız bizə nə verir? Subtropik bölgənin bitkilər (limon, çay, portağal, naringi, feyxua, dəfnə, zeytun). Təbii obyektivlərin qorunmasında uşaqların iştirakı.

Yer səthinin formaları, torpağın tərkibi və xassələri, torpaqların xüsusiyyətləri, onların qorunması və onlardan istifadə.

Ekskursiya. Çöl, çəmənlik, meşə bitkiləri və heyvanları ilə tanışlıq məqsədilə ekskursiya.

Əşya dərsi. “Yerin planı”, “Fiziki xəritə”, “Yerin səthi”.

Praktik iş. Faydalı qazıntıların xassələrini, suyun xassələrini, torpağın tərkibini və xassələrini müəyyənləşdirmək.

İnsan orqanizmi və sağlamlığının qorunması (24 saat)

İnsan bədəninə quruluşu. Dəri. Dərinin gigeynası. İnsanın skeleti və qamət. Düzgün oturmağın əhəmiyyəti. Əzələlər, onların möhkəmləndirilməsi. Əzələlərin möhkəmləndirilməsində fiziki iş və bədən tərbiyəsinin əhəmiyyəti.

Qan dövrəni orqanları. Ürək, onun möhkəmləndirilməsi.

Tənəffüs orqanları. Təmiz havanın

əhəmiyyəti. Tənəffüsün gigiyenası, soyuqdəymədən qorunma.

Duyğu orqanları (görmə, eşitmə, dadbilmə, iybilmişə, lamisə). Onların qorunması.

Həzm orqanları. Qidalanmanın gigiyenası. Dişlər və onlara qulluq.

Sinir sistemi, baş və onurğa beyni. Sinir sisteminin möhkəmləndirilməsində bədən tərbiyəsi, idman və fiziki əməyin rolu.

Təmizlik – sağlamlıqdır. Yoxucu xəstəliklər. Xəstəlik yayan bakteriyalar və heyvanlar. Papiros və alkaqol sağlamlığın düşmənidir. Sağlamlıq və təhsil. Əmək və istirahət rejimi.

İnsanın təbiətdən istifadə etməsi və onu qorunması (10 saat)

Keçmiş zamanlarda təbiətin vəziyyəti. Təbiətin zənginləşdirilməsinə qayğı. Təbiətin “Qırmızı kitabı”. Vətənimizin təbii sərvətlərindən istifadə. Faydalı qazıntıların axtarılması. Təbiəti qorumaq hər bir şagirdin vəzifəsidir.

Yekun (1 saat)

Biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi. Yay tapşırığı.

ŞAGİRD LƏRİN BİLİK VƏ BACARIQLARINA VERİLƏN ƏSAS TƏLƏBLƏR

Şagirdlər bilməlidirlər:

– yaşadığı ərazinin təbiətinin bəzi xüsusiyyətlərini yer səthi, hava, ilin fəsillərinə görə havanın dəyişməsi, torpaq, faydalı qazıntılar, su hövzələri, bitkilər, teyvanlar);

– yaşadığı ərazidə insanların əməyinin xüsusiyyətlərini;

– üfûq, üfûq xətti, üfûqün cəhətlərinin mə'nasını;

– kompasın quruluşunu və tətbiqini;

– üç-dörd yerli faydalı qazıntının bə'zi fiziki xassələrini;

– suyun fiziki xassələrini (rəngi, dadı, şəffaflığı, axması, üç halı, həlledici olması);

– yerli torpağın tərkibi və xassəsini (onda su, hava, gil, qum, meneral duzlar, çürüntünün olması);

– meşə, çöl, çəmən, su hövzəsində bitən 8-10 bitkinin, oralarda yaşayan 10-15 heyvanın adını;

– sağlamlığın tə'min olunması şərtlərini: insanların sağlamlığına dövlətin qayğısını və bu işdə həkimlərin rolunu;

– hiss və hərəkətlərin sinir sisteminə asılılığını;

– duyğu orqanlarının vəzifələrini;

– tənəffüs orqanlarının vəzifələrini;

– su, hava, günəş və bitki aləminin həyat amili olduğunu.

Şagirdlər bacarmalıdırlar:

– günəşə görə və kompasın köməyi ilə cəhətləri tə'yin etməyi;

– təcrübənin köməyi ilə su və torpağın xassələrini müəyyənləşdirməyi;

– təbiətdə müşahidə aparmağı və nəticələrini dəftərdə qeyd etməyi;

– fiziki xəritəni "oxumağı".

– ekskursiya, müşahidə, təcrübə zamanı təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməyi;

– ağac, kol, dekorativ bitkilər əkməyi və onlara qulluq etməyi;

– təbiətin mühafizəsində fəal iştirak etməyi.

MUSIQI

(həftədə 1 saat hesabı ilə
cəmi 34 saat)

Mövzu 1. Mənim xalqımın musiqisi
Bədii təfəkkürü, yaradıcılıq nümunə-

ləri ilə dünyanı heyran qoyan Azərbaycan xalqının çox böyük dəyəri ilə seçilən musiqi folkloruna malik olması. Hələ çox qədim zamanlarda musiqi məktəblərinin (hətta ümumtəhsil məktəblərinin) bəstəkarların olmadığı dövrdə xalqın istə'dadlı sənətkarlarının – aşıqların, xanəndələrin, çalğıçıların yaratdıqları mahnıların, el havalarının, muğamların geniş yayılması, nəsillərdən nəsillərə ötürülməsi, gənc nəslin musiqi-estetik tərbiyəsində mühüm rol oynaması.

Keçən əsrin birinci yarısında dahi bəstəkarlarımız Üzeyir Hacıbəyovun təşəbbüsü və fəal iştirakı ilə Azərbaycan xalq musiqi nümunələrinin toplanılıb nota salınması üzrə işin əsasının qoyulması, böyük nəğməkar Bülbülün, görkəmli bəstəkarlarımız Müslüm Maqomayev, Asaf Zeynalli, Səid Rüstəmov, Tofiq Quliyev və başqalarının bu sahədə əvəzsiz rol oynaması. Onların misilsiz xidmətləri nəticəsində bir-birindən dəyərli xalq musiqi nümunələrinin əbədiyaşar ömür qazanması, Azərbaycan bəstəkarlarının həmin seçmədən faydalanaraq musiqinin müxtəlif janrlarında yeni-yeni əsərlər yaratmaları.

Rüb ərzində yeri gəldikcə zəngin və qədim tarixə malik olan, Azərbaycan xalq musiqi folkloru nümunələri əsasında bəstəkarlarımızın yazdıqları əsərlərə diqqət yetirilməsi. Həmin əsərlərin milli və bəşəri dəyərlər kimi dünyada tanınması, nəsillərin mə'nəvi-estetik tərbiyəsində mühüm rol oynaması.

Mahnıların xorla oxunması

Azərbaycan Respublikasının himni (Musiqi Ü.Hacıbəyovun, sözləri Ə.Cavadındır).

"Dördüncülərlik" ("Üçüncülərlik" mahnısının melodiyasında).

“Bizim yurdumuz” Azərbaycan xalq mahnısı (İşləyəni Rauf Hacıyevdir).

“Azərbaycanım” (Musiqisi R.Hacıyevin, sözləri Ə.Əlibəylinindir).

“Gül açdı” (Azərbaycan xalq mahnısı).

“Balaca neftçiyəm” (Musiqisi T.Hacıyevin, sözləri R.Zəkanındır).

Musiqi dinlənməsi

Azərbaycan radiosunun çağırış siq-nalları.

Azər Rzayevin fortepiano və simfonik orkestr üçün “Konsert”i.

“Qaytağı”. Azərbaycan xalq rəqsi.

“Şur” muğamının “Maye” şöbəsi.

“Aşıqsayağı” trio (Musiqisi Ü.Hacıbəyovundur).

“Yaxşı yol” (Musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun, sözləri S.Rüstəmindir).

Ü.Hacıbəyovun “Koroğlu” operasından final xoru.

Notla oxumaq

Metesopiano, metsoforte və piano çalrılı melodiyaları notla oxumaq. İkinci oktavanın *re*, *mi* səslərindən ibarət melodiyaların ifa edilməsi: (a) sakit temp; (b) orta temp; (s) sürətli temp.

Musiqili-ritmik hərəkət

“Əsgər”. “Azərbaycan xalq mahnısı”.

“Balaca neftçiyəm” (Musiqisi T.Hacıyevin, sözləri R.Zəkanındır).

“Vətən oğlu” Azərbaycan xalq mahnısı ritminə uyğun hərəkətlərin edilməsi.

Sadə uşaq musiqi alətlərində çalmaq

Metallofonda, uşaq pianosunda, üçbucaq, ağac çubuqlarla “Gül açdı” Azərbaycan xalq mahnısının ritmik sxemini çalmaq.

İmprovizasiya

“Balaca neftçiyəm”, “Əsgər” mahnılarının səhnələşdirilməsi. Müəllimin metodik sual frazasını oxuması, şagirdlərin isə onu tamamlamaları. Sadə melodiylara ikinci səslərin qoşulması.

Fənlərarası əlaqə

“Azərbaycanım”, “Bizim yurdumuz” mahnıları öyrədilərkən təsviri sənət fənni ilə əlaqə yaratmaq məqsədilə Azərbaycanın görkəmli rəssamı T.Salahovun cəsur dəniz neftçilərinin əməyinə həsr etdiyi “Estakada”, “Təmirçilər”, “Növbədən qayıdarkən” əsərlərindən istifadə və s.

Mövzu 2. Mənim xalqımın musiqisi ilə dünya xalqlarının musiqisi arasında keçilməz sərhədlər yoxdur.

Azərbaycan xalq musiqi nümunələrinin (mahnı, rəqs, muğam və s.) habelə əsasını dahi bəstəkarlarımız Üzeyir Hacıbəyovun qoyduğu bəstəkarlıq məktəbinin görkəmli nümayəndələri Q.Qarayev, F.Əmirov, Niyazi, S.Rüstəmov, T.Quliyev, C.Cahangirov, S.Ələsgərov, A.Məlikov və başqalarının yaratdıqları əsərlərin başqa ölkələrdə də çox böyük rəğbətlə qarşılınması dünya xalqlarının musiqi nümunələrinin, dahi bəstəkarlarının – M.İ.Qlinkanın, P.İ.Çaykovskinin (rus), L.V.Bethovenin (alman), F.Şubertin (Avstriya), F.Şopenin (Polşa), E.Qriqin (Norveç), J.Bizenin (fransız), Z.Poliaşvilinin (gürcü) əsərlərinin dünyada geniş yayılması. Konsert-ifaçılıq müəssisələrində, müxtəlif tipli tədris ocaqlarında, o cümlədən ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan və dünya xalqlarının musiqisinə lazımi yer verilməsinin əhəmiyyəti.

Mahnıların xorla oxunması

“Ana yurdum” (Azərbaycan xalq mahnısı).

“Dağlar” (Musiqisi N.Məlikməmmədovun, sözləri A.Aslanovundur).

“Vesnyanka” (Ukrayna xalq mahnısı).

“Əlvan yolka” (Musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri C.Məmmədovundur).

Musiqi dinlənməsi

“Moldovyanka” (moldov xalq rəqsi).

“Ləginka” (ləzgi xalq rəqsi).

P.İ.Çaykovski (fortepiano və orkestr üçün 1 nömrəli konsertinin finali).

“Qoy həmişə günəş olsun!” (Musiqisi A.Ostrovskinin, sözləri L.Şşaninin, tərcüməsi C.Cavadlıdır).

“Vağzalı” (Azərbaycan xalq rəqsi).

“Uzundərə” (Azərbaycan xalq rəqsi).

“Tərəkəmə yallısı” (Azərbaycan xalq rəqsi).

“Gürcü ləzginkası” (Musiqisi A.Ara-kişvilidir).

“Türk lövhələri” (Musiqisi İppolitov-İvanovundur – simfonik silsilədən bir nümunə).

“Slavyan rəqsi. Q.Qarayevin “Yeddi gözəl” baletindən.

Nəzəri biliklərin verilməsi

Majorda yazılmış mahnının xarakterinin və ifadə vasitələrinin izahı. “Re major” və “Sol major” tonallıqlarında yazılan mahnılardan nümunə göstərilməsi. Müvafiq mahnı nümunələrinin əsasında tersiya və kvarta intervallarının aydınlaşdırılması.

Sadə uşaq musiqi alətlərində çalmaq

“Əlvan yolka” mahnısının ritmik müşayiətinin üçbucaqla, dəflə və balabanla çalınması.

İmprovizasiya

Metallofonda minor ladına uyğun

(1-ci – 5-ci pillələr) iki xanəli frazaların çalınması.

Fənlərarası əlaqə

Mahnıların xorla oxunması bölməsində verilən “Vesnyanka”, “Bizim diyar”, “Musiqi dinləməsi” bölməsində öz əksini tapan “Moldavenyanka”, “Bizim fəxrimiz”, “Gürcü ləzginkası” əsərləri öyrədilərkən “ana dili və təbiətşünaslıqla əlaqə yaratmaq.

“Re-sol”, “re-fa” intervallarını müxtəlif ölçüləri aydınlaşdırılarkən riyaziyyatla da əlaqə.

Mövzu 3. Dünya xalqlarının musiqisi arasında keçilməz sərhədlər yoxdur

Musiqinin ümumbəşəri dil olması, onun heç bir tərcüməçiyə ehtiyacının olmaması.

Dünyanın bütün xalqlarının musiqi dili ilə ünsiyyətə girə bilmələri. Musiqidə janr üzrə nümunələrin, məsələn, laylaların, beşik mahnılarının, əmək, məişət rəqslərinin, demək olar ki, dünyanın bütün xalqlarında mövcud olması.

Müxtəlif xalqlara məxsus olan həmin nümunələrin dünyada geniş yayılması, başa düşülməsinin səbəbi.

Mahnıların xorla oxunması

“Sülh haqqında mahnı” (Musiqisi Q.Qarayevin, sözləri Z.Cabbarzadə-nindir).

“Yaşa doğma şəhərim”, “Yaşa filarmoniyamız” (Musiqisi və sözləri O.Zülfüqarovundur).

D.B.Kabalevskinin “Albalı” mahnısı.

“Ana laylası” (Musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri R.Zəkanındır).

“Şənlik edək, a dostlar” (“Musiqisi Ə.Cavanşirovun, sözləri H.Ziyanındır).

Musiqi dinlənilməsi

“Xam torpaqlarda” (Azərbaycan xalq mahnısı).

“Posadil polinya” (bolqar xalq mahnısı).

F.Əmirov və E.Nəzirov “Ərəb” mövzusunda fortepiano konsertinin birinci hissəsindən ekspozisiya.

“Bayatı-Şiraz” muğamı.

“Venetsiya nəğməsi” – simfonik xor (Musiqisi M.İ. Qlinkanıdır).

“Zəncilərin rəqsi”, “Məktəbdə dərs” (Q. Qarayevin “İldırım yollarla” baletindən fraqment).

S. Hağçəbəyovun “Bolqar siutiası”ndan bir hissə.

Nəzəri məlumatların verilməsi və notla oxumaqla əlaqələndirilməsi

Öyrənilmiş mahnılardan kiçik frazaların notlarla oxunması üzrə təmrinlərin aparılması. Major və minor ladlarında yazılmış mahnıları fərqləndirmək üzrə nəzəri məlumatların verilməsi. Sol major qammasının və onun üzərində yazılmış mahnıların oxunması. “Aparıcı ton” (VII), “Ritmik fiqurasiya” (6-8 ölçülü), “Kvarta intervalı” anlayışlarının izahı. İkisəslə oxu (imotasiya və kontra punkt vasitəsilə).

Sadə uşaq musiqi alətlərində çalmaq

Keçilmiş mahnıların bir neçəsinin ritmini uşaq zərb musiqi alətlərində çalmaq.

Metallofonda və tütəkdə sadə, asan mahnıların melodiyasını notla çalmaq.

İmprovizasiya

Minor qammasının (mi minor, Iya minor) səslərindən istifadə etməklə ikixanlı melodik frazaların yaradılması. Ə. Cavanşirovun “Şənlik edək, a dost-

lar”, A. Ostrovskinin “Qoy həmişə günəş olsun” mahnılarının səhnələşdirilməsi, ritmik hərəkətlərin nümayiş etdirilməsi.

Fənlərarası əlaqə

“Xam torpaqlarda” Azərbaycan xalq mahnısının, “Posadil polinya” bolqar xalq mahnısının, “Venetsiya gecəsi” (Musiqisi M.İ. Qlinkanıdır) simfonik əsərinin, F. Əmirov və E. Nəzirovun “Ərəb” mövzusunda fortepiano konsertindən müvafiq hissəsinin dinlənilməsi zamanı “ana dili, təbiətşünaslıq fənləri üzrə əlaqə.

“Nəzəri məlumatların verilməsi və notla oxumaq” bölməsində verilən ritmik 6/8 ölçüsünün və kvarta intervalının izahını riyaziyyat fənni ilə əlaqəli şəkildə aparmaq olar.

Mövzu 4. Bəstəkar, ifaçı, dinləyici

Ətraf aləmi, gerçəliyi bədii (musiqi) obrazları ilə əks etdirən, insanların hissələrinə, əhval-ruhiyyəsinə qüvvətli təsir göstərən peşəkar musiqinin meydana gəlməsinin əsas yaradıcıları olan bəstəkarların, ayrı-ayrı musiqi nümunələrini daha cazibədar şəkildə dinləyicilərə çatdıran ifaçıların işinin – əməyinin əsas xüsusiyyətlərinin diqqət mərkəzinə gətirilməsi.

Bəstəkarların əlvan musiqi səslərindən istifadə edərək təbiət lövhələrini, insanların həyatını, əmək-məişət tərzini göstərən müxtəlif janrlı musiqi əsərlərini yaratmaları və bunların geniş dinləyici auditoriyasına çatdırmaları üçün vokal (səslə), instrumental (çalğı ilə) ifaçılarla bir yerdə işləmələri zərurətinin nəzərə çatdırılması.

Musiqi sənəti inkişafının üç əsas yaradıcılıq – bəstəkarlıq, ifaçılıq, qavrama mərhələlərinə ayrılması. Bu mərhələlərin hər birin özünəməxsus yaradıcı xüsusiyyətlərinin izahı.

Bəstəkarın hər hansı musiqi əsərini yaratmasının və onu ifaçılara təqdim etməsinin, ifaçının isə onu fərqi yaradıcılıq süzğəcindən keçirərək bəstəkar fikrinin, ideyasının dinləyicilərə çatdırılmasının, dinləyicinin isə öz növbəsində həmin musiqi əsərinin emosional, dolğun qavraya bilməsinin (musiqini düzgün eşitməsi, duyub dərk etməsi, dinlədiyi əsəri qiymətləndirməsi, onun haqqında söz deməsi, fikir, mühakimə yürütməsi və s.) əhəmiyyəti.

Mahnıların xorla oxunması

“Məktəblilər mahnısı” (Musiqisi O.Rəcəbovun, sözləri F.Mehdinindir).

“Müəllim” (Musiqisi Ə.Cavanşirovun, sözləri H.Ziyanındır).

“Bayram günü” (Musiqisi Ü.Hacıbəyovun, sözləri M.Seyidzadəninindir).

“Sadiq olaq Vətənə” (Musiqisi və sözləri O.Zülfüqarovundur).

Musiqi dinlənməsi

“Azərbaycan çöllərində” (M.Maqomayev).

“Çahargah” fortepiano pyesi (Q.Hüseynli).

“4-cü simfoniya”dan birinci hissənin ekspozisiyası və “Bayatı-Şiraz” muğamı ilə müqayisə (C.Hacıyev).

“Bağçagürd rəqsi” (Adil Gəray).

“Prelüd” (F.Şopen).

Fortepiano və simfonik orkestr üçün 3 nömrəli konsertin birinci hissəsindən əsas melodiya (S.Raxmaninov).

Nəzəri məlumatların verilməsi və notla oxumaqla əlaqələndirilməsi

“Re major” qamması. Major və minor ladının quruluşu. Major ladının minordan fərqli cəhətini izahı. “İntervallar” (prima, sekunda, tersiya, kvarta, kvinta) bəhsinin təkrarı.

Major və minorda (7-ci, 6-cı, 5-ci,

4-cü, 3-cü, 2-ci və 1-ci rillərin ifa edilməsi).

Sadə uşaq musiqi alətlərində çalmaq

Keçilmiş mahnıların ritmik sxemini zərb alətlərində (üçbucaq, dəf, nağara, metallofon) çalmaq.

Major və minor ladını (də major, lya minor) metallofonda yuxarıya və aşağıya doğru getməklə çalmaq.

İmprovizasiya

Keçilmiş mahnılardan müvafiq nümunələri ritmik müşayiət etmək və ikinci səsi oxuya bilmək. Müəllimin verdiyi şə'rə melodiya qoşa bilmək. Dinlənmiş müxtəlif xarakterli musiqi əsərlərinin məzmununa uyğun səhnəciklər yaratmaq.

Fənlərarası əlaqə

Rüb ərzində xorla oxunan və dinlənilən musiqi nümunələrinin, o cümlədən M.Maqomayevin “Azərbaycan çöllərində” instrumental əsərinin, O.Zülfüqarovun “Sadiq olaq Vətənə” mahnısına uyğun ana dili, təbiətşünaslıq fənləri üzrə müvafiq mövzularla əlaqə yaratmaq.

Musiqi dərslərində dinlənilən və xorla oxunan musiqi nümunələrinə uyğun təsviri sənət əsərlərindən istifadə imkanlarını araşdırmaq.

Müəllimlər üçün əlavə materiallar

Aşağıda göstərilən musiqi nümunələrindən müəllimlər mövzuya uyğun olaraq dərslərin müxtəlif mərhələlərində əlavə material kimi istifadə edə bilərlər.

Xorla oxumaq üçün

“Meşələr” (Musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri Hüseyn Abbaszadəninindir).

“Qoruyaq təbiəti” (Musiqisi R.Şəfəqin, sözləri H.Ziyanındır).

“Aman ovçu” Azərbaycan xalq mahnısı.

“Günəşli ölkəm mənim” (Musiqisi R.Hacıyevin, sözləri T.Mütəllibovundur).

“Bakı haqqında mahnı” (Musiqisi T.Quliyevin, sözləri Z.Cabbarzadənin-dir).

“Bizim həyəət” (Musiqisi F.Əmirovun, sözləri T.Elçinindir).

“Nənəm evdə qalıb tək” (Musiqisi və sözləri O.Zülfüqarovundur).

“Bu dünyanın uşaqları” (Musiqisi M.Quliyevin, sözləri T.Mahmudundur).

“Do, re, mi, fa, sol, lya, si” (musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri R.Zəkanındır).

“Kəhərim” (Musiqisi Ə.Cavanşirovun, sözləri T.Mütəllibovundur).

“Biz vətənin əsgəriyik” (Musiqisi E.Dadaşovanın, sözləri T.Mahmudundur).

“Vətən bilir” (Musiqisi R.Şəfəqin, sözləri Məmməd Namazındır).

Musiqi dinlənməsi üçün

“Ölkəm” romansı (A.Zeynalli).

“Qızlar xoru” (Ü.Hacıbəyovun “Leyli və Məcnun” operasından).

“Beşik nəğməsi” (A.Məlikov).

“Uğurludur yolumuz” (Musiqisi Ş.Axundovanın, sözləri Z.Ağayevanın-dır).

“Mənim əziz şəhərim” (Musiqisi Ə.Cavanşirovun, sözləri M.İsmayılandır).

Fleyta və forteapiano üçün sonata (T.Bakıxanov).

“Mirzeyi” (Azərbaycan xalq rəqsi).

“Gözəllər gözəlinin rəqsi” (Q.Qarayevin “Yeddi gözəl” baletindən).

İmprovizasiya

“Heyratı” ritmik muğamının melodi-

yasına uyğun səhnələşdirmə.

“Çardaş” və “Motsartın “Rondo” (türk) əsəri əsasında melodik improvizasiya.

“Yallı” (Azərbaycan xalq rəqsinin ahənginə uyğun səhnələşdirmə).

Müəyyən bir şe’rin mətninə və xarakterinə uyğun melodiyanın improvizasiyası.

Verilən səslərə, karakterə uyğun melodik frazalar yaratmaq.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarına, müxtəlif fəaliyyət növlərinə verilən əsas tələblər

– Azərbaycan musiqi folkloru müxtəlif xalqların musiqi yaradıcılığı nümunələri haqqında müəyyən mə’lumatlara malik olmalı;

– ən geniş yayılan xalq musiqi janrları haqqında təsəvvürə yiyələnməli;

– Azərbaycan və dünya xalqlarına məxsus bəstəkarların ən məşhur əsərlərini tanımalı, onlar haqqında müəyyən fikir, söz demək bacarığına yiyələnməli;

– tədris ili ərzində keçilmiş mahnıları melodiylarına görə tanımalı, musiqi alətinin müşayiəti olmadan (akapella) və musiqi alətinin müşayiətilə oxumağı bacarmalı;

– nisbətən sadə mahnıların melodiylarını not yazısından tanımalı və müvafiq hissələri notla ifa etməli;

– do, re, mi, bemol, mi, fa, sol major və re, lya minor qammalarını oxumaq bacarığına yiyələnməli;

– müxtəlif janrlı musiqi əsərlərini tanımalı və onların adlarını yadda saxlamalı;

– uşaq, qadın, kişi qarışıq xorları tanımalı;

– tanış və tanış olmayan şe’rlərin mətninə və xarakterinə uyğun kiçikhəcmli melodiylar qoşmalıdırlar.

TƏSVİRİ SƏNƏT

(həftədə 1 saat hesabı ilə cəmi 34 saat)

I BÖLMƏ. GERÇƏKLİYİN VƏ İNCƏSƏNƏTİN QAVRANILMASI

(8 saat)

Gerçəkliyin estetik qavranılması

(2 saat)

Ətraf aləmdə baş verən hadisələrdə gözəllik. Ölkəmizin müxtəlif yerlərində təbiətin xarakteri (Abşeronun sərt iqlimi. Lənkəranın yaşıl meşələri, subtropik plantasiyaları, Qubanın bağları, Şəkinin dağları, Naxçıvanın duz yataqları, Mil, Muğan düzləri, pambıq tarlaları, Azərbaycanın gölləri – Göygöl, Maral göl və s. Ölkəmizin iqlimin başqa ölkələrin iqlimi ilə müqayisə etmək üçün digər ölkələrə qiyabi səyahət). Həmin ölkələrin təbiətinin özünəməxsusluğu.

Doğma diyarın təbiətinin, yerli abidələrinin, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrinin (zərgərlik, misgərlik, oyma, döymə, daş üzərində iş, xalçaçılıq, dulusçuluq ipəkçilik – “Böyük ipək yolu” – toxuculuq, şüşə, saxsı qablar və s.) estetik qiymətləndirilməsi.

Əşyalar aləminin estetikası: geyim incəsənəti ilə tanışlıq. Geyim və onun “sahibi”nin qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edən amillərin aşkar edilməsi. Geyim və yaş (uşaqlar və böyüklər üçün geyimlər). Əməyin müxtəlif növlərinə aid geyimlər (kosmonavt, həkim, traktorçu, çəkməçi, çilingər və s.). İnsanların həyatı, məişət və məşguliyyəti (balıqçı, dənizçi, müğənni, ovçu, rəssam, heykəltəraş, təyyarəçi, xalçaçı, həkim və s.). İlin fəsilləri və iqlim şəraitinə görə geyimlər.

İncəsənətin qavranılması

(6 saat)

Təsviri sənətin təsvir obyektləri.

Sülh, azadlıq, qəhrəmanlıq, həyat eşqi, müharibə, işğal və s.

Təsviri sənətin janrları (natürrəqət, mənzərə, portret, tarixi, batal, məişət və s.) və növləri (rəngkarlıq, heykəltəraşlıq, qrafika, dekorativ-tətbiqi sənət, memarlıq və s.). B.Kəngərli “Sürü”, “Qaçqınlar”, S.Bəhlulzadə “Qızbənövşəyə gədən yol”, “Mehdi Hüseynzadə”, T.Məmmədov “S.Vurğun”, V.Perov “Ovçular istirahətdə”, A.Plastov “Traktorçunun şam yeməyi”, İ.Zeynalov “Şah İsmayıl Xətai”, T.Ağababəyev “Şəhidlərin xatirəsi”, A.Deyneka “Sevastopolun müdafiəsi”, A.Şixəliyev “Faciə” və s.

Kitablar aləmində uşaq kitablarına çəkilmiş illüstrasiyalar. O.Sadıqzadə “Sirlə saz”, “Simnarxan”, M.Rəhmanzadə “Məğrib gözəlinin hekayəti”, M.Ə.Sabir “Meyvələrin söhbəti”, Elçin “Yanıltmaclar” və s. Kitabların mövzu və şəkilləri üzrə söhbətlərin aparılması. Kitab rəssamının işi haqqında məlumat.

Təsviri sənət və məişət. Məişət əşyalarına (süfrə, dəsmal, pərdə, müxtəlif örtüklər, divar kağızları, yaylıq, xalça, palaz, nimçə, kasa, fincan, dolça, güldan, məcməyi və s.) çəkilmiş illüstrasiyalar və naxışların estetik qavranılması.

Təsviri sənət teatr və kinoda. Kukla teatrı, cizgi filmləri. Teatr və kino personajlarının geyimləri (Div, Cırtıdan, Göyçək Fatma, Küpəgirən qarı, Əlibaba və qırx quldur, Ələddin, Şaxta baba, Qar qız, Bahar qızı, Kosa, Keçəl, Buratino, Dovşan və Canavar, Vinni Pux və s.).

Dünyanın ən gözəl sənət əsərləri muzeylərdə toplanır. Respublikanın yerli ölkəşünaslıq muzeyi, diyarşünaslıq muzeyi, Azərbaycan Dövlət İncəsənət muzeyi, Uşaq Şəkil Qalereyası və məktəbdə təşkil olunmuş təsviri sənət sərgilərinə ekskursiya.

II BÖLMƏ. PRAKTİK İŞ

(26 saat)

Kompozisiya üzrə fəaliyyət

(7 saat)

Müstəvi üzərində təsvir prosesində tam görünüşü nəzərə almaqla fiqurları ideya məzmunu əsasında yerləşdirmək, xarici görkəminə görə personajların fərdi xüsusiyyətləri (geyim, vəziyyət, əlində və ya yanında olan əşyalar, jest və s.) nəzərə almaq.

Yapma zamanı ikifiqurlu kompozisiya: ideyanın obrazlı verilməsi üçün formanın plastik həlli.

Canlı təbiətin ornament vasitəsilə real formada işlənməsi: sadə, dekorativ relyefli elementlərin ritmik əlaqəsi.

Müstəvi üzərində təsvir. Naturadan rəsm üzrə iş. Təsəvvürə görə rəsm: bir neçə fiqurun hərəkətdə verilməsi. "İməcilikdə", "Döyüşdə", "Məktəblilərin kross yarışı", "Fermada", "Anama kömək edirəm" və s.

Yapma. Atlı qrupu. "Koroğlunun dəliləri", "Süvari əsgərlər", "Yeddi oğul istəyəm", "Köhlən atım" və s. fiqurların tam süjetli əlaqəsi və qrupun plastik həlli.

Dekorativ-tətbiqi fəaliyyət. Çap etmək üçün üç rəngli naxış və trafaretin fraqmentlərini hazırlamaq (naxış, qayçı, parça, quaş, penoplast). Relyefli naxış (bəkək vurma), "Fantastik quş", "Balıq", "Bitkilər" (metal lövhə, folqa, həkkək qələmi).

Rəng

(6 saat)

Eyni rəngin çalarlarının fərqləndirilməsi üzrə iş. Xromatik və axromatik rənglər haqqında anlayışın verilməsi. Təsvir zamanı vəziyyət və əhvali-ruhiyyə

yənin verilməsində rəngin həlledici rolu.

Müstəvi üzərində təsvir. Eyni gülün, meyvənin və tərəvəzin naturadan çəkilməsi: əşyaların xromatik rənglərlə verilməsi. Ancaq ton münasibətlərinə görə əşyanın (ağ, qara təsvirdə) rənglənməsi. Rəng qammasına görə yaxın olan natürmortun, gülün naturadan rəsm edilməsi (akvarel).

Yaddaş və təsəvvürə görə rəsm. "Bayramsayağı bəzədilmiş şəhər", "Yağışlı gün", nağıllar, hekayələr və şeirlər əsasında rəsm: "Bizim kənd", "Payız", "Qəhrəman oğlanlar", "Gəlir Novruz bayramı", "20 Yanvar" (nəm kağız üzərində akvarellə iş).

Forma və mütənasiblik

(8 saat)

Əşyanın mütənasibliyini və quruluşunu, detalların məshtabını, təsvirin ifadəliliyini nəzərə almaqla, müstəvi üzərində onun xarakterik xüsusiyyətlərinin verilməsi.

İnsan bədəninin mütənasibliyi, modelin xarakterik xüsusiyyətlərinin qrafik vasitələrlə verilməsi (başın forması, üzün hissələri, daranma, geyim, fakturanın rənglənməsi). Fakturanın xüsusi ştrixlərlə, ləkələr vasitəsilə verilməsi.

Müstəvi üzərində təsvir. Naturadan rəsm (simmetrik formalı əşyalar). "Kəpənəklər" (tuş, akvarel). Müşahidə üzrə rəsm. "Yoldaşımın portreti" (pero, tuş). Təsəvvürə görə rəsm: "Pəhləvan", "İgid əsgər" (quaş).

İnsan fiqurunun naturada eskiz edilməsi (karandaş)

Yapma. İnsan fiqurunun naturadan yapılması (şagirdin natura kimi oturması, dayanması). Təsəvvürə görə heyvan fiqurlarının yapılması (müxtəlif rəngli plastilin, gil).

Dekorativ-tətbiqi fəaliyyət. "Karna-

val üçün maskalar” (kağız və başqa materiallardan yarımhəcmli kompozisiya), “Şən yolka” (geyimlərin kağızlardan tərtibi), “Əlvan xonça” (applikasiya, rəngli kağızlar, zər kağız, parça, qayçı, sap, iynə, yapışqan və s.). Müəyyən mövzu üzrə kitab hazırlamaq (kağız, iynə, sap, akvarel və s.). Kollektiv işlər.

Fəza (5 saat)

Açıq havada əşyalar arasında fəza münasibətləri. Masştabın dərinliyi. Müəyyən edilmiş fəzada müxtəlif hərəkətdə olan insan fiqurlarının təsviri və onların arasında fəza münasibətləri.

Müstəvi üzərində təsvir. Yaddaşa və müşahidəyə görə rəsm. “Uşaqlar qar adamı düzəldirlər”, “Futbol”, “Bənövşə oyunu”, “Cəbhə” (fiqurları dairəvi sahədə yerləşdirmək), “Mən pəncərədən atəşfəşanlığa baxıram” (təsvirdə dərinliyə görə əşyaların görünüşü). Uşaqlar üçün yazılmış şe’rlərə illüstrasiyalar çəkmək (rəngli tabaşirlə). Mövzular müstəqil seçilir. Təsəvvürə görə tarixi hadisələri əks etdirən epizodların təsviri. “28 May”, “Milli Ordumuz”, “8 Mart”, “9 May”, “Qarabağ”, “Dağlar, səndə nəyim qaldı”, “Yandırılan kəndlər”, “Xocalı” və s. mövzular müstəqil seçilir.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarına verilən əsas tələblər

Şagirdlər bilməlidirlər:

– təsviri sənətin müxtəlif janr və növlərində yaradılan bədii obrazın həlli xüsusiyyətlərini;

– dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrinin (xalq sənəti) əsas xüsusiyyətlərini, əşyaların və sənaye məmulatlarının tərtib olunması, bəzədilməsi, gözəlliyinin dərk edilməsini;

– təsvirin sadə ifadə vasitələrini;

– xətti perspektivin əsas qanunauyğunluqlarını, üfüq xətti və çıxış nöqtəsini;

– işıq-kölgə haqqında ilk anlayışları (ışıq, kölgə, yarım kölgə, işıldağ (dümağ), refleks, düşən kölgə);

– iki-üç rəssamın məşhur əsərlərinin adını (təsviri sənətin növ və janrları üzrə), həyat və yaradıcılıqları haqqında məlumatları;

– Azərbaycan təsviri sənəti haqqında ümumi məlumatları.

Şagirdlər bacarmalıdırlar:

– doğma diyarın təbiət gözəlliklərini görməyi, duymağı və öz yaradıcılığında bunlara emosional münasibəti ifadə etməyi;

– ətraf aləmin müşahidəsi əsasında kompozisiya yaratmağı;

– xəttin, təsvir obyektlərinin, rəng çalarlarının yaratdığı formanın gözəlliyini hiss etməyi;

– naturadan müşahidəyə, yaddaşa, təsəvvürə görə rəsmləri karandaş, quaş, akvarellə işləməyi, iki-üç əşyadan ibarət natürmortu, ayrı-ayrı sadə formalı əşyaları müxtəlif vəziyyətlərdə çəkməyi;

– naturadan yaddaşa və təsəvvürə görə insan fiqurunu çəkməyi (adamın anatomik quruluşunun əsasını verməyi);

– bədii tərtibat üçün eskizlər hazırlamağı, verilən tapşırığa görə (ətraf aləm, ədəbi əsərlər üzrə), süjetləri müstəqil çəkməyi, kompozisiyada əsasını ayırmağı;

– rəssamın çəkdiyi əsərin məzmununu, onun istifadə etdiyi ifadə vasitələri haqqında danışmağı.

IV sinifdə lazım olan materiallar

Karandaş (qara və rəngli), quaş, akvarel, rəngli kağızlar, folqa, gil, plastilin, həkkak qələmləri, taxta lövhə, dekorativ-tətbiqi işlər üçün müxtəlif trafaretlər, kollaj üçün müxtəlif şəkillər, təsviri sənətin

nətin janr və növlərinə aid jurnal və albomlar, slaydlar, diafilm, diapozitiv, kinofraqlar, uşaq kitabları və s.

Fənlərarası əlaqə

Oxu. C.Cabbarlı "Ölkəm", N.Rəfi-bəyli "Vətənim", "Əsdi xəzan yeli payız yetişdi", "Tapın hansı meyvədir", C.Cavadlı "Qəhrəmanlıq ölkəsidir vətənim", M.Mayıloğlu "Azərbaycan əsgəridir adım hey!", M.Hüseyn "Cavanşir", "Qız qalası" (xalq əfsanəsi), M.Ə.Sabir "Qarğa və tülkü", M.Gülgün "Qış gəldi", M.Mayıloğlu "20 Yanvar", "Şəhidlər xiyabanı", İ.Səfərli "Gözümün nuru, canım ana". "Bahar nəğməsi", S.Mustafa "Gəlir Novruz bayramı", "Bayram axşamı", Ə.Vəliyev "Yaz yağışı", Ə.Əhmədova "Meşə bütün fəsillərdə gözəldir", O.Sarıvəlli "Yay".

Oxu kitabındakı tarix üzrə materiallar. "Dünyanın ilk Novruz günü", "Azərbaycan müstəqillik və ərazi bütövlüyü uğrunda", "Qaçaq Nəbi", "Azərbaycanın mübariz oğlu", "Q.Xəlilov "Dağılan yurd", E.İbrahim "Şəhid nəğmələri", N.Həsənzadə "Bütün millətlər", "Novruz bayramı haqqında ənənələr", "28 May – Azadlıq günüdür", H.Əliyev, Ə.Cavad "Can Azərbaycan!", Z.Cabbarzadə "Yer üzündə uşaqlar var".

Musiqi. Ü.Hacıbəyovun "Koroğlu" operasından "Uvertüra", "Azərbaycan himni". F.Əmirov "Azərbaycan kapriçosu", Q.Qarayev "Yeddi gözəl" baletindən fraqlar. Aleksandrov "Müqəddəs müharibə", O.Rəcəbov "Hərbi and", R.Məmmədov "Yaşa mənim xalqım", D.Tuxmanov "Qələbə günü".

Riyaziyyat. Simmetrik forma haqqında anlayış. Mərkəzi ox xətti (parça üzərində trafaretlə iş), həndəsi fiqurların dərinədən öyrənilməsi.

Təbiətşünaslıq. Respublikamızın

dağları. Təbiət bölgələrinin müxtəlifliyi. Meşə bölgəsinin heyvanları. Göl bölgəsinin təbiəti. Səhra bölgəsinin təbiəti. Dağları təbiəti. İnsan orqanizmi və onun sağlamlığının qorunması. Qamət.

Əmək təlimi. Parça üzrə işlər. Ülgülərin hazırlanması. Tikiş mə'mulatlının bədii tərtibatı. Biçilmiş mə'mulatlının tikilməsi (önlük, əlfəcin, kukla üçün paltar və s.)

Oduncaq materiallarından mə'mulatlının hazırlanması. Quş yuvaları, bayraqlar. Fanerdən mə'mulatlının hazırlanması. Uşaq oyuncaqları. Estampaların hazırlanması. Metal təbəqədən (folqa) mə'mulatlının hazırlanması. Məftildən mə'mulatlının hazırlanması.

Qrafik savad elementləri. Kontur, ox və digər xətt növlərindən istifadə.

FİZİKİ MƏDƏNİYYƏT

(həftədə 2 saat hesabı ilə

cəmi 68 saat)

Nəzəri biliklər

(4 saat)

İnsan bədəninin anatomik quruluşu və onun düzgün inkişafı. Bədəni möhkəmləndirməyin (fiziki tərminlər və təbii amillərlə) qaydaları və əhəmiyyəti. Gigenik tələblərə ciddi əməl etmək qaydaları. Zədələnmələr zamanı ilk yardım haqqında mə'lumat.

Bacarıq və vərdislər. Hərəkət keyfiyyətlərinin (cəldlik, qüvvə, davamlılıq) inkişafı üçün materiallar.

Gimnastika

(18 saat)

Sıra təlimi. "Sıraya düzül!", "Düzlən!", "Farağat!", "Azad!" komandalarının təlimi. Sıra ilə saymaq. Müəllimə raport vermək. Yerində geriye dönmək. Bir cərgədən üç cərgəyə düzülmək; yerləş

zamanı dönməklə bir sıradan üç-dörd sıraya düzülmək. Sırada seyrəlmələr və sıxlaşmalar. Sıradan çıxmağı və sıraya qayıtmağı bacarmaq.

Ümuminkişaf hərəkətləri. Qamətin düzgün inkişafını təmin etmək üçün hərəkətlər. Başın, gövdənin düzgün saxlanması ilə hərəkətlər. Ayaq pəncələri üzərində irəli, sağa, sola addımlamaq. Qantellə və içərisi doldurulmuş topla hərəkətlər, səhər gigiyenik gimnastikası tipli hərəkət kompleksi və dərəcəyə uyğun gimnastika hərəkətləri. Gimnastika ağacları və halqalarla hazırlıq hərəkətləri.

Tullanma. Dönmələrlə yerində hoppanmalar 30 saniyəyədək iplə hoppanma. Gimnastika döşəklərindən düzəldilmiş hündürlüyə idman atı və idman keçisi üzərindən dayaqlı tullanma. Alətdə dizləri üstə dayağa qalxmaq və qolları yellədirək yerə sıçramaq.

Dırmanmalar. Üç fəndlə kəndirə dırmanmaq. Maneələr üzərindən dırmaşmaq. Ayaqların köməyi olmadan gimnastika divarına dırmanmaq və geri qayıtmaq (oğlanlar). Cəld dırmanmaq.

Müvazinət hərəkətləri. Gimnastika skamyası üzərində qollar yanlarda sol və sağ ayaq üstə "qaranquş" vəziyyəti almaq və müxtəlif dönmə hərəkətlərini yerinə yetirmək; bədəni irəli əyməklə gimnastika tiri üzərində yerləş. Pəncələr üstə yerləş. Dizlərə dayaqlanmaqla 90° - 180° bucaq altında sıçrayıb alətdən yerə düşmək. Müvazinəti itirmədən "qaranquş" vəziyyətində 5-6 saniyə dayanmağı bacarmaq.

Akrobatika. İrəli və arxaya mayallaq aşmaq. Arxaya mayallaq aşmaq və geriyyə yuvarlanıb, kürəklər üstə mil durmaq. Köməklə və müstəqil "körpü" vəziyyəti almaq.

Sallanmalar və dayaqlar. Qıçları

bükməklə alçaq turnikdən sallanmaq və dartınmaq. Qolları dirsəkdən bükməklə sallanmaq. Gimnastika divarında qıçlar bükülü sallanmaq. Hündür turnikdə sallanaraq dartınmaq, sol qıçı turnikə keçirmək, sağ qıçla təkən verib, sol bud üstə ayağa qalxmaq. Sallanmada qıçları qaldıraraq endirmək. Qollar bükülü (oğlanlar) 3-5 saniyə sallanmaq.

Rəqs hərəkətləri. Ayaqların 1-ci və 2-ci mövqeyi ikilikdə çaparaq rəqs addımlarını uzlaşdırmaq. Yanlara çaparaq addımlarla hərəkət etmək.

Qızlar üçün əsas rəqs addımları: "Yallı" rəqs üzrə birinci, altıncı növ rəqs addımları. "Gülgözi" oyun havası üzrə üçüncü və dördüncü növ rəqs addımları.

Oğlanlar üçün əsas rəqs addımları: "Ləzginka" oyun havası üzrə rəqs addımları. "Azərbaycan" oyun havası və "Məzəli rəqs" üzrə rəqs addımları.

Mütəhərrik oyunlar

(10 saat)

"Xoruz döyüşü", "Xəttin arxasını çək" oyunları (ümuminkişaf hərəkətləri üçün). "Bayraqlar uğrunda", "Bayraqlara doğru qaçmaq", "Kim daha tez" oyunları (qaçış üçün). "Tullanmalar və ləkələyənlər", "Yoldaşı xilas etməklə qaç", "İp ayaq altında", "Dalbadal hoppanma" (qaçaraq uzununa tullanmaq üçün), "Nömrələrin çağırılması". Oyunun qaydalarını bilmək və oyunda iştirak etmək. Basketbol qaydaları ilə keçirilən estafet xarakterli oyunlarda iştirak etmək.

Kross hazırlığı və marş yürüşü

(8 saat)

Kross hazırlığı və marş yürüşü məşğələlərində zədələnmələrin qarşısının alınması qaydaları. Müxtəlif relyefli məsafələrlə yerləş və qaçış (stadion və məktəbin idman meydançasındakı qaçış yolla-

rında, park və meşə cığırlarında). Qaçışla yerisi növbələşdirməklə 80-150 m yeriş, 100-200 m qaçış, 200-400 m asta qaçış. Məşğələ zamanı məsafə dərindən-dərsə 6 dəqiqədən 12 dəqiqəyədək artırılır.

Qaçarkən cəld uzanmağı və sürünərək keçməyi bacarmaq. Vaxtı nəzərə almaqla 1000 m məsafəyə, vaxtı nəzərə almadan 2000 m məsafəyə kross qaçışı. 60 m-dək məsafəyə estafet qaçışı.

Üzgüçülük. Üzgüçülüğün sağlamlıq, hərbi-tətbiqi və həyati əhəmiyyəti haqqında. Suda üzgüçülüyə aid olan xüsusi hərəkətlərin mənimsənilməsi. "Krol" qaydasında sinəsi və arxası üstə üzmək. Öyrədilmiş "krol" qaydasında sinəsi və arxası üstə üzmək, kürsü üstündən suya tullanmaq.

İdman oyunları (10 saat)

İdman oyunlarının mühərrik oyunlardan fərqli xüsusiyyətləri və onların əhəmiyyəti haqqında.

Əl topu. Əl topu məşğələlərində zədələnmələrin qarşısının alınmasına dair davranış qaydalarını gözləmək. Əl topu oyununun sadə qaydaları haqqında. Oyunçunun müxtəlif tərəflərə hərəkətləri. Topu çiləyə-çiləyə aparmaq, bir əllə çiyini üzərindən yoldaşa ötürmək və qəbul etmək. Bir və iki addım atmaqla dayanmalar, dönmələr. Topu qapıya atmaq. Sadə qaydalarla ikitərəfli oyun.

Basketbol. Basketbol oyununun xüsusiyyətləri və oyun zamanı təhlükəsizlik qaydalarını gözləmək. Mini basketbol oyununun məzmunu və əsas qaydaları.

Basketbolçunun əsas duruş vəziyyəti və hərəkətləri. Topu əllə tutmaq və sinə qarşısından iki əllə ötürmək. Atılmış topa qarşı çıxıb onu iki əllə tutmaq. Topu bir və iki əllə çiləmək. Topu çiləyə-çiləyə aparıb səbətə atmaq. Topu sağ və sol ci-

yin üzərindən səbətə atmaq. Mini basketbol oyununun texnikası ilə ikitərəfli oyun keçirməyi bacarmaq.

Yüngül atletika (18 saat)

Yüngül atletika məşğələlərində zədələnmə halları və bunların qarşısının alınmasına tələblər.

Yerləş və qaçış. Addımların iriliyini və sür'ətini dəyişməklə yerləş. Dizləri yüksəyə qaldırmaqla, dizləri irəliyə qaldırılmış əllərin içərisinə çatdırmaqla qaçış. Addımların uzunluğunu və cəldliyini dəyişməklə qaçış. Maneələri dəf etməklə cəld qaçış. 30-60 m məsafələrə qaçış. 2000 m məsafəyə asta sür'ətlə qaçış.

Tullanmalar. Yandan qaçmaqla "addımlama" yolu ilə hündürlüyə tullanmaq. Qaçaraq "qıçları büküb-açmaq" yolu ilə hündürlüyə (100-80 sm) tullanmaq.

Cisim atmaq. Qaçaraq kiçik topu uzağa atmaq. Yerindən və qaçaraq kiçik topu hədəfə atmaq.

Öyrədilmiş qaydalarla cisimi daha uzağa və daha dəqiq hədəfə atmaq. Qaçmaqla da hədəfə və uzağa cisim atmaq.

Azərbaycan milli güləşi

Nəzəri biliklər. Güləşin əhəmiyyəti, növləri və keçirilmə qaydaları. Güləş məşğələlərinin sanitariya-gigiyenik tələbləri. Güləşin hazırlıq hərəkətləri.

Ayaq üstə duruşların və "parter" vəziyyətinin öyrədilməsi. Boyun və kürək əzələlərinin möhkəmləndirilməsi üçün hərəkətlər. Ayaq üstə və "körpü" vəziyyətində sağa, sola və geriyyə fırlanmaq. Maneəsiz irəli, arxası üstə və yan üstə yıxılmalar. İrəli və geriyyə mayallaq aşmaq. Güləş üçün xüsusi hazırlıq hərəkətləri:

- təkətək mübarizlik hərəkətləri;
- məcburi hərəkətlərin icrası;

- dairəvi ritmik tullanmalar;
- rəqs oturuşları və yarımduş;

- ra etməyi bacarmaq;
- müstəqil olaraq səhər gimnastikası

IV sinif şagirdləri üçün tədris normativləri

(5 bal üzrə)

Yoxlama sınaq hərəkətləri	Normativlər					
	oğlanlar			qızlar		
Qiymətlər	5	4	3	5	4	3
30 m məsafəyə qaçış (san)	5,0	5,4	5,7	5,5	5,8	6,5
60 m məsafəyə qaçış (san)	10,6	11,2	11,8	10,8	11,4	12,2
2000 m məsafəyə qaçış	Vaxt nəzərə alınmır					
Qaçaraq uzununa tullanmaq (sm)	300	260	220	260	220	180
Qaçaraq hündürlüyə tullanma (sm)	100	90	80	95	90	80
150 qramlıq top atmaq (m)	27	22	18	17	15	12
Hündür turnikdə dartınmaq (dəfə)	5	3	2	-	-	-
Alçaq turnikdə uzanmış vəziyyətdə sallanaraq dartınmaq (dəfə)	-	-	-	14	9	7
Üzmək (25 m)	Vaxt nəzərə alınmır					
2000 m məsafəyə kross qaçışı	Vaxt nəzərə alınmır					

- qollara dayaqlanıb uzanmış vəziyyətdən qolların güclü bükülüb-açılması;
- "körpü" vəziyyətində hazırlıq hərəkətləri;
- ikitərəfli müqavimət hərəkətləri.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarına verilən əsas tələblər

- proqram materialları haqqında nəzəri mə'lumat verməyi bacarmaq;
- təbii amillərlə orqanizmi möhkəmləndirməyi (su, hava və günəş vasitəsilə) bacarmaq;
- həyati əhəmiyyəti olan fiziki hərəkətlərdən istifadə etməyi bacarmaq;
- müxtəlif məsafələrə (30, 60, 200 m) qaçmağı bacarmaq;
- müvazinət hərəkətlərini, dırmanmaq, dırmanıb açmaq və dartınma hərəkətlərinin məzmununu izah etməyi və icra

tipli hərəkətlər seçməyi və icra etməyi bacarmaq;

- bədən tərbiyəsi üzrə verilən ev tapşırıqlarını yerinə yetirməyi (nəzəri və praktik cəhətdən) bacarmaq;
- bədən tərbiyəsindən tədris normativlərinin tələblərini yerinə yetirməyi bacarmaq.

ƏMƏK TƏ'LİMİ

(Həftədə 2 saat hesabı ilə cəmi 68 saat)

A. STABİL HİSSƏ

I BÖLMƏ. PARÇA İLƏ İŞ
(10 saat)

Mövzu 1. Məişət tikijş maşınının quruluşu
(2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya qaydaları. Tikijş maşınının ümu-

* Məktəbdə güləş üzrə ixtisaslı müəllim və münasib şərait yoxdursa, milli güləşin keçirilməsinə yol verilmir. Bunun ancaq elementlərindən hazırlıq hərəkətləri kimi istifadə olunur.

mi quruluşu, onun əsas hissələri. Yuxarı və aşağı sapın doldurulması ardıcılığı.

Praktik iş. Məişət tikiş maşınının ümumi quruluşunun öyrənilməsi. Tikişə hazırlanmış maşında tikmə üzrə təmrinlər.

Mövzu 2. Tikiş maşınının işə hazırlanması (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyeyə qaydaları. Sarıyıcıların quruluşu. Sapın məkikə sarınma qaydası. Məkik qapağının quruluşu. Tikiş maşınında aşağı sapın dolanması. Maşın tikişlərinin növləri və yerinə yetirilmə yolları.

Praktik iş. Tikiş maşınında aşağı sapın sarınması, tikiş növlərinin yerinə yetirilməsi üzrə təmrinlər.

Mövzu 3. Tikiş mə'mulati hissələrinin biçilməsi (2 saat)

Qismən mürəkkəb tikiş mə'mulati çertyojunun qurulması qaydaları. Ülgülərin hazırlanması. Tikiş mə'mulatinin biçilməsi. Deşici və kəsici alətlərlə iş zamanı təhlükəsizlik qaydaları. Material və enerjiyə qənaət.

Praktik iş. Tikiş mə'mulati çertyojunun qurulması, ülgülərin hazırlanması və mə'mulatin biçilməsi.

Mövzu 4. Tikiş mə'mulati hissələrinin birləşdirilməsi qaydaları (4 saat)

Mə'mulatin bədii tərtibatı və tamamlama növləri. İkiqat tikişin tətbiqi.

Praktik iş. Biçilmiş mə'mulatin tikilməsi, tamamlanması (önlük, əlfəcin, mətbəx qolçaqları, tutqaclar, kukla paltonu və s.).

İkiqat tikiş nümunəsinin icrası.

II BÖLMƏ. ODUNCAQ VƏ METAL İLƏ İŞ (16 saat)

Mövzu 1. Qrafik savad elementləri (2 saat)

Texniki şəkil haqqında qısa mə'lumat, texniki şəklin qurulması, ölçülərin göstərilməsi. Nişanlamanın 1 mm-ə qədər dəqiqlik çərçivəsində yerinə yetirilməsi.

Praktik iş. Kontur, ox və digər xətt növlərindən istifadə ilə texniki şəklın tərtib edilməsi.

Mövzu 2. Oduncaq materialdan mə'mulatin hazırlanması (4 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyeyə tələbləri. Respublikada ağac emalı sənayesinin inkişafı, oduncağın xalq təsərrüfatında tətbiqi.

Alət və tərtibatların quruluşu, onlarla iş priyomları: əl direli, mişar, rəndə, lobzik, törpü, vintlı sıxac, taxta çəkiç. Eninə və uzununa mişarlama, sumbata kağızı ilə təmizləmə, hissələrin birləşdirilməsi, tamamlama işi.

Praktik iş. Quş yuvaları, dənliklər, kiçik rəf, bayraqçıqlar üçün dəstələr, altlıq və s. hazırlanması.

Mövzu 3. Fanerdən mə'mulatin hazırlanması (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyeyə tələbləri. Pəstahların və lobzikin işə hazırlanması: şəklın pəstaha köçürülməsi, mişarçıqların sıxacda möhkəm bərkidilməsi, onun tarımlığının təmin edilməsi. Lobzikle təhlükəsiz iş priyomları. Daxili kontur üzrə mişarlamanın xüsusiyyətləri. Mişarlanmış mə'mulatta tamamlama işi.

Praktik iş. Kiçik rəflər, bayraqçı dəstələri, çərçivələr, uşaq oyuncaqları və s. hazırlanması.

Mövzu 4. Oduncaqda yandırma ilə naxışlama (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Yandırmaq üçün oduncağa verilən tələblər. Mə'mulatin və ya pəstahın tamamlanma üçün hazırlanması: cilalanması, şəklini köçürülməsi.

Yandırıcı cihaz, kontur naxışlar üçün alətlər (nəqqaş qələmi), taxtanın və ya fənerin naxış üçün hazırlanması: cilalama, rəngləmə, laklama, şəklini işçi səthə köçürülməsi. Naxışların əsas priyomları: "düz xətt", "dalğalı xətt", "əyri xətt" və s.

Praktik iş. Estampların (qravüradan çıxan nüsxə), altlıqların hazırlanması, oduncaq mə'mulatlının tamamlanması.

Mövzu 5. Təbəqə metaldan mə'mulatin hazırlanması (4 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Dəmirin və folqanın (zərin) mexaniki xassələri haqqında sadə mə'lumat. Xətkeşin, günyənin və cızanın köməyi ilə sadə mə'mulatin 1 mm dəqiqlikdə ölçülməsi və nişanlanması.

Metaldan qayçı ilə kəsilməsi və taxta çəkilə qatlanması qaydaları. Qayçı, çəkiç, yumrudodaq və yastıdodaq kəlbətinlə təhlükəsiz iş priyomları.

Praktik iş. Xırda hissələr üçün qutuların, xəkəndazların, elektrotexniki işlər və modelləşdirmə üçün hissələrin hazırlanması.

Mövzu 6. Məftildən mə'mulatin hazırlanması (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitari-

gigiyena tələbləri. Müxtəlif metallardan olan məftillərin xalq təsərrüfatında tətbiqi. Məftilin uzunluğunun və diametrinin ölçülməsi. Yastıdodaq və yumrudodaq kəlbətinlə çərçivədə məftilin qatlanması.

Praktik iş. Lazım olan uzunluğun müəyyən edilməsi və pəstahların kəsilməsi, qatlama qaydasının seçilməsi, qatlanması, kələ-kötürlərin yeyələnməsi, mə'mulatin hazırlanması (asilqan, zəncir, qarmaqlı və qarmaqsız millər və s.)

III BÖLMƏ. TEXNİKİ ELEMENTLƏRİ, MODELLEŞDİRMƏ VƏ MAKETLEŞDİRMƏ (8 saat)

Mövzu 1. Fırlanma hərəkətini əmələ gətirən mexanizmlər (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Respublikamızda texnikanın inkişafı haqqında ümumi təsəvvür. Əmək alətləri. Fırlanma hərəkətini yaradan mexanizmlər (məngənələr və tişik maşını nümunəsində). Sadə kinematik sxemlər.

Məngənələrin quruluşu. Vintli mexanizmin kinematik sxeminin tərtibi. Tişik maşını intiqalı, onun işi.

Praktik iş. Hərəkəti əmələ gətirən vintli və çarxqolu mexanizmlərdən istifadə ilə hərəkət edən oyuncaqların (arabacıq, traktor və s.) hazırlanması.

Mövzu 2. Müxtəlif metallardan modelləşdirmə (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. 1:2; 2:1 miqyasda yerinə yetirilmiş çertyoj üzrə mə'mulatlının hazırlanması xüsusiyyətləri. Mə'mulatlara

rın konstruksiyalarının, hissələrinin forma və ölçülərinin müəyyən edilməsi. Lazım olan materialın miqdarı, əmək vasitələrinin tapılması.

Yığma işlərinin keyfiyyətinin yoxlanması yolları, mə'mulatin hərəkətdə sınaqdan keçirilməsi.

Praktik iş. Hissələri hərəkətli birləşdirilmiş texniki obyektlərin (kran, tərəzi, arabacıq, oyuncaq, avtomobil, traktor) hazırlanması.

Mövzu 3. Elektrotexniki modelləşdirmə (4 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariya gigiyena tələbləri. Məktəbdə və evdə elektrikdən təhlükəsiz istifadə qaydaları. Elektrik enerjisinə qənaət etmək yolları. Elektrik dövrəsi və onun qurulması. Batereya, çevirgəc, ştəpsel rozeti, lampa, patronun quruluşu və vəzifəsi. Elektrik dövrəsi elementlərinin şərti işarələri.

Praktik iş. Elektrikləşdirilmiş viktorinanın hazırlanması. Sxemin oxunması, materialın seçilməsi, məftillərin lazım olan uzunluqda kəsilməsi, uclarının təmizlənməsi, mə'mulatin çilingər montajı, elektrik montajı, mə'mulatin yoxlanması və sınaqdan keçirilməsi.

IV BÖLMƏ. MƏİŞƏT, KULİNARIYA VƏ ÖZÜNƏXİDMƏT İŞLƏRİ (6 saat)

Mövzu 1. Məişət estetikası (2 saat)

Ümumi mə'lumat: təhlükəsizlik texnikası və sanitariya gigiyena tələbləri.

Yuyucu vasitələr, paltaryumada onlardan istifadə. Mebel növləri, mənzildə onun yerləşdirilməsi.

Məişətdə şagirdin iş yeri.

Praktik iş. Özünəməxsus xırda əşyaların (yaylıq, yaxalıq, önlük və s.) yuyulması. Oyuncaq mebelin oyuncaq mənzildə yerləşdirilməsi üzrə təmrinlər. Ailədə özünəxidmət və böyüklərə xidmət üzrə işlər haqqında söhbət.

Mövzu 2. Kulinariya işi (4 saat)

Ümumi mə'lumat: təhlükəsizlik texnikası və sanitariya gigiyena tələbləri.

Təzə tərəvəz və meyvədən, vineqret hazırlanması qaydaları. Stolon nahar üçün bəzədilməsi. Tərəvəz və meyvələrin saxlanması yolları. Hazır salat və xörəyin saxlanma müddəti.

Şirə, içki və s. hazırlanması. Kulinariya işlərində özünəxidmət və ailədəki işlər haqqında söhbət.

Praktik iş. Təzə tərəvəz, meyvə və bitki yağı ilə salat, vineqret hazırlanması. Şirin içkilərdən birinin hazırlanması. Hazır yeməyin keyfiyyətinin müəyyən edilməsi.

V BÖLMƏ. KƏND TƏSƏRRÜFATI İŞİ (18/18 saat) BİTKİLƏRİN BECƏRİLMƏSİ (12/18 saat) PAYIZ İŞİ

Mövzu 1. Tərəvəz bitkilərindən məhsulun toplanması (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariya gigiyena tələbləri. Tərəvəz bitkiləri məhsulunun toplanması, növlərə ayrılması, təhvil verilmək üçün hazırlanması.

Praktik iş. Məhsulun toplanması, növlərə ayrılması, təhvil verilməsi. Təcürbələrə yekun vurulması.

Mövzu 2. Meyvə və dekorativ kolların becərilməsi üçün torpağın hazırlanması
(2/4 saat)

Meyvə və dekorativ kolların (albalı, ərik, zirinc, çay tikanı, itburnu, qızılgül, yasəmən və s.) əkilməsi üçün torpağın hazırlanması.

Praktik iş. Torpağın əkinə hazırlanması, gübrələnməsi. Bitkilərin əkilməsi.

YAZ-YAY İŞİ

Mövzu 3. Dekorativ kolların becərilməsi
(0/6 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Dekorativ bitki əkinlərinin əhəmiyyəti. İl ərzində dekorativ bitkilərə qulluğun məzmunu. Bitkilərin və bütövlükdə ətraf mühitin qorunması.

Praktik iş. Dekorativ kolların əkilməsi üçün torpağın hazırlanması, əkilməsi, onlara qulluq edilməsi, böyümə və inkişafı üzərində müşahidə aparılması.

Mövzu 4. Meyvə-giləmeyvə bitkilərinin becərilməsi
(2/2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Çəyirdəkli meyvə və giləmeyvə bitkilərinin quruluşu: gavalı, albalı, gilə, ərik və s.

Bu bitkilərin insanın qidalanmasında əhəmiyyəti. Cavan meyvə-giləmeyvə bitkilərinə qulluq edilməsi, məhsulun toplanması.

Praktik iş. Meyvə-giləmeyvə bitkilərinin quruluşu ilə tanışlıq. Bitkilərin böyümə və inkişafı üzərində müşahidə aparılması.

Mövzu 5. Tərəvəz bitkiləri şitillərinin yetişdirilməsi
(2/4 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Tərəvəz bitkiləri şitillərinin yetişdirilməsi və əkilməsi yolları. Tərəvəzin şitillə becərilməsinin üstünlükləri.

Praktik iş. Torpağın və toxumun səpinə hazırlanması, səpilməsi. Şitillərin pikirovka edilməsi, şüşəbənddə və polietilen örtük altında yetişdirilməsi, sahəyə köçürülməsi.

Mövzu 6. Pomidorun (badımcanın, bibərin) becərilməsi
(2/0 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Pomidorun normal böyümə və inkişafı üçün tələb edilən şərait, becərmə tədbirləri.

Praktik iş. Torpağın hazırlanması pomidorun isti şüşəbənddə, polietilen müşəmbə altında, açıq sahədə səpilməsi, əkilməsi, becərilməsi.

Mövzu 7. Qarğıdalı və paxlalı bitkilərin becərilməsi
(2/0 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Qarğıdalı bitkisinin quruluşu, becərilməsi şəraiti və texnologiyası (torpağın, toxumun hazırlanması, səpin və bitkilərə qulluq edilməsi).

Paxlalı bitkilər (noxud, lobyə və s.), onların becərmə şəraiti.

Praktik iş. Təcrübələrin qoyulması. Torpağın, toxumun səpinə hazırlanması, səpin və bitkilərə qulluq edilməsi. Məhsulun toplanması, təcrübələrin yekunlaşdırılması.

Heyvanlara qulluq edilməsi (4/0 saat)

Mövzu 1. Körpə (2-5 aylıq) dovşanların bəslənməsi (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Kiçik dovşanlara qulluğun və yemləmənin xüsusiyyətləri. Yemlər və onların yemləmə üçün hazırlanması. Rasion yem norması anlayışı. Rasion üzrə yemin hazırlanması və yemlənmə.

Praktik iş. Heyvanların yemlənməsi. Körpə heyvanlara və onların saxlandığı yerə qulluq edilməsi.

Mövzu 2. İribuynuzlu heyvan balalarının bəslənməsi (2 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Rayonda iribuynuzlu mal-qaranın cinsləri və onların təsərrüfat istiqamətləri. 10-30 günlük buzov və ya balaqlara qulluğun xüsusiyyətləri.

Praktik iş. Heyvan balalarının rasionu və yemləmə rejimi ilə tanışlıq. Yemin hazırlanması və yemləmə. Heyvanlara və onların saxlandığı yerə qulluq edilməsi.

Mövzu 3. Kənd təsərrüfatında istehsalat proseslərinin mexanikləşdirilməsi (2/0 saat)

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Bitkiçilikdə mexanikləşdirilmiş işlərin növləri və maşınlar haqqında ilkin anlayış. Kənd təsərrüfatında mexanizatorun rolu.

Torpaqbecərən, səpən, əkən, məhsul-yığan maşınların vəzifəsi. Texnikanın tətbiqi zamanı ətraf mübitin mühafizə edilməsi, yanacağa qənaət.

Ekskursiya. Texnika ilə tanış olmaq məqsədilə fərdi və digər kollektiv icə-

rəci təsərrüfatların texnika parkına ekskursiya.

Tematik variantlı hissə (10 saat)

I variant. Cildləmə işi

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Kartonaj işi üçün alətlər, onlarla təhlükəsiz iş qaydaları. Kartonaj işi üçün materiallar. Kağız, karton və digər materialların hamarlanması, bıçaqla kəsilməsi priyomları.

Metal məftil, sap, kəndir və s. ilə tikmə priyomları (biz ilə dəşməklə). Kağız, karton, parça, dəri və s. ilə cildləmə növləri.

Praktik iş. Kitab bloklarının cildlə birləşdirilməsi, fasiləsiz istifadə zamanı dərsliklərin zədələnmiş yerlərinin bərpası.

II variant. İlgəkli mil ilə toxuma

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Toxuma dekorativ-tətbiqi incəsənətin bir növü kimi. Mə'mulatin toxunması. İlgəkli mil dəsti, onlarla iş priyomları. Toxuma üçün saplar, mə'mulatin vəzifəsindən asılı olaraq rənglərin seçilməsi.

İlgəkli mil ilə toxumanın texnologiyası: ilkin petlə, sapın petlədən keçirilməsi, "zəncir", sonuncu petlənin bağlanması.

Praktik iş. Toxuma üzrə təmrinlər. Birinci sərgidə petlələrin hesablanması. Salfet, altlıq və s. əşyaların toxunması. Mə'mulatlarda tamamlama işləri (yuma, ağartma, kraxmallama, ütüləmə).

III variant. Üzümçülük

Təhlükəsizlik texnikası və sanitariyaya tələbləri. Üzüm tənəyinin becərilməsi. Üzüm tənəyinin quruluşu və

inkışafı xüsusiyyətləri. Tənək toxmacarlarının yetişdirilməsi, əkilməsi və qulluq qaydaları.

Praktik iş. Çubuqların tədarük edilməsi və saxlanmaq üçün hazırlanması. Tənək tinglərinə və tənəklərə qulluq edilməsi. Məhsulun toplanması.

IV variant. Tərəvəzçilik

Kələmin becərilməsi. İnkişafının birinci və ikinci ilində kələmin quruluşunda baş verən dəyişikliklər. Kələm növləri, onların formasında fərqlər. Kələmin şitil yolu ilə və şitilsiz yetişdirilməsi, bitkilərə qulluq edilməsi. Təcrübə qoyulması və müşahidə aparılması, məhsulun toplanması.

V variant. Qoyunçuluq

Quzuların bəslənməsi. Rayonda artırılan qoyun cinsləri, onların məhsuldarlığının istiqamətləri. Quzuların (iki aylığa qədər) saxlanması və yemlənməsi xüsusiyyətləri. Saxlama rejimi və yem rasionu.

Praktik iş. Yemin növləri və yemləmə, heyvanlara və onların saxlandığı yərə qulluq edilməsi.

VI variant. Arıçılıq

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Azərbaycanda arıçılığın qədimliyi. Balın insanların həyatında qiymətli qida kimi əhəmiyyəti. Arı şanı və balın tibbdə rolu. Arı ailəsi, onun tərkibi. Ana arının əhəmiyyəti və vəzifələri, onun işçi arılardan fərqi. Ailədə işçi arının rolu. Arı həyatının pətək dövrü. Ana və işçi arıların yaşama müddəti. Erkək arılar və onların rolu. Arılar arasında əmək bölgüçü və əmək intizamı.

Praktik iş. Pətək və onun quruluşu. Pətəkdə arıların həyat şəraiti. Arıxayana ekskursiya (ekskursiya zamanı məzmun-

da verilən məsələlər haqqında söhbət açılır, arıların işi müşahidə edilir).

VII variant. Xalçaçılıq

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Azərbaycanda xalçaçılığın tarixi inkişaf yolu, iqtisadi əhəmiyyəti və perspektivliyi.

Xalçaçılıqda istifadə olunan materiallar: yun iplər, pambıq, əriş və arğacalar, boyalar. İplərin toxunmaya hazırlanması.

Xalça dəzgahının quruluşu (metal dəzgah nümunəsində): oxlar, yanlıqlar, ayaqların əsas iş prinsipi. Kücü, onun quruluşu və vəzifəsi.

Dəzgah arxasında oturmaq və alətləri səmərəli yerləşdirmək yolları.

Xalçatoxumada tətbiq edilən alətlər: qarmaqlı toxuma bıçağı, qarmaqlı sök-mə bıçağı, dəstəyi ölçülü qarmaqlı bıçaqlar (bu bıçaqla xovu, sıxlığı və gülləri ölçmək, həmçinin kəsmək işi görülür), metal həvə, qayçı, daraq, ölçü vasi-tələri. Bu alətlərin ümumi quruluşu və iş prinsipi.

VIII variant. Kompüterlə iş

Təhlükəsizlik texnikası və sanitar-gigiyena tələbləri. Kompüterlə ümumi tanışlıq. Kompüterin əhəmiyyəti və tətbiq sahələri. Quruluşu (monitor, çap qurğusu, prosessor, yığıcı, klavişlər), işi haqqında sadə təsəvvür. Kompüterə qayğılı münasibət.

Praktik iş. Kompüterlə iş üzrə təm-rinlər (müəllim aparır, şagirdlər isə müşahidə edirlər).

Peşəyönümü: dərzisi, biçici, xarrat, dülgər, dəmirçi, çilingər, armaturçu, konstruktor, elektrik montyoru, bağban, gülçü, bağban-seleksioner, aqronom-tərəvəzçi, üzümbecərən, laborant, heyvandar, mexanizator və s. işi ilə tanışlıq (yeri gəldikcə).

Bilik və bacarıqlara istinad edilməsi: riyaziyyat – kütlənin, uzunluğun ölçülməsi, qiymət, miqdar, dəyər, arasında qarşılıqlı əlaqə; 1 mm dəqiqliklə ölçmə; təbiətsünəşliq – insanın təbiətdən istifadə etməsi, onu qoruması; bitkinin əsas orqanları; bitkilərin cansız aləmlə əlaqəsi; bitkilərin böyümə və inkişafı şəraiti; bitkilərin, heyvanların həyatında və insanların əməyində mövsümi dəyişikliklər; plan və xəritənin oxunması, miqjas, miqjas üzrə məsafənin ölçülməsi; təsviri sənət–karton, plastmas və digər materialların bədii konstruksiya edilməsində tətbiqi; mürəkkəb, əyri və qırıq xətlərin yerinə yetirilməsi.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarına verilən əsas tələblər

Şagirdlər bilməlidirlər:

- texniki şəklın qurulması elementlərini;
- oduncaq, təbəqə metal, məftildən mə'mulətlərin hazırlanması zamanı tətbiq edilən əl alətləri və tərtibatların adlarını, onlarla təhlükəsiz işləmək qaydalarını;
- tikiş maşınında təhlükəsiz işləmək qaydalarını;
- elektrik dövrəsi hissələrinin vəzifələrini;
- kulinariya işləri haqqında;
- örtülü və açıq şəraitdə bitkiləri becərmək yollarını;
- buğda, qarğıdalı və paxlalı bitkilərin becərilməsinə;
- bicurma, əlavə yemləmə, dibdoldurmanın pomidorun yetişmə müddətinə və məhsuldarlığına tə'sirini;
- regionda tətbiq edilən texnoloji kənd təsərrüfatı maşınlarının adlarını;
- regionda geniş yayılan dekorativ, meyvə-giləmeyvə bitkilərinin adlarını, xalq təsərrüfatında əhəmiyyətini, onlara

qulluq qaydalarını,

– kiçik heyvanlara, quşlara qulluq qaydalarını.

Şagirdlər bacarmalıdırlar:

- əşyaları müxtəlif əlamətlərə görə müqayisə etməyi, fərqi ayırmağı;
- işçi yerini səliqəli saxlamağı, müəyyən olunmuş iş rejimini gözləməyi, vaxtdan səmərəli istifadə etməyi;
- əmək tapşırığını müstəqil yerinə yetirməyi;
- texniki şəkil, eskiz, sxem üzrə tapşırıqların icrası zamanı dəqiq olmağı;
- kollektiv əməkdə, onun planlaşdırılması və təşkilində iştirak etməyi, qabaqcadan tərtib edilmiş plan üzrə işə nəzarət etməyi, öz işini və başqalarının işini qiymətləndirməyi;
- kollektiv və ya mənqa qarşısında öz fəaliyyəti barədə hesabat verməyi;
- sadə kinematik sxemləri tərtib etməyi və oxumağı;
- materialın biçilməsinin səmərəli yolunu tapmağı, hissələri birləşdirməyi;
- aşağı və yuxarı sapları tikiş maşında saplamağı, sadə tikiş növlərini icra etməyi;
- kulinariya üzrə bə'zi işləri yerinə yetirməyi;
- regionda geniş becərilən tərəvəz bitkiləri toxumalarının cücmə qabiliyyətini yoxlamağı;
- tərəvəz bitkiləri şitillərini yetişdirməyi, təcrübə qoymaqla onları daimi yerlərinə köçürməyi;
- dekorativ, meyvə və giləmeyvə bitkiləri əkmək üçün torpağı hazırlamağı;
- təcrübə məqsədilə əkilmiş bitkilərə qulluq etməyi;
- təcrübə üzrə müşahidə aparmağı, nəticə çıxarmağı;
- kollektiv işi planlaşdırmağı və təşkil etməyi.

PROQRAM MATERIALLARININ PLANLAŞDIRILMASI

ANA DİLİ

Təlim fənlərinin əsası olan ana dilinin tədrisi düzgün planlaşdırılmazsa, onun mənimsənilməsinə, ümumiyyətlə, tədris prosesinin təşkilində uğurlara nail olmaq çətindir. Təbiətən integrativ xarakterə malik olan ana dili musiqi, təsviri fəaliyyət, botanika, zoologiya, anatomiya, gigiyena, coğrafiya, astronomiya, fizika, kimya və digər fənlərin sadə elementlərini özündə ehtiva edir. Təlimin başlanğıcından ana dilinin “uçuş meydanından” start götürən həmin fənlər yuxarı siniflərdə tanınmaz olsalar da, yenə onların məzmununun mənimsənilməsində ana dili köməyə çatır. Deməli, ana dili təlim fənlərinin əsasıdır.

“Ana dili” anlayışı da integrativ xarakter daşıyır. Bu anlayışa bir ünsiyyət vasitəsi kimi doğma dilimiz, nitq inkişafı, savad təlimi (oxu texnikası, kallıqrafik vərdişlər), hüsnxət, sinif oxusu (ilkin ədəbiyyat kursu), sinifdən xaric oxu, Azərbaycan dilinin qrammatikası və s. daxildir.

Hər bir sinif üzrə proqram materialları planlaşdırılarkən bu sahələrdən bir neçəsi, üstəlik onların bölmələri nəzərə alınmalıdır. Belə ki, ilin fəsiləri, ədəbi və elmi-idraki mətnlər, milli bayramlar, tarixi günlər, xatirə günləri, müşahidələr, əşya dərsləri, ekskursiyalar, təcrübələr, yazının növləri (üzündənköçürmə, əzbər, öyrədici və yoxlama imlalar, ifadələr, inşalar) və s. materialların hər biri yerini tapmalıdır.

Bu il proqram materiallarının planlaşdırılması əvvəlki illərdəkindən xeyli fərqlənəcəkdir. Buna səbəb dərsləklərdə edilmiş əsaslı dəyişikliklərdir. Bütün dərsləklərdə xeyli ixtisar aparıldığından keçən ilki bölgülər ciddi yeniləşməyə məruz qalacaq. Burada verdiyimiz nümunə əsasında hər bir müəllim yerli şəraitə, iş şəraitinə, sinfin səviyyəsinə uyğun bölgü hazırlaya bilər. Bu zaman bir neçə məsələ nəzərə alınmalıdır.

1. Şagirdlərdə hansı dərsləyin çox olması mühüm şərtir.
2. Təhsildə demokratizm və hümanizm mövcudluğuna müvafiq olaraq müəllim həmçinin şagirdlər üçün xoşa gəlməyən materialları daha əlverişliləri ilə əvəz edə bilər.
3. Mənimsəmənin səviyyəsindən asılı olaraq müəllim bu və ya digər material üçün proqramda nəzərdə tutulmuş vaxtı artırıb-azalda bilər.
4. Planlaşdırmada nəzərdə tutulmuş ekskursiya, əşya dərsi, müşahidə, praktik işlər, görüşlər və s. tədbirlərin mümkün olmadığı yerlərdə müəllim onları müvafiq düşünülmüş tədbirlərlə əvəz edə bilər.
5. Sinfin böyük əksəriyyəti üçün məlum məsələlərə çox vaxt ayırmağa ehtiyac yoxdur.
6. Qrammatik çalışmalardan yerli şəraitə (azsayılı xalqların dilinə, yerli şivəyə) aid olanların yerinə yetirilməsinə diqqət yetirilməlidir. Dərsləkdə müvafiq çalışma olmadıqda müəllim yeni çalışmaları tərtib edə bilər.
7. Yoluxucu xəstəliklər, müəllimin xəstələnməsi üzündən buraxılmış dərslərin

materialının düşünülmüş şəkildə sıxlaşdırılması son dərəcə vacibdir.

8. Sınıfdə diferensasiya aparmaq şagirdlərə fərdi yanaşmaq məqsədilə çalışmaları məqsədyönlü seçmək tələb olunur.

9. Planlaşdırmanın obyektivliyini təmin etmək məqsədilə müəllim əyani vəsait, didaktik material, təlimin texniki vasitələri və s. olub-olmamasını nəzərə almalıdır.

10. Müəllim məqsəddən asılı olaraq planlaşdırmada operativ dəyişikliklər aparmağı bacarmalıdır.

Aşağıda siniflər üzrə proqram materialının planlaşdırılması (saatlar üzrə bölgü) verilir.

I SINIF SAVAD TƏ'LİMİ

Savad təlimi sentyabrın 2-dən fevralın 4-dək olan dövrü əhatə edir. Savad təlimi üç dövrə ayrılır: əlifba təliminə hazırlıq dövrü; əlifba təlimi dövrü və əlifbadan sonrakı dövr.

Əlifba təliminə hazırlıq dövrü

Proqramda bu dövrə 4 həftə vaxt ayrılır. Əlifba təliminə hazırlıq dövründə tədris planında ana dili üçün nəzərdə tutulmuş 10 saatdan aşağıdakı şəkildə istifadə edilməlidir: I gün – oxu və yazı; II gün – oxu, III gün – oxu və yazı; IV gün – ətraf aləmlə tanışlıq (müşahidə, ekskursiya, əşya dərsi); V gün – oxu və yazı; VI gün – oxu və yazı.

- 1-ci gün.** Oxu. Bilik günü.
Yazı. "Əlifba" dərslisi və iş dəftərləri ilə tanışlıq.
Uşaqların məktəb təliminə hazırlıq səviyyələrini öyrənmək məqsədilə pedaqoji diaqnostika.
- 2-ci gün.** Pedaqoji diaqnostika.
Oxu. Nitq (cümlə). "Əlifba" dərslisinin 6-7-ci səhifələrindəki sinif şəkli üzrə müsahibə.
- 3-cü gün.** Oxu. Cümlə "Ailə nahar vaxtı" şəkli (səh. 8) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 1-ci səhifəsi üzrə iş.
- 4-ci gün.** Oxu. Müşahidə. Müşahidənin aparılması və qeydə alınması ilə tanışlıq.
- 5-ci gün.** Oxu. "Uşaq bağçası" şəkli (səh. 9) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 4-cü səhifəsi üzrə iş.
- 6-ci gün.** Oxu. "Təsviri sənət" şəkli (səh. 10) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 5-ci səhifəsi üzrə iş.
- 7-ci gün.** Oxu. Musiqi" (səh. 11) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 6-cı səhifəsinin birinci yarısı üzrə iş.
- 8-cu gün.** Oxu. Cümlə. Söz. "Nağıllar aləmində" şəkli. (12-13-cü səhifələr) üzrə müsahibə.
- 9-cu gün.** Oxu. "Ev heyvanları" şəkli (səh. 14) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 6-cı səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 10-ci gün.** Oxu. Ekskursiya. Ətraf aləmin təbiəti ilə tanış olmaq məqsədilə çölə (bağa, parka, dağa, meşəyə, su hövzəsinə) ekskursiya.

- 11-ci gün. **Oxu.** “Ev quşları” şəkli (səh. 15) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 7-ci səhifəsinin birinci yarısı üzrə iş.
- 12-cü gün. **Oxu.** “Pambıq tarlası” şəkli (səh. 16) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 7-ci səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 13-cü gün. **Oxu.** “Fabrik”, “Tikiş sexi” şəkilləri (səh. 17) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 8-ci səhifəsinin birinci yarısı üzrə iş.
- 14-ci gün. **Oxu.** “Neft” şəkli (səh. 18) üzrə müsahibə.
- 15-ci gün. **Oxu.** “Metro” şəkli (səh. 19) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 8-ci səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 16-ci gün. **Oxu.** Əşya dərsi. “Meyvə və tərəvəz bitkiləri” mövzusunda əşya dərsi.
- 17-ci gün. **Oxu.** “Meşə”, “Vəhşi heyvanlar” şəkli (səh. 20) üzrə müsahibə.
- 18-cü gün. **Oxu.** “Taxıl tarlası” şəkli (səh. 21) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 10-cu səhifəsinin birinci yarısı üzrə iş.
- 19-cü gün. **Oxu.** “Dirrik və bostan məhsulları” şəkli (səh. 22-23) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 10-cu səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 20-ci gün. **Oxu.** “Meyvə bağı”, “Meyvələr” şəkilləri (səh. 24-25) üzrə müsahibə.
- 21-ci gün. **Oxu.** “Fiziki mədəniyyət” şəkli (səh. 26) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 11-ci səhifəsi üzrə iş.
- 22-cü gün. **Oxu.** Ekskursiya. Küçə hərəkəti qaydaları ilə tanışlıq məqsədilə ekskursiya (28-ci səhifədəki şəkillərdən istifadə etməklə)
- 23-cü gün. **Oxu.** Nəqliyyat vasitələri (səh. 27) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 12-ci səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 24-ci gün. **Oxu.** “Tikinti” şəkli (səh. 29) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 13-cü səhifəsinin birinci yarısı üzrə iş.
- 25-ci gün. **Oxu.** “Şəhər” şəkli (səh. 30) üzrə müsahibə.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 13-cü səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 26-ci gün. **Oxu.** “Kənd” şəkli (səh. 31) üzrə müsahibə.
- 27-ci gün. **Oxu.** Şagirdlərin oxu texnikasına yiyələnməyə necə hazırlanmalarını aşkara çıxarmaq üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 14-cü səhifəsi üzrə iş.

Əlifba təlimi dövrü

Tədris planında ana dili üçün nəzərdə tutulmuş saatlardan əlifba təlimi dövründə aşağıdakı qaydada istifadə olunmalıdır: I gün – oxu və hüsnxət; II gün – oxu, III gün – oxu və yazı; IV gün – ətraf aləmlə tanışlıq (müşahidə, ekskursiya, əşya dərsi); V gün – oxu və yazı; VI gün – oxu və yazı.

- 28-cü gün. **Oxu.** Müşahidə. Köçəri quşların həyatı üzərində müşahidə.
- 29-cü gün. **Oxu.** A səsi və hərfi. Dərslinin 32-ci səhifəsi üzrə iş.
- 30-ci dər. **Oxu.** A səsi və hərfi. Dərslinin 33-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 15-ci səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 31-ci gün. **Oxu.** N. səsi və hərfi. Dərslinin 34-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 16-cı səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- 32-cü gün. **Oxu.** N səsi və hərfi. Dərslinin 35-ci səhifəsi üzrə iş.

- 33-cü gün. **Oxu. Ə səsi və hərfi.** Dərslinin 36-cı səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 17-ci səhifəsi üzrə iş.
- ✓ 34-cü gün. **Oxu. Ekskursiya.** Tərəvəz bitkiləri ilə tanış olmaq məqsədilə dirriyə ekskursiya.
- 35-cü gün. **Oxu. Ə səsi və hərfi.** Dərslinin 37-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 18-ci səhifəsi üzrə iş.
- 36-cü gün. **Oxu. T səsi və hərfi.** Dərslinin 38-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 20-ci səhifəsi üzrə iş.
- 37-cü gün. **Oxu. T səsi və hərfi.** Dərslinin 39-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 19-cu səhifəsi üzrə iş.
- 38-cü gün. **Oxu. O səsi və hərfi.** Dərslinin 40-cı səhifəsi üzrə iş.
- 39-cü gün. **Oxu. O səsi və hərfi.** Dərslinin 41-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 21-22-ci səhifələri üzrə iş.
- 40-ci gün. **Oxu. U səsi və hərfi.** Dərslinin 42-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 23-cü səhifəsi üzrə iş.
- 41-ci gün. **Oxu. U səsi və hərfi.** Dərslinin 43-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 24-cü səhifəsi üzrə iş.
- 42-cü gün. **Oxu. R səsi və hərfi.** Dərslinin 44-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 25-ci səhifəsi üzrə iş.
- 43-cü gün. **Oxu. R səsi və hərfi.** Dərslinin 45-ci səhifəsi üzrə iş.
- 44-ci gün. **Oxu. L səsi və hərfi.** Dərslinin 46-cı səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 27-ci səhifəsi üzrə iş.
- ✓ 45-ci gün. **Oxu. Müşahidə.** Payızda insanların həyatı və əməyi üzərində müşahidə.
- 46-cı gün. **Oxu. L səsi və hərfi.** Dərslinin 47-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 28-ci səhifəsi üzrə iş.
- 47-ci gün. **Oxu. I səsi və hərfi.** Dərslinin 48-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 1 nömrəli iş dəftərinin 29-30-cu səhifələri üzrə iş.
- 48-ci gün. **Oxu. I səsi və hərfi.** Dərslinin 49-cu səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 31-ci səhifəsi üzrə iş.
- 49-cu gün. **Oxu. İ səsi və hərfi.** Dərslinin 50-ci səhifəsi üzrə iş.
- 50-ci gün. **Oxu. İ səsi və hərfi.** Dərslinin 51-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 1-2-ci səhifəsinin ikinci yarısı üzrə iş.
- ✓ 51-ci gün. **Oxu. Ekskursiya.** Ağaclarla tanış olmaq məqsədilə meşəyə (parka, bağa) və s. ekskursiya.
- 52-cü gün. **Oxu. Müşahidə.** Sentyabr ayında ekskursiyaya gedişmiş güşədə-meşədə (bağda, parkda, çöldə).
- 53-cü gün. **Oxu. D səsi və hərfi.** Dərslinin 52-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 3-cü səhifəsi üzrə iş.
- 54-ci gün. **Oxu. D səsi və hərfi.** Dərslinin 53-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 4-cü səhifəsi üzrə iş.
- 55-ci gün. **Oxu. S səsi və hərfi.** Dərslinin 54-cü səhifəsi üzrə iş.
- 56-cü gün. **Oxu. S səsi və hərfi.** Dərslinin 54-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 5-6-cı səhifələri üzrə iş.

- 57-ci gün. **Oxu.** Əşya dərsi. "Ev quşları və çöl quşları" (quşlar, müqəvvalar, oyuncaqlar).
- 58-cu gün. **Oxu.** Ş səsi və hərfi. Dərslinin 56-cı səhifəsi üzrə iş.
- 59-cu gün. **Oxu.** Ş səsi və hərfi. Dərslinin 57-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 8-ci səhifəsi üzrə iş.
- 60-cı gün. **Oxu.** Y səsi və hərfi. Dərslinin 58-ci səhifəsi üzrə iş.
- 61-ci gün. **Oxu.** Y səsi və hərfi. Dərslinin 59-cu səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 9 və 10-cu səhifələri üzrə iş.
- 62-ci gün. **Oxu.** Ekskursiya. Ətraf aləmin təbiəti ilə tanış olmaq məqsədilə çölə, dağa, su hövzəsinə ekskursiya.
- 63-cü gün. **Oxu.** M səsi və hərfi. Dərslinin 60-cı səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 11-ci səhifəsi üzrə iş.
- 64-ci gün. **Oxu.** M səsi və hərfi. Dərslinin 61-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 12-ci səhifəsi üzrə iş.
- 65-ci gün. **Oxu.** X səsi və hərfi. Dərslinin 62-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 13 və 14-cü səhifələri üzrə iş.
- 66-cı gün. **Oxu.** X səsi və hərfi. Dərslinin 63-cü səhifəsi üzrə iş.
- 67-ci gün. **Oxu.** Z səsi və hərfi. Dərslinin 63-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 4-ci səhifəsi üzrə iş.
- 68-ci gün. **Oxu.** Ekskursiya. Yerli idarə orqanlarının fəaliyyəti ilə tanışlıq məqsədilə ətraf aləmə ekskursiya.
- 69-cu gün. **Oxu.** Z səsi və hərfi. Dərslinin 65-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 17-ci səhifəsi üzrə iş.
- 70-ci gün. **Oxu.** Q səsi və hərfi. Dərslinin 66-cı səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 19-cu səhifəsi üzrə iş.
- 71-cü gün. **Oxu.** Q səsi və hərfi. Dərslinin 67-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 20-21-ci səhifəsi üzrə iş.
- 72-ci gün. **Oxu.** G səsi və hərfi. Dərslinin 68-ci səhifəsi üzrə iş.
- 73-cü gün. **Oxu.** D səsi və hərfi. Dərslinin 69-cu səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 23-cü səhifəsi üzrə iş.
- 74-cü gün. **Oxu.** Müşahidə. Qışda insanların əməyi üzərində müşahidə.
- 75-ci gün. **Oxu.** V səsi və hərfi. Dərslinin 70-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 24-cü səhifəsi üzrə iş.
- 76-cı gün. **Oxu.** V səsi və hərfi. Dərslinin 71-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 25 -ci və 26 -cı səhifələri üzrə iş.
- 77-ci gün. **Oxu.** E səsi və hərfi. Dərslinin 72-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 27-28-ci səhifələri üzrə iş.
- 78-ci gün. **Oxu.** E səsi və hərfi. Dərslinin 73-cü səhifəsi üzrə iş.
- 79-cu gün. **Oxu.** B səsi və hərfi. Dərslinin 74-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 30-cu səhifəsi üzrə iş.
- 80-ci gün. **Oxu.** Müşahidə. Dövlət idarə orqanlarının kənddə, şəhərdə gördükləri işlər üzərində müşahidə.
- 81-ci gün. **Oxu.** B səsi və hərfi. Dərslinin 75-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 2 nömrəli iş dəftərinin 31-ci səhifəsi üzrə iş.
- 82-ci gün. **Oxu.** P səsi və hərfi. Dərslinin 76-cı səhifəsi üzrə iş.

- Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 1-ci səhifəsi üzrə iş.
- 83-ci gün. Oxu. P səsi və hərfi. Dərsliyin 77-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 2-3-cü səhifələri üzrə iş.
- 84-ci gün. Oxu. K səsi və hərfi. Dərsliyin 78-ci səhifəsi üzrə iş.
- 85-ci gün. Oxu. K səsi və hərfi. Dərsliyin 76-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 4-5-ci səhifələri üzrə iş.
- 86-ci gün. Oxu. Müşahidə. Təbiətdə baş verən dəyişikliklər üzərində müşahidə.
- 87-ci gün. Oxu. K səsi və hərfi. Dərsliyin 80-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 6-7-ci səhifələri üzrə iş.
- 88-ci gün. Oxu. K səsi və hərfi. Dərsliyin 81-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 8-ci səhifəsi üzrə iş.
- 89-cu gün. Oxu. Ç səsi və hərfi. Dərsliyin 82-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 9-10-cu səhifələri üzrə iş.
- 90-cı gün. Oxu. Ç səsi və hərfi. Dərsliyin 83-cü səhifəsi üzrə iş.
- 91-ci gün. Oxu. Ü səsi və hərfi. Dərsliyin 84-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 11-ci səhifəsi üzrə iş.
- 92-cü gün. Oxu. Ekskursiya. İstehsalata (zavoda, fabrikaçı, kombinata, məişət xidməti evinə) ekskursiya.
- 93-ci gün. Oxu. Ü səsi və hərfi. Dərsliyin 85-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 13-14-cü səhifələri üzrə iş.
- 94-ci gün. Oxu. Ö səsi və hərfi. Dərsliyin 86-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 15-ci səhifəsi üzrə iş.
- 95-ci gün. Oxu. Ö səsi və hərfi. Dərsliyin 87-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 16-cı və 17-ci səhifələri üzrə iş.
- 96-ci gün. Oxu. C səsi və hərfi. Dərsliyin 88-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 18-ci səhifəsi üzrə iş.
- 97-ci gün. Oxu. C səsi və hərfi. Dərsliyin 89-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 19-20-ci səhifələri üzrə iş.
- 98-ci gün. Oxu. G səsi və hərfi. Dərsliyin 90-ci səhifəsi üzrə iş.
- 99-cu gün. Oxu. G səsi və hərfi. Dərsliyin 91-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 23-cü səhifəsi üzrə iş.
- 100-cü gün. Oxu. Müşahidə. Qışda təbiətdə baş verən dəyişikliklərlə tanış olmaq məqsədilə çölə (meşəyə, parka, bağa) ekskursiya.
- 101-ci gün. Oxu. H səsi və hərfi. Dərsliyin 92-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 24-cü səhifəsi üzrə iş.
- 102-ci gün. Oxu. H səsi və hərfi. Dərsliyin 93-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 25-26-cı səhifələri üzrə iş.
- 103-cü gün. Oxu. F səsi və hərfi. Dərsliyin 94-cü səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 27-28-ci səhifələri üzrə iş.
- 104-cü gün. Oxu. T səsi və hərfi. Dərsliyin 95-ci səhifəsi üzrə iş.
- 105-ci gün. Oxu. C səsi və hərfi. Dərsliyin 76-cı səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 29-30-cu səhifələri üzrə iş.
- 106-cü gün. Oxu. Müşahidə. Qışda ev heyvanlarının yaşayışı üzərində müşahidə.
- 107-ci gün. Oxu. C səsi və hərfi. Dərsliyin 97-ci səhifəsi üzrə iş.
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 31-ci səhifəsi üzrə iş.

- 108-ci gün. Oxu. "Əlifba" (Y.Kərimov).
Yazı. 3 nömrəli iş dəftərinin 31-ci səhifəsi üzrə iş.
- 109-ci gün. Oxu. "Müəllim" (B.Vahabzadə).
Yazı. "Müəllim" şe'rinin birinci bəndinin üzündən köçürülməsi.
- 110-ci gün. Oxu. "Uşaq və buz" (Mirzə Ələkbər Sabir).
- 111-ci gün. Oxu. Ailə. "Ana və bala" (Abbas Səhhət).
Yazı. "Ana və bala" şe'rinin iki bəndinin üzündən köçürülməsi.
- 112-ci gün. Oxu. Ətraf aləmlə tanışlıq.
- 113-ci gün. Oxu. "Xoruz" (Abdulla Şaiq).
Yazı "Hüsnxət" dərs vəsaitinin 27-ci səhifəsinin birinci abzasının (çöl çiçəkləri) üzündən köçürülməsi.
- 114-cü gün. Oxu. "Azərbaycan" (S.Vurğun).
Yazı. "Hüsnxət" dərs vəsaitinin 28-ci səhifəsindən iri şəhər adlarının üzündən köçürülməsi.

II SİNİF OXU

AL BİZİ QOYNUNA, EY ANA MƏKTƏB!

- 1-ci dərs. Bilik bayramı. Ölkəmizdə uşaqlara dövlətin qayğısı. Təhsilin pulsuz olması, dərsliklərin pulsuz verilməsi, təhsil almaq üçün əlverişli şəraitin yaradılması.
Respublikanın dövlət rəmzləri haqqında müsahibə.
- 2-ci dərs. Ekskursiya (məktəbin yerləşdiyi ətraf aləmə).
- 3-cü dərs. "Biz harada yaşayırıq?"
- 4-cü dərs. "Yol". (X.Əlibəyli).
- 5-ci dərs. Uşaqların yay kanikülünü harada və necə keçirmələri haqqında müsahibə. Onların yeni arzu və istəklərinin öyrənilməsi.
- 6-cı dərs. Sınıfədxaric oxunun yekunlaşdırılması.
- 7-ci dərs. "Gözəl vətən". (T.Elçin)
- 8-ci dərs. Müşahidə (təbiət üzərində). 17-ci səhifədəki "Müşahidə edin" mövzusunda sual və tapşırıqlardan istifadə etməklə.
- 9-cu dərs. "Təhsil hüququ".
- 10-cu dərs. "Kitab". (B.Vahabzadə)
- 11-ci dərs. "Müəllimə hörmət". (F.F.Tülbəndçi)
- 12-ci dərs. Sınıfədxaric oxunun yekunlaşdırılması.
- 13-cü dərs. "Yaxşılıq elə minnət qoyma".
- 14-cü dərs. Ekskursiya (yaşlıların əməyi ilə tanış olmaq məqsədilə istehsalata).
- 15-ci dərs. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dərs.

YAYI XATIRLAYAQ

- 16-cı dərs. "Yay". (M.Seyidzadə)
- 17-ci dərs. "Təbiət və biz"

- 18-cu dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 19-ci dər. "Göy qurşağı"
 20-ci dər. Müşahidə (yayın axırlarında təbiətdə baş verən hadisələr üzərində).
 21-ci dər. "Güllünün çayı". (C.Gözəlov)
 22-cü dər. Təcrübə (səh. 16-17)
 23-cü dər. "Əl üstə kimin əli?". (X.R.Ulutürk)
 "Bənövşə" (R.Yusifovlu)
 24-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 25-ci dər. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dər.

YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR?

- 26-cü dər. Ekskursiya. (yol hərəkəti qaydaları ilə tanış olmaq məqsədilə küçəyə, yola)
 27-cü dər. Məhəmməd peyğəmbərin yaxşılıq haqqında kəlamları.
 28-cü dər. "Balıq, qu və xərcəng". (İ.Krılov)
 29-cü dər. "Yaxşı yoldaşın tə'siri"
 30-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 31-cü dər. "Tülkünün gücü".
 32-cü dər. Müşahidə (payızın ilk əlamətləri ilə tanışlıq).
 33-cü dər. "Yalan". (X.Hasilova)
 34-cü dər. "Sənin sağlamlığın"
 35-cü dər. Sənin sağlamlığın. (gün rejimi)
 36-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 37-cü dər. "Bizim köməkçilərimiz"
 38-cü dər. Ekskursiya. (təbiətdə insanların əməyi ilə tanışlıq məqsədilə)
 39-cü dər. Adsız hekayə. (səh. 27-28).
 40-cü dər. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dər.
 41-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

GÖYLƏRƏ BİR PAYIZ HAVASI GƏLDİ

- 42-ci dər. "Payız gələndə". (M.Seyidzadə).
 43-cü dər. Əşya dərsi. (köçəri və qışlayan quşlar).
 44-cü dər. "Payızda".
 45-cü dər. "Canlılar".
 46-cü dər. "Bizim bağda". (O Sarıvəlli).
 47-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 48-cü dər. "Günəş və külək"
 49-cü dər. Müşahidə. (bitkilər üzərində) 32-ci səhifədəki "Müşahidə edin" mövzusunda sual və tapşırıqlardan istifadə etməklə)
 50-cü dər. "Bitkinin hissələri".
 51-cü dər. "Yarpaq niyə saralır?"
 52-cü dər. "Meşə insanlara necə kömək edir?"
 53-cü dər. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dər.

54-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

55-ci dər. Müşahidə. (37-ci səhifədəki "Müşahidə edin" mövzusunda sual və tapşırıqlardan istifadə)

AĞAC MEYVƏSİ İLƏ, İNSAN ƏMƏYİ İLƏ

56-cı dər. "Mən artığam".

57-ci dər. "Ləzzətli şorba". (M. Mahmudbəyov)

58-cü dər. "İki kotan".

59-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

60-cü dər. "Hörümçək və ipəkqurdu".

61-ct dər. Əşya dər. (faydalı və zərərli həşəratlar)

62-cı dər. "Bənnə". (Ə. Kərim)

63-ct dər. "Yaşar sənət seçir". (T. Elçin)

64-cü dər. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dər.

65-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

DOĞMA AİLƏ

66-cü dər. "Ana məhəbbəti". (R. Əfəndiyev)

67-cü dər. Ekskursiya (tarixi abidələrə).

68-cü dər. "Ailə hüququ".

69-cü dər. "Hamının nənəsi". (F. Sahib)

70-ci dər. "Qoca baba və nəvə". (Qrimm qardaşları)

71-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

72-ci dər. "Altı çörək".

73-ci dər. Ekskursiya. (payızda təbiət və insanların əməyi ilə tanış olmaq məqsədilə meşəyə, tarlaya, bağa, parka).

74-cü dər. "Pişik və qaraquş". (K. D. Uşinski)

75-ci dər. "Yırtıcı quşlar". (52-ci səhifədəki şəkillər üzrə müsahibə).

76-cı dər. "Ceyran ovu". (İ. Əfəndiyev).

77-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

78-ci dər. "İsti ana qucağı". (G. Fəzli)

79-cu dər. Müşahidə. (payızda ev heyvanları və bə'zi vəhşi heyvanların həyatı üzərində).

HAQQI NAHAQDAN SEÇƏK

80-cı dər. "Pis adət". (Ə. Vəliyev).

81-ci dər. "Padşah və alim".

82-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

83-cü dər. "Xoruz və çərçə". (H. Ziya).

84-cü dər. Əşya dər. (yırtıcı heyvanlar. (61-ci səhifədəki şəkillərdən istifadə etməklə).)

- 85-ci dər. "Vəhşi heyvanlar".
 86-cı dər. "Dəvə və tülkü". (S.Behrəngi)
 87-ci dər. "Getdlin gördün".
 88-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 89-cu dər. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dər.
 90-cı dər. Müşahidə (Qışın əlamətləri üzərində) 71-ci səhifədəki "Müşahidə edin" mövzusunda sual və tapşırıqlardan istifadə etməklə.

QONAQ GƏLİR ELƏ QIŞ

- 91-ci dər. "İlk qar".
 92-ci dər. "Qış gəldi".
 93-cü dər. "Yeni il".
 94-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 95-ci dər. Dərslərin birinci yarısında keçilmişlərin yekunlaşdırılması.

AZƏRBAYCAN DİLİ

- 1-ci dər. Bilik günü. "Azərbaycan dili" dərsləri, dilin tədrisinin məqsəd və vəzifələri ilə tanışlıq.
 2-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dərsləri vəsaitinin 1-ci səhifəsi üzrə iş.
 3-cü dər. **Səslər və hərflər.**
 Çalışma 1-4.
 4-cü dər. Çalışma 5-8.
 5-ci dər. Yoxlama imla.
 6-cı dər. Çalışma 9-12.
 7-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dərsləri vəsaitinin 2-ci səhifəsi üzrə iş.
 8-ci dər. İnşa. (Yayı harada və necə keçirdim)
 9-cu dər. Çalışma 13-17.
 10-cu dər. Çalışma 18-22.
 11-ci dər. İfadə.
 12-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dərsləri vəsaitinin 3-cü səhifəsi üzrə iş.
 13-cü dər. Səzlər və samitlər.
 Çalışma 23-25.
 14-cü dər. Çalışma 26-28.
 15-ci dər. Çalışma 29-33.
 16-cı dər. Çalışma 34-37.
 17-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dərsləri vəsaitinin 4-cü səhifəsi üzrə iş.
 18-ci dər. Çalışma 38-42.
 19-cu dər. Yoxlama imla.
 20-ci dər. Çalışma 43-46.
 21-ci dər. Çalışma 47-51.
 22-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dərsləri vəsaitinin 6-cı səhifəsi üzrə iş.
 23-cü dər. Yoxlama imla.

- 24-cü dər. İfadə.
- 25-ci dər. Çalışma 52-56.
- 26-cı dər. Çalışma 57-61.
- 27-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 7-ci səhifəsi üzrə iş.
- 28-ci dər. İnşa.
- 29-cu dər. Çalışma 62-66.
- 30-cu dər. **Sözlərin sətirdən- sətərə keçirilməsi.**
Çalışma 67-70.
- 31-ci dər. Çalışma 71-75.
- 32-ci dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 8-ci səhifəsi üzrə iş.
- 33-cü dər. Çalışma 76-79.
- 34-cü dər. Yoxlama imla.
- 35-cü dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 9-cu səhifəsi üzrə iş.
- 36-cü dər. **Sözlərdə bə'zi saıtlərin yazılışı və deyilişi.**
Çalışma 86-90.
- 37-cü dər. İnşa.
- 38-cü dər. Çalışma 91-95.
- 39-cü dər. Samitlər.
Çalışma 96-101.
- 40-cü dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 10-cu səhifəsi üzrə iş.
- 41-ci dər. Yoxlama imla.
- 42-ci dər. Qoşasamitli sözlər.
Çalışma 102-106.
- 43-cü dər. Çalışma 107-111.
- 44-cü dər. Çalışma 112-115.
- 45-ci dər. İfadə.
- 46-cı dər. Çalışma 116-120.
- 47-ci dər. **Sözlərdə bə'zi samitlərin yazılışı və deyilişi.**
Çalışma 121-124.
- 48-ci dər. Çalışma 125-129.
- 49-cu dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 11-ci səhifəsi üzrə iş.
- 50-ci dər. Çalışma 130-135.
- 51-cü dər. İnşa.
- 52-ci dər. Çalışma 136-140.
- 53-cü dər. Yoxlama imla.
- 54-cü dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 12-ci səhifəsi üzrə iş.
- 55-ci dər. Çalışma 141-144.
- 56-cı dər. Çalışma 145-148.
- 57-cü dər. İfadə.
- 58-ci dər. Çalışma 149-154.
- 59-cu dər. Hüsrxət. "Hüsrxət" dər vəsaitinin 13-ci səhifəsi üzrə iş.
- 60-cı dər. Çalışma 155-160.
- 61-ci dər. Çalışma 161-165.
- 62-cü dər. Yoxlama imla.

- 63-cü dər. Çalışma 166-170.
 64-cü dər. Hüsnxət. "Hüsnxət" dər. vəsaitinin 14-cü səhifəsi üzrə iş. ✓
 65-ci dər. Çalışma 171-174.
 66-cı dər. Çalışma 175-180.
 67-ci dər. İnşa.
 68-ci dər. Yoxlama imla.
 69-cü dər. Hüsnxət. "Hüsnxət" dər. vəsaitinin 15-ci səhifəsi üzrə iş. ✓
 70-ci dər. Çalışma 181-186.
 71-ci dər. Çalışma 187-192.
 72-ci dər. İfadə.
 73-cü dər. Çalışma 193-197.
 74-cü dər. Hüsnxət. "Hüsnxət" dər. vəsaitinin 16-ci səhifəsi üzrə iş. ✓
 75-ci dər. İnşa.
 76-cı dər. Çalışma 198-202.
 77-ci dər. Yoxlama imla.
 78-ci dər. Dər. ilinin birinci yarısında keçilmişlərin yekunlaşdırılması. ✓

III SİNİF OXU

- 1-ci dər. İlk zəng. Bilik günü.
 2-ci dər. "Məktəb". (M.Seyidzadə)
 3-cü dər. "Bizimdir, bizim". (H.Ziya)
 4-cü dər. Məhəmməd peyğəmbər elm haqqında.
 5-ci dər. "Ana dili". (T.Bayram)
 6-cı dər. Şagirdlərin yay mütaliəsinin yekunlaşdırılması.

YAY XATİRƏLƏRİ

- 7-ci dər. "Yay nəğməsi". (M.Dilbazi)
 8-ci dər. "Ağ çay". (M.Günər)
 9-cu dər. "Kənd uşaqları". (T.Mahmud)
 10-cu dər. "Yay xatirələri" bölməsi üzrə ümumiləşdirici dər.

QIZIL PAYIZ

- 11-ci dər. "Payız". (A.Şaiq)
 12-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 13-cü dər. "Payızda".
 14-cü dər. "Payız yetişəndə". (N.Gəncəvi)
 15-ci dər. "Quşlar". (A.Səhlət)
 16-cı dər. "Payızın səyahəti". (M.Dilbazi)
 17-ci dər. "Son bahar". (N.Xəzri)
 18-ci dər. "Qızıl payız" bölməsi üzrə ümumiləşdirici dər.

İNSANI ƏMƏK UCALDIR

- 19-cü dər. "Qoca bağbanın vəsiyyəti".
20-ci dər. "Cırcırəmə və qarışqa". (İ.Krılöv)
21-ci dər. "Torpaq". (M.Yaqub)
22-ci dər. "Tənbel olanda". (F. Sadiq)
23-cü dər. "İnsanı əmək ucaldır" bölməsi üzrə ümumiləşdirici dər.
24-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

DOĞMA OCAĞIMIZ

- 25-ci dər. "Ana". (Ə.Xaqani)
26-cı dər. "Mənim anam". (M.Gülgün)
27-ci dər. "Anamı mənə ver".
28-ci dər. "Bənnanın söhbəti". (Y. Əzimzadə)
29-cü dər. "Ana". (Ə.Fövzi)
30-cü dər. "Doğmalığ".
31-ci dər. "Zoğal". (N. Süleymanov)
32-ci dər. "Atam bunları haradan bilir"
33-cü dər. "Yeddi nar çubuğu".
34-cü dər. "Doğma ocağımız" bölməsi üzrə ümumiləşdirici dər.

ƏSİL İNSAN OLAQ

- 35-cü dər. "Atanın oğluna nəsihəti". (N.Gəncəvi)
36-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
37-cü dər. "Dəvəçi". (İ.Şıxlı)
38-cü dər. "Başını dik tutan kimdir?". (K.D.Uşinski)
39-cü dər. Azərbaycana qiyabi səhayət.
40-cü dər. "Azad və müstəqil Azərbaycan".
41-ci dər. "Böyük insan".
42-ci dər. Prezident Heydər Əliyevin abidəsi qarşısında, onun həyat fəaliyyətinə həsr olunmuş muzeydə, güşədə, sərgidə müsahibə. Prezidentin həyatına həsr olunmuş filmə baxmaq.
43-cü dər. "Acı su".
44-cü dər. "Əyilmə". (X.R.Uluturk)
45-ci dər. "Nankorun aqibəti".
46-cı dər. "Təbəssüm". (Z.Göyalp)
47-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
48-ci dər. "Qənaətcillik".
49-cü dər. "Qoşqar tapılmaz". (H.Arif)
50-ci dər. "Dost-dosta tən görək".
51-ci dər. "Ən sevimli şagird".
52-ci dər. "Musiqi dərində".
53-cü dər. "Sapı özümüzdəndir". (İ.Şıxlı)

- 54-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 55-ci dər. "Bizim qanunlar".
 56-cı dər. "Yoxsul qocayla vəzir". (N.Gəncəvi)
 57-ci dər. "Yoxsul qocayla vəzir". (N.Gəncəvi)
 58-ci dər. "Milli Dirçəliş günü".
 59-cu dər. "Əsil insan olaq" bölməsi üzrə ümumiləşdirici dər.

ODLAR YURDUYUN KEÇMİŞİNDƏN

- 60-cı dər. "Azıx mağarası".
 61-ci dər. Azərbaycanın tarixi abidələri olan yerlərə ekskursiya.
 62-ci dər. "Nuhun gəmisi".
 63-cü dər. "Biz müsəlmanıq".
 64-cü dər. "Dərbənd".
 65-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 66-cı dər. "Dədə Qorqud".
 67-ci dər. "Dədə Qorqud".
 68-ci dər. "Dədə Qorqud".
 69-cu dər. "Karvan yolu". (T.Elçin)
 70-ci dər. "Karvan yolu". (T.Elçin)
 71-ci dər. "Danışan daşlar diyarı". (Z.Xəlil)
 72-ci dər. "Danışan daşlar diyarı". (Z.Xəlil)
 73-cü dər. Tarixi abidələrə ekskursiya.
 74-cü dər. "Qeyrətli xaqan".
 75-ci dər. "Babəkin ilk qoçaqlığı". (C.Bərgüşad)
 76-cı dər. "Babəkin ilk qoçaqlığı". (C.Bərgüşad)
 77-ci dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 78-ci dər. "Babəkin qolları". (Ə.Kərim)
 79-cu dər. "Lalə". (Xəliq)
 80-cı dər. "Şah İsmayıl Xətai".
 81-ci dər. "Şah İsmayıl Xətai".
 82-ci dər. "Zülmə qatlaşmamaq". (N.Gəncəvi)
 83-cü dər. "Koroğlu".
 84-cü dər. "Koroğlu".
 85-ci dər. "Koroğlu".
 86-cı dər. "Cəngi". (N.Həsənzadə)
 87-ci dər. "Qaçaq Nəbi".
 88-ci dər. "Qaçaq Nəbi".
 89-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 90-cı dər. "Barışıq olmayacaq". (Ə.Səmədli)
 91-ci dər. "Barışıq olmayacaq". (Ə.Səmədli)
 92-ci dər. "Barışıq olmayacaq". (Ə.Səmədli)
 93-cü dər. Qışda təbiətdə baş verən dəyişikliklərlə tanış olmaq məqsədilə meşəyə (çölə, parka, bağa ekskursiya).

SAQQALI AĞ, SAÇI AĞ, GƏLDİ BİZƏ BİR QONAQ

94-cü dərs. "Birincilər". (Qabil)

95-ci dərs. "İlk qar".

96-cı dərs. Dünya Azərbaycanlıların həmrəylik günü haqqında müsahibə.

III SİNİF AZƏRBAYCAN DİLİ

- 1-ci dərs. **Səslər və hərflər.**
II sinifdə keçilmişlərin təkrarı. Saitlər və samitlər. Çalışma 1-4.
- 2-ci dərs. **Heca.**
Sətirdən- sətərə keçirmə. Çalışma 5-8.
- 3-cü dərs. **Yoxlama imla.**
- 4-cü dərs. **Qalın və incə saitlər.**
Çalışma 9-14.
- 5-ci dərs. **İnşa:** şagirdlərin yayı necə keçirmələri mövzusunda.
- 6-cı dərs. **Qoşasaitli sözlər.**
Çalışma 15-18.
- 7-ci dərs. **Vurğu.**
Çalışma 19-22.
- 8-ci dərs. **İfadə.**
- 9-cu dərs. **Dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlər.**
Çalışma 23-26.
- 10-cu dərs. Çalışma 27-31.
- 11-ci dərs. Çalışma 32-35.
- 12-ci dərs. Çalışma 36-40.
- 13-cü dərs. **İnşa:** 39 nömrəli çalışma üzrə.
- 14-cü dərs. **Ahəng qanunu.**
Çalışma 41-44.
- 15-ci dərs. Çalışma 45-48.
- 16-cı dərs. **Yoxlama imla.**
- 17-ci dərs. Çalışma 49-53.
- 18-ci dərs. Çalışma 54-57.
- 19-cu dərs. **İfadə.**
- 20-ci dərs. Çalışma 58-62.
- 21-ci dərs. Çalışma 63-66.
- 22-ci dərs. **İnşa:** 60 nömrəli çalışma üzrə.
- 23-cü dərs. **Kar və cingilti samitlər.**
Çalışma 67-70.
- 24-cü dərs. Çalışma 71-74.
- 25-ci dərs. Çalışma 75-78.
- 26-cı dərs. Çalışma 79-81.
- 27-ci dərs. **Yoxlama imla.**

28-ci dərs. Söz. Sözüün tərkibi. Kök və şəkilçi.

Çalışma 82-85.

29-cu dərs. İfadə.

30-cu dərs. Çalışma 86-91.

31-ci dərs. Çalışma 92-96.

32-ci dərs. İnşa.

33-cü dərs. Çalışma 97-102.

34-cü dərs. Yoxlama imla.

35-cü dərs. Çalışma 103-107.

36-cü dərs. Çalışma 108-112.

37-cü dərs. İfadə.

38-cü dərs. Çalışma 113-118.

39-cü dərs. Çalışma 119-123.

40-cü dərs. Nitq hissələri.

Çalışma 124-126.

41-ci dərs. Çalışma 127-131.

42-ci dərs. İnşa.

43-cü dərs. Çalışma 132-136.

44-cü dərs. Yoxlama imla.

45-ci dərs. İsim.

Çalışma 137-142.

46-cı dərs. Çalışma 143-148.

47-ci dərs. Çalışma 149-153.

48-ci dərs. Çalışma 154-159.

49-cü dərs. Çalışma 160-164.

50-ci dərs. İfadə.

51-cü dərs. Çalışma 165-169.

52-ci dərs. Xüsusi isimlər.

Çalışma 170-174.

53-cü dərs. İnşa.

54-cü dərs. Çalışma 175-179.

55-ci dərs. Çalışma 180-185.

56-cı dərs. Yoxlama imla.

57-cü dərs. Çalışma 186-190.

58-ci dərs. Çalışma 191-195.

59-cu dərs. Çalışma 196-200.

60-cı dərs. Çalışma 201-205.

61-ci dərs. Çalışma 206-210.

62-cü dərs. Çalışma 211-216.

63-cü dərs. Çalışma 217-220.

64-cü dərs. İnşa: 221 nömrəli çalışma üzrə.

IV SİNİF

OXU

“UŞAQLAR GƏLƏCƏYİMİZDİR”

- 1-ci dərs. Bilik bayramı. Dərsləklə tanışlıq.
- 2-ci dərs. “Məktəb yolları”. (Z.Xəlil)
- 3-cü dərs. “Dostluq”. (Əli Tudə)
- 4-cü dərs. “Qoşa çinar”. (Xəlilə Həslova)
- 5-ci dərs. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dərs.

ULU KEÇMİŞİMİZDƏN

- 6-cı dərs. “Ana südü”.
- 7-ci dərs. “Ananın səsi”. (Yusif Şirvan)
- 8-ci dərs. Tarixi abidələrə ekskursiya.
- 9-cu dərs. “Babək”. (Əlövsət Quliyev)
- 10-cu dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması
- 11-cü dərs. “Babək”. (Əlövsət Quliyev)
- 12-ci dərs. “Koroğlu və Dəli Həsən”.
- 13-cü dərs. “Koroğlu və Dəli Həsən”.
- 14-cü dərs. “Ağ at və ağ çuxa”. (Seyid Hüseyn)
- 15-cü dərs. İfadəli oxu üzrə müsabiqə.
- 16-cı dərs. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dərs.

AZƏRBAYCAN MÜSTƏQİLLİK VƏ ƏRAZİ BÜTÖVLÜYÜ YOLLARINDA

- 17-ci dərs. Cavad xan cəngisi. (Əhməd İsayev)
- 18-cı dərs. “Qaçaq Nəbi”.
- 19-cu dərs. “Həcər”. (Əli Vəliyev)
- 20-ci dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
- 21-ci dərs. “Həcər”. (Əli Vəliyev)
- 22-ci dərs. “Mənimlə getməlisən”. (İsmayıl Şıxlı)
- 23-cü dərs. “Dağılan yurd”. (Qulu Xəlilov)
- 24-cü dərs. “Şəhidlərin şahidiyəm”.
- 25-cü dərs. “Şəhid nəğmələri”. (Eldar İbrahim)
- 26-cı dərs. “Yanvarın qurbanı Yanvar”.
- 27-ci dərs. “Bütün millətlərə”. (Nəriman Həsənzadə)
- 28-cü dərs. “İgid partizan”. (Nikolay Tixonov)
- 29-cü dərs. “İgid partizan”. (Nikolay Tixonov)
- 30-cu dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
- 31-ci dərs. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dərs.

MİLLİ SƏRVƏTİMİZ

- 32-ci dərs. Üzeyir Hacıbəyovla bir görüş.
33-cü dərs. "Dənizdə şəhər". (Əli Kərim)
34-ci dərs. "Xeyirxah çay". (Yusif Şirvan)
35-ci dərs. "Qatar dərizdən keçir". (Emin Mahmudov)
36-cı dərs. Azərbaycanın mübariz oğlu.
37-ci dərs. Azərbaycanın mübariz oğlu.
38-ci dərs. "İz açın ay balalar". (Hüseyn Arif)
39-cü dərs. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dərs.
40-cı dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

PAYIZ QAYĞILARI

- 41-ci dərs. "Payızda".
42-ci dərs. "Əlcək". (Bəxtiyar Vahabzadə)
43-cü dərs. "Payız qayğıları".
44-cü dərs. "Payız düşüncələri". (Nəbi Xəzri)
45-ci dərs. Bölmə üzrə ümumiləşdirici dərs.
46-cı dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.

YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR?

- 47-ci dərs. "Sev". (Nigar Rəfibəyli)
48-ci dərs. "Alov içində addımlar".
49-cü dərs. "Dostluğun gücü". (İlyas Tapdıq)
50-cü dərs. "Oğullar". (Yanka Kupala)
51-ci dərs. "Zəhmət, ağıl, bəxt".
52-ci dərs. "Ağacların bəhşi". (Mirzə Ələkbər Sabir)
53-cü dərs. "Milli Dirçəliş günü" mövzusunda müsahibə.
54-cü dərs. "Qurd və quzu". (İvan Andreyeviç Krılov)
55-ci dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
56-cı dərs. "Buz". (Cəlil Məmmədquluzadə).
57-cü dərs. "Balıqçı və balıq nağılı". (Aleksandr Sergeyeviç Puşkin)
58-cü dərs. "Balıqçı və balıq nağılı". (Aleksandr Sereyeviç Puşkin)
59-cü dərs. "Yazşı nədir, pis nədir" mövzusunda diskussiya.
60-cı dərs. "Qarğa və tülkü". (Mirzə Ələkbər Sabir)
61-ci dərs. "Biləndər".
62-ci dərs. "Nəsirəddin Tusi və bostançı".
63-cü dərs. "Kirpinin cavabı". (Hikmət Ziya)
64-cü dərs. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması
65-ci dərs. "Üç qardaş".
66-cı dərs. "Üç qardaş".
67-ci dərs. "Kəndli və muzdur". (İvan Andreyeviç Krılov)
68-ci dərs. "Qəhrəmanın heykəli". (Tofiq Mahmud)

- 69-cü dər. "Güçtkən". (Hikmət Ziya)
 70-ci dər. "Bərəkallah ustadına".
 71-ci dər. "Xeyir verənə xeyir, zərər verənə zərər".
 72-ci dər. Nizaminin nəsihətləri.
 73-cü dər. Öyrənilmiş şe'rlərin ifadəli oxunması üzrə müsabiqə.
 74-cü dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 75-ci dər. Bölmə üzrə yekunlaşdırıcı dər.

XEYRİYYƏÇİLİK BABALARDAN QALIB

- 76-cı dər. "Xeriyə işləri".
 77-ci dər. El yardımı.
 78-ci dər. "Xalqımızın müqəddəs bayramı".
 79-cu dər. Yerli idarəetmə orqanlarının fəaliyyəti ilə tanış olmaq məqsədilə ekskursiya.
 80-cı dər. Sınıfdən xaric oxunun yekunlaşdırılması.
 81-ci dər. Dər. ilinin I yarısında keçilmişlərin yekunlaşdırılması.

AZƏRBAYCAN DİLİ

- 1-ci dər. Dərsləklə, IV sinifdə Azərbaycan dilinin tədrisinin məzmunu və məqsədilə tanışlıq.
 2-ci dər. III sinifdə keçilmişlərin təkrarı.
 Səs və hərflər. Çalışma 1-5.
 3-cü dər. Çalışma 6-10.
 4-cü dər. Çalışma 11-15.
 5-ci dər. Çalışma 16-20.
 6-cı dər. Yoxlama imla.

MORFOLOGİYA. SÖZ. SÖZÜN TƏRKİBİ.

- 7-ci dər. Çalışma 21-25.
 8-ci dər. Çalışma 26-31.
 9-cu dər. Çalışma 32-37.
 10-cu dər. Çalışma 38-44.
 11-ci dər. Çalışma 45-50.
 12-ci dər. Çalışma 51-57.
 13-cü dər. İfadə.

SÖZDÜZƏLDİCİ VƏ SÖZDƏYİŞDİRİCİ ŞƏKİLÇİLƏR.

- 14-cü dər. Çalışma 58-62.
 15-ci dər. Çalışma 63-67.
 16-cı dər. Şəkil üzrə inşa. (65 nömrəli çalışma üzrə).

SİNTAKSİS. CÜMLƏNİN BAŞ VƏ İKİNCİ DƏRƏCƏLİ ÜZVLƏRİ.

- 17-ci dərs. Çalışma 68-73.
- 18-ci dərs. Çalışma 74-80.
- 19-cu dərs. Yoxlama imla.
- 20-ci dərs. Çalışma 81-86.
- 21-ci dərs. Çalışma 87-92.
- 22-ci dərs. İfadə.

MORFOLOGİYA. İSİM. ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ İSİMLƏR.

- 23-cü dərs. Çalışma 93-96.
- 24-cü dərs. Çalışma 97-103.

SÖZDÜZƏLDİCİ ŞƏKİLÇİLƏRİN KÖMƏYİ İLƏ BAŞQA NİTQ HİSSƏLƏRİNDƏN İSİMLƏRİN DÜZƏLDİLMƏSİ.

- 25-ci dərs. Çalışma 104-108.
- 26-cı dərs. Payıza aid inşanın yazılması.
- 27-ci dərs. Çalışma 109-114.
- 28-ci dərs. Çalışma 115-119.
- 29-cu dərs. Yoxlama imla.
- 30-cu dərs. Çalışma 120-123.
- 31-ci dərs. Yiyəlik hal. Çalışma 124-133.
- 32-ci dərs. İfadə.
- 33-cü dərs. Yönlük hal. Çalışma 134-138.
- 34-cü dərs. Çalışma 139-145.
- 35-cü dərs. Yoxlama imla.
- 36-cü dərs. Tə'sirlik hal. Çalışma 146-149.
- 37-cü dərs. Şəxsi təəssürata əsasən inşa.
- 38-cü dərs. Çalışma 150-156.
- 39-cü dərs. Çalışma 157-160.
- 40-cü dərs. Çalışma 161-167.
- 41-ci dərs. İfadə.
- 42-ci dərs. Çıxışlıq hal. Çalışma 168-171.
- 43-cü dərs. Yoxlama imla.
- 44-cü dərs. Çalışma 172-176.

TƏK VƏ CƏM İSİMLƏRİN HALLANMASI.

- 45-ci dərs. Çalışma 177-180.
- 46-cı dərs. Çalışma 181-185.

SONU Q VƏ K SAMİTİ İLƏ BİTƏN İSİMLƏRİN HALLANMASI.

- 47-ci dərs. Çalışma 186-189.
48-ci dərs. Çalışma 190-194.
49-cü dərs. Çalışma 195-199.
50-ci dərs. Çalışma 200-203.
51-ci dərs. Çalışma 204-207.
52-ci dərs. Şəxsi təəssürat üzrə inşa
53-cü dərs. Çalışma 208-213.
54-cü dərs. Çalışma 214-218.
55-cü dərs. Yoxlama imla.

SİFƏT. SİFƏT HAQQINDA ÜMUMİ ANLAYIŞ

- 56-ci dərs. Çalışma 219-224.
57-ci dərs. Çalışma 225-230.
58-ci dərs. Çalışma 231-236.
59-ci dərs. Yoxlama imla.

SİFƏT DÜZƏLDƏN ŞƏKİLÇİLƏR

- 60-cı dərs. Çalışma 237-241.
61-ci dərs. Çalışma 242-246.
62-ci dərs. Çalışma 247-252.
63-ci dərs. İfadə.
64-cü dərs. Çalışma 253-258.
65-cü dərs. Yoxlama imla.
66-ci dərs. Çalışma 259-265.
67-ci dərs. Çalışma 266-271.
68-ci dərs. Şəkil üzrə inşa. (262-ci çalışma əsasında).
69-ci dərs. Çalışma 272-278.
70-ci dərs. Yoxlama imla.

SİFƏTLƏRİN ƏVVƏLİNDƏ ƏN, ÇOX, DAHA SÖZLƏRİNİN İŞLƏDİLMƏSİ.

- 71-ci dərs. Çalışma 279-283.
72-ci dərs. Çalışma 284-187.
73-ci dərs. İfadə.

ƏVƏZLİK. ƏVƏZLİK HAQQINDA ÜMUMİ ANLAYIŞ.

- 74-cü dərs. Çalışma 288-290.
75-cü dərs. Çalışma 291-294.
76-ci dərs. Çalışma 295-299.
77-ci dərs. Çalışma 300-305.
77-ci dərs. Yekun yoxlama işi.

HOLLANDIYA VƏ İNGILTƏRƏDƏ İBTİDAİ TƏHSİL

Respublikamızda təhsil sistemini inkişaf etdirmək və tədrisən dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunmuş üçün sivil ölkələrin təhsil sistemindəki yenilikləri öyrənmək, imkan daxilində ondan istifadə etmək lazımdır. Son illərdə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi bu sahədə çox iş görmüşdür. Amerika, İngiltərə, Fransa, Hollandiya, İsrail və başqa ölkələrə təhsil işçilərinin səfərləri fəaliyyətimizə yeni nəzər salmağa, bir çox məsələləri götür-qoy etməyə, işimizdə uğurlu addımlar atmağa imkan vermişdir.

Belə tədris səfərlərindən biri may ayında Hollandiya və İngiltərəyə təşkil olunmuşdur. Nümayəndə heyətinə təhsil naziri M.Mərdanov rəhbərlik etmişdir. Səfərin başlıca məqsədi Hollandiya və İngiltərədə orta ümumtəhsil, texniki peşə və ali məktəblərin sistemi, quruluşu və fəaliyyəti ilə tanış olmaq, beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş və son illərdə artıq bizim də leksikonumuza daxil olmuş karrikulumla tanış olmaq idi. (Yeri gəlmişkən deyək ki, karrikulum təhsilin məzmununu, metodlarını, qiymətləndirilməsini, təşkilini və idarə olunmasını tənzimləyən normativ sənədlər toplusudur). Karrikulumla tanışlıq prosesində hər iki ölkədə təhsil müəssisələri üçün tədris proqramlarının, dərsliklərin, təlim – tədris vəsaitlərinin və digər sənədlərin işlənilib nəşr edilməsi, yeni təlim metodları və texnologiyalarının təcürbədə tətbiqi, müəllim kadrlarının hazırlanması, ixtisaslarının artırılması və yenidən hazırlanması, təhsil sistemində keyfiyyətin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi, təhsilin maliyyələşdirilməsi, idarə olunması mexanizmi və s. məsələləri öyrəndik.

Hollandiyada orta təhsil 12, ibtidai təlim 8 illikdir.

Hollandiyada fənlər üzrə tədris proqramlarında təhsilin məzmununa, şagirdlərə öyrədiləcək bilik, bacarıq və vərdislərə verilən minimum tələblər müəyyənləşdirilir. Bu ölkədə dövlət tədrisi mütləq hesab edilən fənləri və onlara dair minimum tələbləri müəyyənləşdirir. Orada bizdəki kimi tədris planları yoxdur. Hər bir fənn üzrə saatların bölgüsü verilmiş, lakin beşgünlük tədris həftəsi şəraitində həftə ərzində 27 saat dərslər tədrisi mütləqdir. Orta təhsilin ikiillik aşağı pilləsində 15 fənnin tədrisi məcburidir: holland dili, ingilis dili, alman dili,

fransız dili, riyaziyyat, fizika, kimya, biologiya, tarix, coğrafiya, informasiya texnologiyası, texnologiya, musiqi, təsviri sənət, fiziki mədəniyyət. Hər bir fənnin tədrisi üçün tələb olunan həftəlik saatların miqdarı məktəbin özü tərəfindən müəyyən edilir. Dərslər, adətən, 50 dəqiqəlikdir.

Şagirdlərin təlim müvəffəqiyyətləri 10 bal sistemi ilə qiymətləndirilir. Bilik və bacarıqların cari qiymətləndirilməsi üçün vahid tələblər yoxdur. Məktəblərdə qiymətləndirmə, əksər hallarda 8-ci sinifdən başlanır. İbtidai təhsilin axırında, orta təhsilin aşağı pilləsində və tam orta təhsilin axırında şagirdlər müəyyən fənlərdən ölkə səviyyəsində vahid imtahanlar verirlər. Müəllimlər tərəfindən keçirilən bu imtahanlarda heç bir neqativ hallara yol verilmir.

Hollandiyada da məktəbəqədər tərbiyə uşaqları tam əhatə etmir. Uşaqların az bir qismi ictimai tərbiyə ilə məşğul olur. Bu, həm də onunla əlaqədardır ki, məktəbəqədər yaş dövrü 1-3 yaş əhatə edir.

Orada 4 yaşınadək uşaqlar valideynlərin arzusu və istəyinə əsasən Sosial Təminat Nazirliyi tabeliyində olan ödənişli uşaq bağçalarında tərbiyə alırlar. 1985-ci ildə qəbul olunmuş təhsil qanunvericiliyinə əsasən ölkədə ümumtəhsilə 4 yaşından başlanır. İlk illərdə bu qanun ictimaiyyətin bir qisminin e'tirazına səbəb olmuşdu. Ona görə də təhsilə həm də 5 yaşdan başlamağa icazə verildi. Statistika əsasən hazırda uşaqların 98 faizi 4 yaşından, qalanları isə 5 yaşından I sinfə gedir. İbtidai təhsil 8 illik olmaqla 4 yaşından 12 yaşadək dövrü əhatə edir. Bu pilləni qurtaranlar orta təhsilin 2 illik aşağı pilləsində oxuyurlar. Bu pillənin axırında testlə imtahan (bir neçə səviyyədə) verərək orta təhsilin yuxarı pilləsinə keçirlər. 12 illik təhsil icbaridir.

Hollandiyada 8500 ümumtəhsil məktəbinin 7600 -ü (88%) ibtidai məktəbdir. Belə bir sistem ibtidai təhsil sisteminin müstəqil fəaliyyət göstərməsinə və inkişaf etməsinə şərait yaradır.

Orta təhsil məktəblərinin təxminən 50 faizi qeyri-dövlət müəssisəsidir. Hər iki növ təhsil müəssisələri eyni normativlər əsasında dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir. Dövlət təhsil müəssisələrindən fərqli olaraq qeyri-

dövlət təhsil müəssisələrinin idarə olunmasını tərkibində məktəbin ictimai təşkilatların, yerli idarə orqanlarının müxtəlif icmaların, məktəbin mə'zunlarının, nümayəndələrini birləşdirən məktəbin ali şurası tərəfindən seçilmiş şəxs həyata keçirir.

Qeyri-dövlət təhsil müəssisələrində təhsil üçün ödəniş çox cüz'i olub, ondan, əsasən, ekskursiyaların, mədəni-kültəvi tədbirlərin, əlavə təhsil xidmətlərinin təşkili üçün nəzərdə tutulur. Onların sayı ölkədə cəmi 30-a qədərdir (3 %).

Fiziki cəhətdən qüsurlu uşaqlar "Təlimin dəstəklənməsi" adlı dövlət təhsil müəssisələrində də təhsil almaq hüququna malikdirlər. Qayğıya, xüsusi diqqətə ehtiyacı olan uşaqlar daha hümanist mühitdə təhsil alırlar. Şagirdlər həmin uşaqlara hörmət və qayğı ilə yanaşırlar.

İngiltərə təhsil sistemində müasirlik ruhu ilə yanaşı, müəyyən qədər konservatizm də

II sinifdə inkişafedici təlim məşğələsi.

özünü göstərir. Uzun illərdən bəri özünü doğrultmuş uğurlu təcrübəyə çox ehtiyatla yanaşırlar, səmərəli ən'ənələr qorunub saxlanılır.

İngiltərədə 3-4 yaş uşaqlar uşaq bağçasında məktəb təhsili üçün hazırlıq keçirlər. Təhsil 5 yaşından başlanır. İbtidai təhsil 6 illikdir.

İngiltərə məktəblərində "məktəbin dərş cədvəli" anlayışı yoxdur, "sınıfın dərş cədvəli" anlayışı var. Dərşin müddəti 35 dəqiqədən 60 dəqiqəyə qədər olur. Dərşdə şagirdlər üç səviyyəyə ayrılırlar. Bu, diferensasiya aparmağa imkan verir. İbtidai siniflərdə müəllimin köməkçiləri olur. Onlar səviyyələr üzrə işin icrasına kömək göstəririlər. Ümumiyyətlə, hər iki ölkədə hazırlıqlı valideynlərin bilavasitə tədris prosesinə cəlb olunmaları təqdirəlayiq haldır.

İngiltərədə şagirdlər ölkə səviyyəsində II

və IV siniflərin axırında ingilis dili və riyaziyyatdan imtahan verirlər. Şagirdlər hər fənn üzrə üç səviyyədə (yüksək, orta, aşağı) siniflərə ayrılırlar. Zəif uşaqlara dövlət hesabına əlavə məşğələlər təşkil olunur.

İngiltərədə uşaqların 93 faizi dövlət məktəblərində təhsil alır. Ölkədəki məktəblərin 85 faizi ibtidaidir. Hər iki ölkədə ibtidai məktəbin ayrıca fəaliyyət göstərməsi onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, təlim-tərbiyə prosesinə nəzarətin güclənməsi, özünəməxsus tərbiyəvi tədbirlərin keçirilməsi və s. məsələlərin təşkili üçün əlverişli şərait yaratmağa imkan verir.

Hər iki ölkədə təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası, dərşlik, dərş vəsaiti, metodik vəsaitlər, didaktik materiallarla təminat çox yüksəkdir. Hollandiyada ibtidai, İngiltərədə isə bütün siniflər üçün dərşliklər pulsuzdur. Dərşliklərin hazırlanması üçün hər iki ölkədə təhsil nazirlikləri məs'ulyyət daşıyır. Alternativ dərşliklər hazırlanıb, müəlliflər tərəfindən cap olunur və bazara çıxarılır. Nazirlik onlara rə'y verilməsi, seçilməsini təşkil edir. İngiltərədə nazirlik dərşliklərdən istifadə prosesinə ciddi nəzarət edir. Hər bir dərşlik, dərş vəsaiti təhlil olunur, ölkənin dərşlik konsepsiyasına uyğunluğu müəyyənəşdirilir nazirliyin müzakirəsi və rə'yindən sonra onlardan istifadə edilir.

Hollandiya və İngiltərənin ibtidai təhsil sistemlərində demokratizm və humanizm hökm sürür. İdarəetmədə mərkəzdənqaçma müstəqilliyin həyata keçirilməsini təmin edir.

Məktəbdə uşaqların arzu və istəkləri, bir şəxsiyyət kimi formalaşmaları fəaliyyətin mərkəzinə qoyulduğundan pədaqoji kollektivin, valideynlərin, məktəb şurasının diqqəti onların mənafeyinə yönəlir. Orada yüksək insani münasibələr, ünsiyyət mədəniyyəti gözəlinir. Şagird-şagird, şagird-müəllim, şagird-valideyn münasibətləri məktəbdə normal həyat şəraiti yaradır. Uşaqlar məktəbə yalnız təhsil almaq üçün deyil, həm də yaşamaq üçün, inkişaf etmək üçün gəlirlər. Məktəbdə dini, irqi ayrılıqların olmaması hümanizmi təsdiq edən amillərdəndir. Londonda kasıblar məhəlləsi hesab olunan, kontingenti, əsasən, zəncilərdən ibarət Voxşel ibtidai məktəbində dediklərimizin bariz nümunəsini gördük.

İbtidai siniflərdə tədris həftəsinin beşgünlük olması maraq doğurur. Bundan məqsəd uşaqlara iki istirahət gününün verilməsi, onların müstəqil fəaliyyətə cəlb edilməsidir. 1981-1985-ci illərdə respublikamızın 40 məktəbində

beşgünlük tədris həftəsi üzrə eksperiment qo-
yuldu. Nəticə göstərdi ki, şagirdlər məcburən
yüklənirlər. VI gün məktəblərdə heç bir tədbir
təşkil olunmadığından baxımsızlıq, yiyəsizlik
üzündən uşaqların tərbiyəsi pözulür.

İngiltərənin ibtidai siniflərində məntiq tə-
dris edilir. Şagirdlər dərstdə müqayisə, tutuş-
durma, təsnifatmə, ümumiləşdirmə yolu ilə
əqli nəticəyə gəlir, məntiqi mühakimə yürüt-
məyi öyrənirlər.

Sosial-psixoloji sorğunun, praktik məşğə-
lələrin keçirilməsi tə'lim-tərbiyə prosesini el-
mi əsasda, düşünülmüş şəkildə qurmağa, uşaql-
ları sür'ətlə inkişaf etdirməyə imkan verir.

İbtidai siniflərdə diqqəti cəlb edən məsə-
lələrdən biri müəllimlərin bizdə olduğu kimi
sinfi I sinifdən IV sinfə kimi aparmamalarıdır.
Onlar tək-tək hallarda eyni kontingentlə iki il
işləyirlər. Bununla onlar müəllimlərin
məs'uliyətini artırmağa çalışırlar. Hər il yeni

*London. Vəxşel ibtidai məktəbinin
IV sinfində məntiq dərsi.*

valideynlərlə işləməli olan müəllim daha yax-
şı işləməyə, nüfuz dairəsini genişləndirməyə
çalışır. Rəhbərlik belə bir məntiqə əsaslanır
ki, müəllim, sinfi ardıcıl aparanda bə'zən bu
ilin işini gələn ilə saxlayır. Şagirdlər hər il bir
müəllimlə rastlaşanda o, uşağa nə isə yeni şey
təlqin edir. Beləliklə, uşaqlar yuxarı siniflərdə
təhsil almağa, cəmiyyətdə fəaliyyət göstər-
məyə hazırlaşirlar.

Hollandiya və İngiltərə təhsil sistemindən
məktəblərimizə gətirilməsi mümkün olan bə'-
zi cəhətlərin üzərində dayanmaq pis olmaz.

Respublikamızın məktəblərində interaktiv
metod adı altında beş-altı nəfərdən ibarət
qruplarla dərslərin təşkili dəb şəklini alıb. Tez-
tez məktəblərdə 15-20 günlük hazırlığın nəti-
cəsi olan dərslər-tamaşalar göstərilir. Bə'zən be-
lə dərslərdə məqsəd aydınlığı olmur, ümumi-
ləşdirmə aparılmır. Biz xaricdə dərslərin əvvə-

lində 10-15 dəqiqə şagirdlərlə iş aparıldıqdan
sonra onların qruplara ayrılmasının və fəallıq
şəraitində fəaliyyət göstərdiklərinin şahidi ol-
duq. Bizim məktəblərimizdə də bunun nəzərə
alınması vacibdir.

Xaricə təcrübəsini, respublikamızda real
vəziyyəti nəzərə alaraq beşyaşlıların (əlbəttə
ilk növbədə məktəb yetkinliyi yaş çatanların)
I sinfə qəbul edilmələri üzrə eksperimental
tədqiqatın aparılması vaxtı çatıb. Bu məqsədlə
düşünülmüş nəzəri və praktik sistem hazırlan-
malıdır. Minimum məzmun müəyyənləşdiril-
məli, proqram və dərsləklər, əyani vəsait və
diaktik materiallar müəllimlər üçün metodik
təvsiyələr işlənməlidir.

İbtidai siniflərdə tə'limin məzmununu və
mexanizmi elə təşkil edilməlidir ki, evə tapşı-
rıq verməyə ehtiyac hiss olunmasın. Şagirdlə-
rin tə'lim müvəffəqiyyətini balla, rəqəmlə
deyil, sözlə, mimika, adi nəvazişlə, səmimi,
inamlı baxışla qiymətləndirilməsi, heç olma-
sa, balla qiymətləndirmənin ibtidai mərhələ-
nin axırında tətbiq olunması məsləhət görülür.

İbtidai siniflərdə gündəlik vaxt büdcəsinin
4,3,2 dərslər üçün vaxtın (3 akademik saat, 2 saat
15 dəqiqə, 1 saat 30 dəqiqə) müəllimin ixtiyarı-
na verilməsi məqsədəuyğundur. Müəllim dər-
slərin məqsədindən, görülməli işin məzmunun-
dan, şagirdlərin hazırlığından asılı olaraq vaxt-
dan şüurlu istifadə etməlidir. Oxu dərslərində
mətnin oxunması, dil dərslərində inşanın yazıl-
ması, riyaziyyat dərslərində çətin məsələnin həlli,
musiqi dərslərində öyrənilmiş mahnının təkrarən
oxunması və ya musiqinin dinlənilməsi, təsviri
sənət məşğələlərində yarpaq şəklinin çəkilmə-
si və s. eyni vaxt tələb etmir. Ola bilər ki, müə-
llim yüklü Azərbaycan dili, riyaziyyat dərsləri-
nin hər birini iki hissəyə ayıraraq, aralarına musi-
qi, ritmika, idman, rəsm məşğələsi salsın. Belə
olduqda gündə 4 dərslərin əvəzinə 6-7 dərslə
məşğələsi keçilir. Bu, tə'limin maraqlı keçməsinin
tə'min olunmasına, şagirdlərin yüklənmələrinin
qarşısının alınmasına da imkan yaradır.

Hollandiya və İngiltərədə ana dilinin tədri-
sinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Çoxdillilik də
orada mühüm yer tutur. Gələcəkdə ola bilsin
ki, I sinifdə dərslərin ikinci yarısından başla-
yaraq rus dili, ingilis dilinin tədrisi üzərində də
düşünmək lazımdır.

Deyənlərin məktəblərimizə gətirilməsi
uzunsürən bir proses olmaqla müəllim hazırlığı
və onların ixtisaslarının artırılması proble-
mini də irəli sürür.

Prof. Y.Ş.Kərimov

ŞƏRƏFLƏ KEÇƏN METODİST ÖMRÜ

Öyrətmə və öyrənmə prosesinin aparıcı siması öz peşəsinin mahir ustası olan, dərs dediyi şagirdləri övlad məhəbbəti ilə sevən və onlar tərəfindən sevilən savadlı və təcrübəli müəllimdirsə, onları yaradıcı müəllim zirvəsinə yüksəldən, müəllimlik sənətinin e'cazkar

sirlərini müasir tələblər səviyyəsində onlara öyrədən, metodik hazırlıqlarını müntəzəm olaraq zənginləşdirən, çətin, lakin şərəfli və müqəddəs fəaliyyətində ona qol-qanad verən, onların əməyini obyektiv qiymətləndirən isə metodistdir. Özü də müəllimlərlə görüşü zamanı öz savadı, təcrübəsi, davranış və səmiyyəti ilə onların qəlbinə hərarət gətirən, bütün mə'nəviyyəti ilə onlara örnək olan müəllimlər müəllimi zirvəsinə yüksəlmiş bir metodist.

Bakı Pedaqoji Kadrların İxtisasartırma və Yenidənhazırlanma İnstitutu İbtidai təlim-tədris metodika kabinetinin müdiri, metodist-müəllim, qabaqcıl maarif xadimi Əminə Əsgər qızı Əliyeva da məhz belə metodistlərdəndir.

Şərəfli həyat yolu keçən Əminə xanım 1942-ci ildə Bakı şəhərində çoxuşaqlı ailədə anadan olmuşdur. Anası Mədinə xanım evdar qadın olmuş, atası Əsgər kişi isə əvvəl pedaqoji texnikumu, sonralar isə İnşaat Mühəndisləri İnstitutunu qurtarmışdır. Mühəribənin od-alovundan çıxan Əsgər kişi bir müddət riyaziyyat müəllimi işləmiş, ömrünün çox hissəsini isə mühəndis kimi çalışmışdır. Ata-ana zəhmətkeşliyini özünə örnək edən Əminə xanım ailənin üçüncü uşağı idi. Atasının müəllim işləməsi balaca Əminənin qəlbində gələcəkdə müəllim olmaq arzusu yaratmışdı...

Yasamal rayonu 176 nömrəli qızlar məktəbində oxuyan Əminə sonralar 31 nömrəli məktəbdə orta təhsil almış və 1961-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun ib-

tidai təhsil pedaqogikası və metodikası fakültəsinə daxil olmuş, 1965-ci ildə ali təhsilini başa vurduqdan sonra Bakının Nəsimi rayonundakı 159 ömrəli məktəbdə pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır.

Mə'lumdur ki, ali məktəb insana, əsasən, nəzəri biliklər və müəllim işləmək hüququ verir. Ali təhsilli şəxs müəllimlik peşəsinin sirlərinə ancaq təlim prosesində yiyələnir. Müəllim ali məktəbdə qazandığı nəzəri bilikləri əməli şəkildə tətbiq etdikcə, müxtəlif metodlardan istifadə etməyə çalışır. Onların effektivliyini müəyyənləşdirir, müqayisə yolu ilə yeni-yeni yollar axtarır.

İlk dəfə parta arxasında öyləşən uşaqlarla canlı ünsiyyət zamanı onların fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmək, onlara qayğı və tələbkarlıqla yanaşmaq, böyük səbir, təmkin və inadkarlıqla yazıb-oxumaq vərdisləri aşılamaq gənc müəllimdən daha çox zəhmət və bacarıq tələb edir. Nəzəri hazırlığı yaxşı olan gənc müəllimlər o zaman bu mühüm və mürəkkəb vəzifənin öhdəsindən uğurla gələ bilirlər ki, onlar öz peşəsini və öyrətdiyi şagirdəri sevsin, ürəyinin odu ilə onların balaca ürəklərində özünə və biliyə məhəbbət hissələri aşılamağa nail olsunlar.

Müqəddəs müəllimlik fəaliyyətinə başlayan gənc Əminə xanım öhdəsinə düşən bu vətəndaşlıq borcunu şərəflə yerinə yetirdi. Dərs dediyi uşaqlara bəslədiyi sonsuz məhəbbət, təlim prosesində qarşıya çıxan bütün çətinlikləri aradan qaldırdı və qısa bir vaxtda o, öz işinin mə'suliyətini dərindən başa düşdü, elə işlədi ki, qısa bir vaxtda savadlı, işgüzar və tələbkar müəllim kimi şöhrətləndi. Əminə xanım heç nədən çəkinmədən "İbtidai siniflərdə dərs sinifdə öyrədilməlidir" devizi altında fəaliyyət göstərdi, bütün dərslərini açıq e'lan etdi. Çox gənc olmasına baxmayaraq, bütün həmkarlarına nümunə göstərdi. Təcrübəli müəllimlər də onunla hesablaşmağa başladılar.

Tez-tez açıq dərslər keçirən Əminə xanım təlim prosesində əyani və texniki vasitələrdən geniş istifadə edirdi. Təsədüfi deyil ki, birinci dərs ili ərzində o, zəngin ibtidai sinif kabineti yaratdı. Onun dərs dediyi şa-

şagirdlərin ümumi bilik səviyyəsi digər sinif şagirdlərinin bilik səviyyəsindən yüksək idi. Geridə qalan şagirdlərlə tez-tez əlavə məşğələlər təşkil edən və onların valideynləri ilə müntəzəm əlaqə saxlayan Əminə xanım qısa bir vaxtda zəif şagirdlərin geriliyini aradan qaldırmağa nail oldu. Təkcə təlim prosesində deyil, sinifdən xaric və məktəbdən kənar tədbirlərdə də şagirdlərin fəallığını təmin edirdi.

İbtidai sinif müəllimlərinin metodbirləşmə iclaslarında tez-tez məruzələrlə çıxış edən Əminə xanım məktəbin bütün siyasi və ictimai həyatında fəal iştirak edir və təşəbbüskarlıq göstərirdi.

Şagirdlərin biliyi onlara dərs deyən müəllim fəaliyyətini özündə əks etdirən ön e'tibarlı güzgüdür. Bu güzgü vasitəsilə müəllim haqqında ictimai rəy yaranır. Məhz bunun nəticəsi idi ki, öz övladlarını Əminə xanımın dərs dediyi sinifdə oxutdurmağa çalışan valideynlər çoxalmağa başladı.

Əminə xanım məktəb və rayon ibtidai sinif müəllimləri metodbirləşməsinin sədri olmaqla yanaşı, Nəsimi rayonü üzrə ştatdan kənar metodist kimi də fəaliyyət göstərmiş, neçə-neçə müəllimə əməli metodik yardım etmiş, rayon üzrə onların açıq dərslərini keçirmiş, savadlı və təcrübəli müəllimlərin üzə çıxarılmasına çalışmışdır. Təsadüfi deyil ki, onun qabaqcıl iş təcrübəsi əvvəl məktəb, sonra Nəsimi rayonu nəhayət, Bakı Təhsil Şöbəsi tərəfindən öyrənilməyə və tətbiq olunmağa başladı. Əminə xanımın qabaqcıl iş təcrübəsi Təhsil Nazirliyi tərəfindən öyrənilməkdən sonra respublika miqyasında yayıldı, onun haqqında qəzet və jurnal məqalələri yazıldı, mərkəzi televiziya da çıxışları təşkil edildi.

Daim axtarışda olan Əminə xanım rayon, şəhər, respublika və keçmiş ittifaq səviyyəli müşavirə, elmi-praktik konfrans və pedaqoji mühazirələrdə öz iş təcrübəsi və kiçikyaşlı məktəblilərdə mə'nəvi tərbiyə mövzularında məruzələrlə çıxış etmişdir.

Ə.Əliyeva 1971-ci ildə qabaqcıl pedaqoji təcrübənin təbliğində fəal iştirakına görə Bakı Baş Təhsil İdarəsi və Bakı MTİ-nin "Fəxri fərman"ına, 1977-ci ilin fevral ayında keçmiş Sovetlər İttifaqının "1976-cı il Sosializm yarışının qalibi" döş nişanına layiq görülmüşdür. 1978-ci ildə gənc nəslin təlim

və tərbiyəsində qazandığı müvəffəqiyyətlərinə görə Bakı şəhəri Nəsimi rayonu Partiya komitəsinin "Fəxri fərman"ını almışdır. 1983-cü ildə ona "Metodist müəllimi" adı verilmişdir.

Əminə müəllim bir metodist kimi həmişə ibtidai sinif müəllimləri ilə dialoqa girməyi, onlara bilavasitə əməli metodik kömək göstərməyi hər şeydən üstün tutur. O, məktəbin ibtidai sinif müəllimləri metodbirləşməsinin sədri, Nəsimi rayon ibtidai sinif müəllimləri Birliyinin rəhbəri olanda da, birinci növbədə, çətin mövzuların tədrisi metodikasına, öz qabaqcıl təcrübəsinin əsl mahiyyətinin praktikada tətbiqi xüsusiyyətlərinin aşılmasına, pedaqogika və psixologiyanın ön yeni nailiyyətlərinin təbliğinə xüsusi diqqət yetirmiş, onları müəllimlərin gündəlik pedaqoji fəaliyyətinə daxil etməyə çalışmışdır.

Səksəninci illərin əvvəllərində Əminə Əliyeva təkcə Bakı şəhərində deyil, həm də respublikada ibtidai təlim sahəsində ön tanınmış qabaqcıl metodist kimi şöhrətlənmişdi.

Əminə xanım milli zəminə əsaslanan geniş dünyagörüşə malik yaradıcı müəllimlərimizdəndir. Onun "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" jurnalında "I sinifdə riyaziyyatın tədrisində məktəbəqədər dövrdə qazanılan biliklərin nəzərə alınması", "Riyaziyyatdan ümumiləşdirici dərslərin təşkili təcrübəsindən", "Cəld vurma üsulları", "Altıyaşlılarla riyaziyyat dərsi", "Dördillik ibtidai məktəbin III sinfində sahələrin tədrisi təcrübəsindən", "Elmə əsaslanaraq işlədikdə", "Sənətinin vurğunu", "Məsələ həllinin öyrənilməsinə dair", "Məsələnin müxtəlif yollarla həlli", "Hərflər və sözlər, rəqəmlər və ədədlər", "Yeni pedaqoji təfəkkürlü ibtidai sinif müəllimi", "Qabaqcıl sinif müəllimi", "N.Tusi yaradıcılığında əxlaqi keyfiyyətlər", "Yenilikçi müəllim", "Təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsində ev tapşırıqlarının rolu" və s. mövzularında çap edilmiş məqalələri respublikanın ibtidai sinif müəllimləri arasında geniş yayılmışdır.

Müəllimlik fəaliyyətinin 26 ilini Nəsimi rayonu 159 saylı məktəbdə işləyən Əminə Əliyeva 1989-cu ildə o zamankı Bakı Müəllimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu İbtidai təlim-tədris metodika kabinetinə müdir və-

zifəsinə irəli çəkildi. Öz peşəsinin mahir ustası olan Əminə xanım yeni vəzifəsinə çox tez uyğunlaşdı, kollektivə qaynayıb-qarıxdı və az bir müddət ərzində onun fəal üzvlərindən biri oldu. O bilirdi ki, Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən 6 mindən artıq ibtidai sinif müəllimi ilə aparılan metodik işi yaxşılaşdırmadan, ixtisasartırma kurslarının səmərəliliyini, ümumtəhsil məktəblərində tədrisin keyfiyyətini yüksəltmək qeyri-mümkündür. O, bu işə bütün ibtidai sinif müəllimləri haqqında ətraflı təlimatın toplanmasından başladı.

Mə'lum oldu ki, ibtidai sinif müəllimlərinin 32,5%-i orta pedaqoji təhsilli, ali pedaqoji təhsillilərin isə təxminən yarısı qeyri-ixtisas müəllimləridir.

Əminə xanım ibtidai sinif müəllimlərini 1 ildən 5 ilə, 5 ildən 10 ilə, 10 ildən 15 ilə və 15 ildən yuxarı iş təcrübəsinə görə kateqoriyalara ayırdı, hər bir müəllimin attestasiya nəticələrini dəqiqləşdirdi və bütün bunların əsasında müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinin kartotekasını tərtib etdi. Fəxri adları olan ali kateqoriyalı qabaqcıl sinif müəllimlərindən ibarət fəallar qrupu yaratdı və institutun ibtidai tədris-metodika kabinetinin şurasını təşkil etdi. Şuraya respublikanın ibtidai təlim sahəsində tanınmış alimlərindən Yəhya Kərimov, Əziz Əliyev, Vidadi Bəşirov, Vidadi Xəlilov, Məcid İsmixanov, Ağayar Şükürov, Əli Hüseynov, Akif Orucəliyev, Kərim Kərimov, Qəmbər Hüseynov, Fikrət Əfəndiyev və başqaları cəlb edildi. Onların fəal iştirakı ilə ixtisasartırma kurslarının tədris proqramları təkmilləşdirildi. Həmin proqramlar əsasında respublikada ilk dəfə olaraq ibtidai sinif müəllimləri kateqoriyalar üzrə (orta pedaqoji təhsili olanlar, ali pedaqoji təhsili olanlar, qeyri-ixtisas müəllimləri, gənc müəllimlər və s. komplektləşdirilərək diferensiallaşdırılmış ixtisasartırma kursları təşkil olundu.

Bütün bunları ayrı-ayrılıqda nəzərə almaq, diferensiallaşdırılmış tədris planı və proqramları yaratmaq, onları həyata keçirməyə qadir olan yüksək ixtisaslı mühazirəçiləri kurslara cəlb etmək metodistdən, həqiqi mə'nada xüsusi bacarıq və böyük əmək tələb edir. Əminə müəllim bu çətinliklərə sinə gərir, kiçikyaşlı məktəblilərdə təhsilin bündövrəsini möhkəmləndirmək üçün yeni

yollar axtarır. Mövcud ixtisasartırma sisteminin müasir tələblərə cavab verə bilmədiyini öz şəxsi təcrübəsində sınaqdan keçirmiş istedadlı metodist təcrübə dərslərini ixtisasartırma institutunda yox, qabaqcıl sinif müəllimlərinin işlədikləri zəngin ibtidai sinif kabinetləri olan baza məktəblərində təşkil edir.

Kurs müdavimləri həmin məktəblərdə olarkən nəinki sadəcə olaraq dərsləri dinləyib təhlil edir, həm də qabaqcıl müəllimin iş sistemi ilə ətraflı tanış olur, öz gələcək işlərində istifadə etmək üçün qeydlər götürür, sonralar da bu məktəblərlə əlaqə saxlayırlar.

Əminə Əliyeva təkcə aylıq və illik deyil, 15 günlük (90 saatlıq), 18 günlük (108 saatlıq), hər beş ildən bir keçirilən kursarası dövrdə qısamüddətli (həftəlik, 12 günlük) problemlə, tematik - təlimati kurslara da geniş yer verir.

Əminə xanım metodbirləşmə sədrləri, Bakı şəhər, rayon təhsil şöbələrinin metodistləri, ali kateqoriyalı müəllimlər, attestasiya nəticəsində tövsiyə almış müəllimlərlə qısamüddətli kurslar təşkil edir, məsləhət saatları keçirir. Elə ona görədir ki, Bakı şəhərinin məktəbləri üzrə İbtidai siniflərdə müvəffəqiyyət və keyfiyyət faizi digər fənlər üzrə göstəricilərdən yüksəkdir. İbtidai siniflərdə ikinci il eyni sinifdəqalma hallarına az rast gəlinir. Bütün ibtidai sinif şagirdlərinin 65-70%-i ə'lə və yaxşı qiymətlərlə oxuyur.

Əminə Əliyeva Bakıdakı "Avropa" liseyi, 20 nömrəli məktəb-liseyi, 43 nömrəli bağça-məktəb-liseyi, 291 nömrəli "Araz" ekologiya liseyi və s. yeni tipli tədris müəssisələrində ibtidai təlimin daha da təkmilləşdirilməsinə, istedadlı şagirdlərin aşkara çıxarılıb inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. O, qabaqcıl sinif müəllimi Qəmər Tağıyevanın iş təcrübəsindən bəhs edən "Axtarış yollarında" adlı metodik vəsaitində məhz bu məsələyə geniş yer vermişdir. Əminə xanım Bakı Baş Təhsil İdarəsi və Təhsil Nazirliyinin ibtidai sinif müəllimləri ilə apardığı tədbirlərdə fəal iştirak edir. Keçən tədris ilində Bakı şəhər BTİ-nin keçirdiyi "Təhsilin humanistləşdirilməsi" ilinin tədbirlərində fəal iştirakına görə Bakı şəhər BTİ-inin "Fəxri fərman"ına layiq görülmüşdür.

Əminə Əliyeva Təhsil Nazirliyi nəzdindəki elmi-metodik şuranın ibtidai təlim bölməsinin üzvüdür. 25-dən yuxarı elmi metodik məqalənin, 4 kitabça və "Riyaziyyat -2" dərsliyinin müəlliflərindən biridir. Qabaqcıl iş təcrübəsi ilə əlaqədar respublika mətbuatında tez-tez çıxış edən Əminə xanım ibtidai sinif müəllimləri üçün yazdığı metodik tövsiyələrlə həmkarlarını yeni metodlarla silahlandırmağa çalışır. İxtisaslaşdırma kurslarında oxuduğu mühazirələrdə ən çox təcrübəyə əsaslanan bu bacarıqlı metodist sinif müəllimləri tərəfindən sevilir.

İnstitutun bütün əməkdaşları tərəfindən sevilən və böyük hörmət sahibi olan Əminə xanım mehriban, səmimi və təvazökar bir insandır. Fitrətən ziyalı sakit və mülayim təbiətli malik olan Əminə xanım, bəlkə də bütün boş vaxtını xalqımızın balalarının gələcəyi naminə axtarışlar aparır. Ə.Əliyeva elmi-metodik biliyini daim artırmağa çalışan zəhmətkeş ziyalıdır. Bakı şəhərində fəaliyyət

yət göstərən qabaqcıl, savadlı və təcrübəli ibtidai sinif müəllimlərinin üzə çıxarılmasında, onların iş təcrübəsinin öyrənilməsində və yayılmasında müstəsna rol oynayan Əminə xanım xeyirxah bir insan kimi də diqqəti cəlb edir.

Gözəl və mehriban ailə başçısı, iki oğul və bir qız anası olan Əminə Əliyevanın bu günlərdə anadan olmasının 60 ili tamam olur, lakin onun ən məhsuldar işləyən vaxtıdır. Müstəqil Respublikamızda ibtidai təlimin daha da inkişaf etdirilməsi işində çox minlik ibtidai sinif müəllimləri, doğma institutumuzun bütün əməkdaşları adından və şəxsən öz adımdan ona yeni-yeni müvəffəqiyyətlər və can sağlığı diləyirik.

*Aydın Paşayev,
Bakı Pedaqoji Kadrların İxtisasartırma
və Yenidən hazırlanma İnstitutunun
metodisti, filologiya elmləri namizədi.*

SUALLARA CAVAB

Sual:

Mövcud "Məktəbəqədər tərbiyə və təlim" proqramında uşaq bağçasının kiçik qrupundan başlayaraq rus dilinin öyrədilməsi nəzərdə tutulub. Bu, öz qüvvəsində qalır mı?

S. Əhmədova,

Sabunçu RTH-nin metodisti

Cavab:

İmkanı olan, gücləri çatan məktəbəqədər yaşlı uşaqların praktik yolla müstəqil rus dilini öyrənmələri təqdirəlayiq haldır. İbtidai siniflərin tədris planından xarici dillərin bir fənn kimi çıxarıldığı və bu işə V sinifdən başladığı indiki dövrdə uşaq bağçalarında rus dilinin təliminə məşğələlərin ayrılması məntiqsizlikdir.

Uşaq bağçalarında rus dili üzrə danışıq məşğələləri keçmiş və bu sahədə müəyyən vərdislər qazanmış uşaqlar ibtidai təlim dövründə həmin fəaliyyəti davam etdirməyə imkan tapmayacaqlar. Bu işə pedaqoji və psixoloji cəhətdən müəyyən paradoksların yaranmasına gətirib çıxara bilər.

“İLİN DÖRD FƏSLİ”
BAKI, BSU, 2002,
REDAKTOR
PROF. Y.Ş.KƏRİMOV

**“KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN
MİLLİ RUHDA TƏRBIYƏSİ”**
BAKI, “NASİR”, 2002,
REDAKTOR PROF. Y.Ş.KƏRİMOV.

Pedaqoji elmlər namizədi Laləzər Cəfərovanın müəllifliyi ilə çap olunmuş bu kitab məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün müntəxəbat xarakteri daşıyır.

Müəllif kitabın adına uyğun olaraq ilin dörd fəslini əhatə edən bədii materiallar toplusu yaratmışdır.

Kitab iki cəhətdən diqqəti cəlb edir. Əvvəla, kitabda hər bir fəslə aid toplanmış materiallar məktəbəqədər yaşlı uşaqların müxtəlif dövrlərini əhatə edir. Tərbiyəçi kitabda kiçik, orta, böyük və məktəbəhazırlıq qrupları üçün material tapa bilər. İkincisi, kitabda çox rəngarəng ədəbi materiallar verilmişdir. Uşaqlar düzgülər, sayacı sözlər, sanamalar, oyun – nəğmələr, tapmacalar, atalar sözləri, şeirlər, təmsillər, hekayələr, nağıllar və s. ədəbi parçalarla tanış ola biləcəklər.

Yaxşı olar ki, tərbiyəçilər hər bir fəslə aid materialların oxusunu həmin fəsildə təşkil etsinlər. Bəzən təkrar və müqayisə məqsədilə əvvəl oxunmuşlara müraciət etmək mümkündür. Kitabdan səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək məqsədilə onun əvvəlində redaktor tərəfindən yığcam metodik məsləhət verilmişdir.

Kitab uşaqların nitqinin inkişafına, dünyagörüşünün zənginləşməsinə və məktəbə hazırlanmalarına kömək göstərə bilər.

Pedaqoji elmlər namizədi Almaz Məmmədovanın bu əsəri onun uzun illər apardığı tədqiqatlarının və müdafiə etdiyi namizədlik dissertasiyasının məzmununu özündə əks etdirir.

Müəllif soy kökümüzə qayıtdığımız müstəqil Azərbaycanda belə bir aktual problemi qələmə almaqla gənc nəslin milli ruhda tərbiyəsinə xidmət etmək məqsədini qarşıya qoymuşdur.

Kitabda milli ruhda tərbiyə anlayışı açılır, problemin proqram və dərsliklərdə, məktəb təcrübəsində qoyuluşu şərh edilir. Gənc nəslin milli ruhda tərbiyəsində xalqımızın adət və ənənələri ilə tanışlığının rolundan söz açılır.

Kitabda kiçikyaşlı məktəblilərin Azərbaycanın azadlıq və müstəqilliyi uğrunda mübarizəsi ilə tanışlıq prosesində milli ruhda tərbiyə edilmələri, millətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyi ilə tanışlığın təsiri, bu işdə Azərbaycanın ədəbiyyatı, mədəniyyəti və incəsənətinə bələdliyi və digər məsələlər əhatə olunmuşdur.

Müəllif sinifdən xaric tədbirlər prosesində də bu mühüm vəzifənin yerinə yetirilməsi imkanlarını əhatə etmişdir.

*Sevda Abbasova,
pedaqoji elmlər namizədi*